

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1873-1874.

Verslag der bijeenkomst van den 24sten October 1873.

De Voorzitter, de heer KNOOP, opent de vergadering, en verleent het woord aan den heer Drabbe, die zich heeft voorgesteld te spreken: „over het leger in den Staat en in de Maatschappij.”

Motto's.

„ De tous les corps ensemble, on ne saurait en faire réussir
„ une petite pensée: cela est impossible et d'un autre ordre. ”

PASCAL.

„ Une armée est toujours plus ou moins atteinte du mal de
„ son époque. ”

AMBERT. (Soldat.)

„ Les gouvernements libres n'ont pas besoin qu'on fasse leur
„ éloges: ils se font aimer par eux-mêmes. Cependant, comme
„ les meilleures choses ont leurs défauts, il n'y pas de malveil-
„ lance à constater que ces gouvernements tendent à
„ l'affaiblissement graduel des armées permanentes. ”

„ L'essence des gouvernements libres, c'est la discussion,
„ c'est l'extension progressive de la souveraineté et l'affaiblis-
„ sement progressif de l'autorité. L'essence des armées, c'est
„ l'obéissance, — la hiérarchie, — l'autorité.

„ Ce n'est donc point chose aisée que de maintenir une
„ bonne discipline dans les Etats régis par des institutions
„ démocratiques. ”

A. BRIALMONT.

(Considérations politiques et militaires sur la Belgique.)

„Het is dus enkel door middel van een leger van geregelde troepen, dat de beschaving in een land zich kan vereeuwigen, of zelfs zich gedurende langen tijd kan staande houden.“

ADAM SMITH.
(Wealth of nations.)

„Le savoir-faire vaut mieux que le savoir.“

Proverbe français.

(Motto der „Holloway-pillen“ voor een jong officier, door J. C. J. KEMPEERS.)

„Il y a en toute matière un principe générateur, dont découlent des conséquences naturelles. Quand le principe est connu, les conséquences sont faciles à déduire.“

MARMONT.
(Esprit des institutions militaires.)

De heer DRABBE zegt:

Mijne Heeren! De inrichting van het Nederlandsche leger was in den jongsten tijd het onderwerp van veler aandacht. Talentvolle geschriften omtrent onze levende strijdkrachten zagen het licht. Van deze plaats zelve werd de noodzakelijkheid der afschaffing van plaatsvervanging en nummervervisseling betoogd (1). Elders werd de noodzakelijkheid van een leger voor elken beschaafden Staat aangetoond, overwogen welk legerstelsel voor Nederland het verkieslijkst is, en daarmede de staf gebroken over de *zuivere* militie-legers (2). Die werken zijn door den druk aan de vergetelheid ontruikt. Ik acht mij geenszins bevoegd tot de overbodige taak, die onderwerpen op nieuw in behandeling te nemen. De taak, die ik mij zelven stelde, is eene andere.

De tegenstellingen, die het wezen van den modernen Staaten het wezen van het leger ook den minst oplettenden geest moeten opvallen, konden niet nalaten ook mij in hooge mate te treffen.

Die tegenstellingen op te sporen en tot hare oorzaken terug te brengen; door te dringen in den geest, zóó van het leger als van den Staat, is *één gedeelte* mijner taak. Het *andere gedeelte* is gewijd aan de overweging, op welke wijze die tegenstrijdigheid

(1) „Over verplichten persoonlijken krijgsdienst“, door Van Tnerenhout, Kapitein der Infanterie (ook uitgegeven als n°. 4 der werken door de Vereeniging tot verspreiding van kennis aangaande 's lands verdediging.)

(2) „Iets over de burgerwapeningen en militie-legers“, eene lezing door F. E. L. A. Abel, officier der Infanterie. (N°. 6 der werken, uitgegeven door de Vereeniging tot verspreiding van kennis aangaande 's lands verdediging.)

tusschen Staat en leger is weg te nemen, op welke wijze ze kunnen werkzaam zijn tot hetzelfde doel: het algemeen belang. Zijn beide te vereenigen, en op welke wijze? Moet het leger worden vervuld van den geest der moderne maatschappij en der burgerlijke instellingen? Moet het maatschappelijk element het leger in den Staat overheerschen? Tot op welke hoogte kunnen leger en maatschappij samengaan? Ziedaar vragen, tot welker oplossing ik gaarne iets wilde bijbrengen. Een ernstige zin en streven naar waarheid hebben mij daarbij geleid. Moge hetgeen ik ga zeggen, de eer, die mij te beurt valt voor U op te treden, der Vereeniging en hare geschriften niet onwaardig zijn.

Het leger maakt een deel uit van den Staat.

Staat en leger verhouden zich als geheel tot deel. Het is dus niet eigenlijk, het leger, als zijnde dit een onscheidbaar deel van den Staat, als *afgescheiden*, op zich zelf staand, tegenover den Staat te beschouwen, hoewel het toch noodig zal zijn, om der duidelijkheids wil, dien weg te volgen.

Aangezien wij het leger niet enkel in zijne verhouding tot den Staat, doch ook met betrekking tot de maatschappij willen beschouwen, en wij onderscheid maken tusschen beide begrippen *Staat* en *Maatschappij*, zij het mij vergund van beide eene bepaling te geven.

Staat en maatschappij verhouden zich als het algemeene tot het bijzondere.

De Staat omvat en regelt de algemeene belangen van allen, die onder hetzelfde bestuur leven; de maatschappij sluit in het gebied der bijzondere belangen.

In den Staat zijn wij belemmerd in onze vrijheid, en aan het algemeen belang en dat der anderen door wetten gebonden: in de maatschappij bewegen wij ons vrij, en kennen als eenige drijfveer het eigenbelang.

Voor den Staat zijn wij *burger* en rechtspersoon, voor de maatschappij *individu*.

Heeft de Staat zijne wetten, de maatschappij evenwel heeft hare zeden, hare gewoonten, hare instellingen, soms in geest verschillende met de wetten, en dikwijls van nog meer bindenden en ingrijpenden aard dan deze in het leven der individu's en der volken.

Ieder onzer leeft zoo met een dubbel leven, het staats- en het maatschappelijk leven: het bijzondere leven in den individueelen kring en het algemeene leven in den grooten kring van 't volk en van den Staat.

Deze dubbelo levenskring wordt zoo bij de individu's als bij het geheele volk waargenomen.

Ook het volk leeft, in ruimen zin genomen, met een dubbel leven: het staatsleven, dat al de algemeene, en 't maatschappelijke leven, dat al de bijzondere belangen omvat. De grenzen van beide levenskringen, zoo voor het volk als voor het individu, zijn natuurlijk niet altijd scherp te onderscheiden.

De betrekkingen, rechten en plichten breiden zich van den kleinen bijzonderen, tot den grooten algemeenen kring uit, en alleen hij verdient den naam van burger, die te gelijk met de vervulling zijner bijzondere plichten ook die zijner algemeene plichten waarneemt. En hij verdient dien eere naam van *burger* met te meer recht, naarmate hij, in verhouding zijner vermogens, meer aan die algemeene plichten, aan het algemeen belang geeft.

Dán eerst uit zich het leven in zijn vollen rijkdom, in zijne edelste vormen, wanneer het zich losrukt van het individueele, van het eigen belang, om zich te wijden aan het belang van allen. Het werkt dan naar buiten, terwijl uit die vereenigde aanwending van *alle* krachten tot *één doel*, de Staat en het staatsleven worden geboren. Die naar buiten werking is het schoonste kenmerk der beschaving, en door haar beheerscht het *staatsleven* met zedelijke meerderheid het leven der *maatschappij*.

De betrekkingen tusschen leger en Staat hebben gedurende de eeuwen wijzigingen en veranderingen ondergaan. Bij de Romeinen b. v. ging de Staat geheel in het leger op. De Staat was het leger, en dat leger, *een militie-leger*, bevatte nagenoeg al de Staatsmacht. Bij de ouden, in 't algemeen, ziet men te midden der meest verfijnde beschaving, der edelste ontwikkeling van den geest, het militaire element heerschen over het burgerlijke element: het leger is overheerschend in den Staat. Langzaam, en eerst voor goed met de staande legers, in den nieuwen tijd, ontstaat een zeker evenwicht tusschen die beide krachten: het leger, de kracht die vernietigt en zich het vreemde toeëigent, en de arbeid, de kracht

die behoudt en schept — in zoover het den mensch gegeven is een scheppend vermogen uit te oefenen — de arbeid, die bevordering van rijkdom op het oog heeft, die als bron van industrie en handel de machtige hefboom is tot politieke beteekenis, tot vrijheid en macht, buiten den weg des gewelds om.

In den tusschentijd zien wij de geschiedenis zoo van het leger als van den arbeid de meest verschillende fasen doorloopen (1).

Nadat de ontaarding der militaire deugden mede heeft gewerkt om het Romeinsche Rijk ten val te brengen, treden wij in een nacht van barbaarschheid, waarin de oorlog woedt, gevoerd door legers, die niets anders zijn dan eene verwarde en ongedisciplineerde menigte. Karel de Groote is de eenige, wiens groote geest, strevende naar éénheid en deze bewerkende, licht en orde in dien chaos brengt. Zijne regeering vormt den overgang tusschen de barbaarschheid en het leenrecht. Doch ook gedurende den tijd van het leenrecht, van de verbroekeling der staten, van de geweldenaarij en de roofzucht, van de slavernij der lijfeigenen, van den totalen ondergang van den geest van vrijheid, is Europa als gehuld in een nachtelijk duister.

Gedurende meer dan drie eeuwen levert Europa het schouwspel op van eene uitgestrekte kampplaats, waar de sterkere den zwakere meêdoogenloos uitplundert.

De toestand van handel en nijverheid gedurende die tijden, laat zich denken. Daarin komt eerst verandering door de kruistochten. De landeigendom, vóór dien tijd uitsluitend in handen van den adel, komt, doordien vele kruisvaarders hunne bezittingen te gelde maken, in handen van den landbouwer. Wij zien daardoor geopend eene eerste bron van productie, rijkdom, vrijheid en macht. En door die kruistochten, zien wij tevens uit den woesten leenheer ontkiemen het edel tijpe van den ridder.

In de 12e eeuw vindt men voor 't eerst gewag gemaakt van Europeesche militeiegers. De legers van dien tijd waren noch

(1) Verdere bijzonderheden omtrent de geschiedenis der legers vindt men o. a. in: "*Considérations sur l'art de la guerre*" par Roguât. (Introduction); het reeds aangehaalde werk van Abel; omtrent de geschiedenis der nijverheid: "*Geschiedenis der staathuishoudkunde enz.*" van Blanqui, vertaald door Mr. J. Versfelt.

geregeld, noch blijvend; de leenheer riep zijne edellieden en vassallen op, en begaf zich aan het hoofd van deze, op de roepstem van den vorst of voor eigen voordeel, ten oorlog. Wanneer de duur van den dienstdtijd, nú op drie maanden, dan op slechts veertig dagen bepaald, was verstreken, werd het leger ontbonden en betrok ieder zijne haardstede. Deze leen-adel was dikwijls weerbarstig of ontrouw; er viel niet op te rekenen. Hij begon langzamerhand zich te onttrekken aan zijne persoonlijke verplichtingen tot den krijgsdienst, en legde zodoende den grond tot eigen ondergang, door de oprichting der staande legers, door de vorsten in de hand te werken. Deze toch, geholpen door den opgekomen rijkdom der steden en van het volk, onderwerpen eerst den adel en worden de stichters van de absolute monarchiën der nieuwe geschiedenis.

In deze zien wij adel en volk gelijkelijk onder het gezag gebracht van de absolute vorsten, steunende op hunne staande legers, en het absolutisme ondanks zich zelve, door de gelijkheid tot stand te brengen, den weg banen voor de vrijheid.

De oorlogen der Fransche revolutie eindelijk zijn aanleiding, dat in het stelsel der staande legers — eene zuivere verdeeling van den arbeid — wijziging wordt gebracht door de conscriptie: eene periodieke deelname van het volk aan den arbeid des legers.

De conscriptie heeft tot beginsel: *algemeene dienstplicht*. Zij bestaat, hoe gewijzigd in haar wezen, tot heden toe in enkele landen, en terecht merkt de heer Abel op: „Hoe talrijker de uitzonderingen en voorrechten — onder welken vorm dan ook — bij den algemeenen dienstplicht, hoe feodaler de Staat; hoe algemeener de gelijkheid in de verplichtingen, te vrijzinniger de Staat in edelen zin genoemd mag worden.”

De verschillende legerstelsels zijn bijzonder belangrijk, in verband beschouwd: met den invloed dien ze op den duur en het doel der oorlogen hebben uitgeoefend, en wat betreft hun invloed op de verhouding tusschen Staat en leger (1).

De leenlegers der middeleeuwen beperkten den oorlog noodza-

(1) Zie Clausewitz „*Over den Oorlog*” vertaald door E. H. Brouwer, deel II, blz. 215 en volg.

kelijk tot een korten tijd. Het verband tusschen leger en Staat was los; *in* het leger waren de persoonlijke verplichtingen onbestemd en weinig vast, en hiervan waren een snel verloop van den oorlog en de beperktheid van zijn doel de onmiddellijke gevolgen.

De *kostbare* condottieri der groote handelsteden en kleine republieken beperkten de krijgsmacht tot een klein getal, waarmede aan eene uiterste inspanning of een eenigszins uitgebreid doel niet viel te denken.

Waar het leenstelsel overgaat tot eene bepaalde grondgebiedsheerschappij, zien wij het staatsverband hechter en de persoonlijke verplichting meer bepaald en zaaklijk worden: *het geld* vervangt de plaats dier persoonlijke verplichtingen, en uit de leenlegers ontstaan de *vast bezoldigde* troepen.

Het staatsverband wordt vaster en vaster. Uit den verbrokkelden chaos der middeleeuwen vormen de staten langzamerhand hunne éénheid. Zoo lang zij hiermede bezig zijn, is al hunne inspanning op dat groote doel gevestigd. De oorlogen tegen het buitenland zijn zeldzaam.

Onder Lodewijk XI doet Frankrijk den grootsten stap tot de eenheid; onder Karel VIII is het eene veroverende mogendheid, en onder Lodewijk XIV bereikt de absolute monarchie, met het staande leger, haar hoogsten bloei. De oorlog, gevoerd door de staande legers, wordt nu uitsluitend het werktuig der regeering. Dat leger wordt uit de schatkist onderhouden.

De regeeringen beschouwen zich als de beheerders eener hun toekomstige groote bezitting: de Staat met zijn grondgebied. Doch de *afscheiding tusschen volk en regeering* beperkt van zelf de middelen tot den oorlog, zijn duur en zijn doel. Het kwaad brengt het geneesmiddel mede. De staande legers zijn een werktuig in de hand der willekeur en van het persoonlijk belang der vorsten, doch die willekeur beperkt zich van zelve. Het leger is een afzonderlijke Staat in den Staat. De oorlog is gedurende dat tijdperk aristocratisch van aard; hij is geene volkszaak en wordt, zoo wat de middelen als het doel betreft, tot het leger zelf bepaald. De Fransche revolutie eindelijk maakt den oorlog tot eene volkszaak. Het staande leger wordt een volksleger met het beginsel van al-

gemeenen dienstplicht. De middelen tot den oorlog krijgen eene ongeken- de uitbreiding door die deelname van het volk, een gevolg van de Fransche omwenteling, en met die middelen breidt zich uit zóó de duur als het doel van den oorlog.

De oorlogen dezer eeuw, ook van onzen tijd, dragen in den regel het karakter van volksoorlogen: zij zijn niet voortgesproten uit de luim van een enkelen. Zij worden niet alleen *gevoerd* door het volk, doch zij zijn ook de uiting der hartstochtelijke volksbegeerte; men denke slechts aan de groote éénheidsoorlogen. Zij zijn de oplossingen van groote en algemeene belangen door 't geweld, en zijn van karakter democratisch.

Wij zagen in de *staande legers* met *beroepsoldaten* der nieuwe geschiedenis, eene zuivere toepassing van de *verdeeling van den arbeid*. Deze werd natuurlijk in de hand gewerkt door de toene- mende welvaart der burgers.

Aan de eene zijde verslapt de krijgsmansgeest door den bloei van handel en nijverheid, en vordert deze een aanzienlijk deel van den tijd en van de krachten, die vroeger aan krijgsoefening konden wor- den besteed. Van eene andere zijde wordt de meerdere kostbaar- heid der oorlogswapenen, — een gevolg van de uitvinding van buskruit en vuurwapens — velen een beletsel ze aan te schaffen, en maakt hun kunstiger samenstelling het noodig, de oefeningen niet meer individueel, doch in groepen te doen plaats hebben; te meer nog, omdat het gevecht nu zijn individueel karakter heeft verloren, en door meerdere samenwerking, meer orde en discipline vereischt.

In den regel zijn in de nieuwere tijden leger en Staat in even- wichtstoestand. Het leger heeft een onbetwist algemeen erkend recht van bestaan. De industrie duldt het leger nog onbesproken naast zich. De stoffelijke belangen hebben nog niet eene zoodanige vlucht genomen, dat ze het leger van zijne rechtmatige historische plaats pogen te verdringen, om alléén de plaats in te nemen.

Het was voor de negentiende eeuw weggelegd, dat streven eerst krachtig te openbaren. In deze eeuw der kritiek, nu de geest van onderzoek en de zucht naar vrijheid hoofdtrekken zijn van den levendig opgewekten publieken geest, die, — geholpen door eene praktische, empirische, duidelijk tot de zinnen sprekende

philosophie en de feitelijke wetenschappen — veelal uitsluitend ten doel schijnt te hebben het bevorderen der stoffelijke belangen van den arbeid, van den handel, van de industrie, kan het niet anders of er ontstaan botsingen tusschen de maatschappij strevende naar productie, en tusschen het leger, dat daaraan niet rechtstreeks medewerkt en in de oogen van velen wordt beschouwd als eene schadelijke kracht, die, zoo zij de productie al niet belemmert, dan althans op zich zelve improductief is in den Staat.

In geschriften wordt opgekomen tegen den oorlog, tegen de werktuigen om dien te voeren: de legers. Er worden vereenigingen opgericht om den oorlog te vrijdelen; allerwege gaan stemmen op eener wel of niet gemeente philanthropie, die de maatschappij wel is waar eer aandoen, doch die, omdat ze volkomen stroken met hare materiële belangen van den dag, uit een zeker oogpunt betrekkelijk geringe opofferingen van hare zijde eischen, en haar *zedelijk* dus niet te hoog mogen worden aangerekend.

Het kan zijn nut hebben, te midden dier stemmen de stem der waarheid te ontdekken. Het is nuttig, oordeelkundig te overwegen, of de legers nog noodzakelijk zijn in deze eeuw van verlichting en vooruitgang. Bevindt men dat ze onontbeerlijk zijn, dan is het nuttig om hunne waarde duidelijk te doen uitkomen en met vaste hand de plaats aan te wijzen voor den werkring van dat leger. Het komt er dan op aan te bepalen de verhouding waarin dat leger moet voorkomen in den Staat en in de maatschappij die het omringen. En heeft deze bepaling haar nut voor den niet-militair, in zoover zij hem als een hoog staatsbelang onmiddellijk ter harte gaat, hoeveel meer nog voor den militair zelve. Hij toch — wie dan ook moge twijfelen — moet pal staan in het geloof aan zijne roeping, in het vertrouwen op zijne eigenwaarde. Tot het goed volbrengen zijner taak is *overtuiging* noodig. Zonder overtuiging is zijne vocatie mislukt. Maak zijne bestemming *doelloos*, ontnem haar *het nut*, en de veerkracht zijner ziel is gebroken. En voor welke vocatie is geloof aan de roeping meer een vereischte dan voor die van den militair? In den regel op den achtergrond geschoven voor andere belangen, waarvan hij persoonlijk geen voordeel trekt, moet hij zijne gedachten bewegen in eene richting, moet hij tijd en krachten wijden aan studiën en

een arbeid die weinig belangstelling, ja zelfs geringschatting onder vinden van zijne medeburgers, waarvan hij zelden direkt de vruchten plukt en waartoe alleen eene vaste overtuiging hem de noodige energie kan geven.

Het is naar aanleiding van het voorafgaande, Mijne Heeren, dat ik mijne krachten beproefde om de verhouding te bepalen, waarin het hedendaagsche leger in Staat en maatschappij moet voorkomen. De weg daarbij te volgen, wijst zich van zelf aan. Eerst zal ik een kort betoog leveren van de noodwendigheid van den oorlog, ook in de toekomst; daaruit leidt zich van zelf af de noodzakelijkheid van het leger. Vervolgens moet ik de vereischten stellen waaraan een leger moet voldoen, om zijne roeping in *den Staat* in al zijn omvang te kunnen vervullen: ik moet zijne plichten schetsen, zijn werkkring aanwijzen en zijne verhouding tot den Staat bepalen. Dat leger moet worden geschetst in zijn ideaal, met den eigenaardigen geest die zijne instellingen kenmerkt. Dan zal ik U schetsen de *maatschappij*, waarin dat leger moet leven en werken, de maatschappij waaruit het voortkomt, die het omringt en beïnvloedt, om daaruit eindelijk te bepalen, de wenschelijke verhouding van het leger tot die maatschappij; waarmede dan het antwoord is geleverd op de beide vragen: of en in hoeverre het wenschelijk is, dat én in Staat én in maatschappij het militaire element door het burgerlijk element worde overheerscht.

Waar ik zal spreken over de noodzakelijkheid van den oorlog en de daaruit voortvloeiende onmisbaarheid van het leger, zullen de betrekkingen met *den Staat* op den voorgrond treden, meer dan die met de maatschappij.

Het *nut* van het leger moet worden afgeleid uit zijne betrekking tot *den Staat*, het moet worden getoetst aan het Staatsbelang. Om evenwel de *verhouding* te leeren kennen, waarin dat leger moet voorkomen ten opzichte van *zijne omgeving*, moet het meer in verband met de *maatschappij* worden beschouwd.

Gelijk ik zeide, Mijne Heeren, is de weg om tot oplossing te komen van het vraagstuk, dat heden avond aan de orde is gesteld, niet moeilijk te vinden. Met het ideaal voor oogen van een leger, zooals het zijn moet om aan zijne roeping te voldoen, en toegerust met de kennis van den geest der maatschappij waarin

dat leger optreedt, schijnt het gemakkelijk aan te wijzen de houding, die door dat leger in die maatschappij moet worden aangenomen.

En toch behoort, naar mijne overtuiging, dit vraagstuk tot de moeielijkste, die de tegenwoordige tijd ter oplossing stelt.

Het ideaal des legers en de geest van den modernen tijd met al zijne vrijzinnige aspiratiën leveren een contrast op, dat zelfs den meest oppervlakkigen beschouwer niet kan ontgaan. Hoedanig die beide overeen te brengen, te doen samenwerken tot één doel? Met de beginselen en de idealen van het leger en van den militair voor den geest, komt men in strijd met de moderne begrippen. Uitsluitend geleid door deze, wil men van het leger, ook zonder zijne idealen, niet hooren. Van welk der beide standpunten men uitga, men bereikt geen weg die leidt naar het andere! En juist in hare moeielijkheid ligt waarschijnlijk de verklaring, waarom deze quaestie vaak bij de grootste der moderne denkers wordt achterwege gelaten en verwaarloosd. Wellicht daarom is b. v. in de staatkundige geschriften van een Stuart Mill zoo weinig sprake van het leger. Noch in zijne „*Principles on political economy*”, noch in zijne verhandeling over het „*representative government*”, wordt aan het leger die belangstelling gewijd, welke het in ieder geval, als eene groote groep in den Staat en van het volk, als eene aanzienlijke Staatsmacht, zoo wat het groot aantal zijner leden, als zijn invloed op finantieel gebied betreft, in zoo hooge mate verdient.

Is het omdat deze uitstekende en edele liberale geesten, misschien onbewust, door een gevoel van afkeer jegens het leger zijn vervuld? Zien zij — bewust toch van de noodzakelijkheid der legers — tegen de moeielijkheid op om ze te passen in de éénheid hunner moderne filosofie? Zien zij het leger als een monsterachtigen hinderpaal op den weg hunner theoriën? Kortom, zijn zij met dit, misschien noodzakelijk doch lastig en hinderlijk materieel verlegen en kiezen ze de partij het vergeten, verwaarloosd en ongebruikt te laten liggen? Of eindelijk, en ook deze onderstelling is niet ongerijmd, zijn deze heldere en positieve geesten zoodanig vervuld met de practijk, zoodanig afgeleid door de cijfers van hun *materieelen* volksrijkdom, dat ze geen oog en

hart hebben voor de hoogere beteekenis van het leger, voor hetgeen het leger bij moet brengen tot den geestelijken en zedelijken volksrijkdom, voor hetgeen het leger bijdraagt niet tot den *rijkdom*, doch tot het *karakter* van het volk?

Ik gaf reeds te kennen dat een juiste blik in Staat, leger en maatschappij noodig is tot de behandeling van het gekozen onderwerp. Het stelt hooge eischen aan hart en verstand: in de eerste plaats, dat men niet uitsluitend gezind zij en geene idealen scheppende onmogelijk te verwezenlijken in de moderne maatschappij. Men moet kind genoeg zijn van zijn tijd om den tijdgeest te vatten, te waardeeren en sympathie er voor te gevoelen. Doch men moet ook genoegzaam militair zijn, men moet zijn doorgedrongen in den geest der instellingen van een leger, er mede geleefd hebben; men moet kennen, wat helaas, zoo zeldzaam wordt gekend, begrepen en gewaardeerd, door hem, die niet eenmaal een lid dier groote familie uitmaakte.

Het zal mijn streven zijn, Mijne Heeren, zoo onpartijdig mogelijk te zijn in mijne oordeelvellingen en vooral alles te vermijden, wat zou kunnen doen vermoeden, dat iets als eene *politieke partij*verhandeling in mijne bedoeling kon liggen. Moge de oprechtheid dier bedoeling mij Uwe welwillendheid verzekeren, waar ik onvermijdelijk zal te kort komen.

Mogelijk zal ik het verwijt niet ontgaan, mij te begeven op het gebied der algemeenheden. Deze zijn in onze maatschappij niet zeer gewild, doch niet altijd met recht. Vaak wordt enkel aan *de feiten*, als eenige bron van ervaring, nut toegekend. Doch men ziet dan voorbij, dat die algemeenheden zelve dikwijls de uitkomsten zijn, verkregen langs empirischen weg, door het spiegelen denken. In dat geval had de constructie plaats volgens eene vaste wetenschappelijke methode, en behoeft die constructie nog geene mindere waarde te bezitten, omdat hare bouwstoffen minder duidelijk dan tastbare feiten, tot de zintuigen spreken.

Ook bij ons gaat Buckle's bewering door, dat de inductieve wetenschappen, die de feiten vooropstellen, altijd het meest populair zijn, en dat het gemiddelde der menschen *zekerder* gaat door zich aan feiten dan aan beginselen te houden, omdat het

gemakkelijker valt het valsche van het ware te onderscheiden op het gebied der feiten dan op dat der algemeenheden.

Die afkeer van algemeenheden heeft zijne redenen. Het Nederlandsche volk is practisch van aard: de rede spreekt er meer dan de verbeelding. Wij leven in de XIXe eeuw, de eeuw van kritiek en analyse en grondbeginselen schijnen niet zoo duidelijk en onweerlegbaar als feiten.

Doch dit moet ons niet leiden tot miskennen dier beginselen, welke allerwege op den weg der wijsgeerige wetenschap als schitterende lichtpunten zijn ontstoken; tot minachting van die hooge en zedelijke waarheden, waaraan steeds de feiten moeten worden getoetst, op straffe van oppervlakkige kortzichtigheid en het verwarren van bijzaken met de hoofdzaak, van de gevolgen met de oorzaak. En van zulke algemeenheden alleen kan hier sprake zijn.

De stoffelijke belangen, de feiten regeeren niet alleen de wereld. Nevens de wetten die deze regelen, zijn nog andere wetten werkzaam. Wij zullen zien dat de quaestie van oorlog of eeuwigdurende vrede van zulke hoogere wetten afhankelijk is, en dus ook niet is uit te maken door bepalingen van invloed *alleen* op de materiële wereld.

Ook in het leger zullen wij een hooger geest werkzaam zien, dan die welke er in wordt gevonden door den staathuisboudkundige en den beoefenaar der statistiek. De quaestiën van den oorlog en van het leger behooren te huis in eene andere, hoogere sfeer, dan die waarin winst en verlies worden bepaald. Bij de behandeling daarvan komen wij in scheiding, zoo niet in tegenstelling met de materiële belangen. Wij zien dat de zaken, behalve de materiële zijde, ook nog eene andere, zedelijke zijde hebben. Wij leeren het onderscheid tusschen die materiële en zedelijke zijden der zaken kennen. En al aanstonds laten wij dit uitkomen, omdat deze tegenstelling, omdat een pleidooi voor de dikwijls verwaarloosde geestelijke en zedelijke waarde van het leger tegenover de stoffelijke, eene der grondgedachten van deze verhandeling uitmaakt.

I. *De oorlog in den Staat.*

Is de oorlog in de toekomst onvermijdelijk, zal hij blijven, wat hij was, een periodiek verschijnsel der historie?

Tot de oplossing van die vraag, Mijne Heeren, zal ik mij niet met U begeven in de nevelen van het Duitsche idealisme, waar de filosofie van den oorlog, den rechten weg verlatende, het droomland der Duitsche éénheid betrad, en waar de inmenging der providentiële idée in de geschiedenis, ons den weg opvoert naar „de macht uit de genade Gods”, een weg waarop men gevaar loopt te ontmoeten, de willekeur en de hartstochtelijke begeerte, zich verschuilende achter den goddelijken wil, een weg gaarne bewandeld door het absolutisme, waar het de Godheid gebruikt als middel om het doel te bereiken en *macht* boven *recht* te doen gelden.

Wij willen ons op den vasten bodem blijven bewegen, op een meer zeker terrein, dichter bij dat der ervaring, waarop zich de geesten van alle richtingen kunnen ontmoeten. Betreden wij het gebied der historie!

Leert de ervaring daar niet, dat de volken, even als *alles*, waarin de *natuur* als samenstellend element optreedt, *eindig*, dat zij *sterfelijk* zijn? In de kiem van hun verrijzen, ligt dikwijls reeds de oorzaak van hun val verborgen. Zoo zien wij bij de Romeinen dezelfde oorzaken, die het volk groot maken, medewerken tot zijn val. Rome werd groot door de instellingen, die het maakten tot een militairen roofstaat. Doch diezelfde instellingen, geschikt om het groot te maken, waren niet er voor berekend om het als zoodanig in stand te houden en bewerkten zijn val toen het groot was.

Zóó leert ons de diepzinnige opmerking van Montesquieu in zijn *Grandeur et décadence des Romains*, waar hij zegt: „c'est „une chose qu'on a toujours vu, que de bonnes lois, qui ont „fait qu'une petite république devient grande, lui deviennent à „charge lorsqu'elle s'est agrandie: parcequ'elles étaient telles, „que leur effet naturel était de *faire* un grand peuple, et non „pas de le gouverner.”

Zijn de volken sterfelijk, wij zien in de historie den oorlog dienen tot het werktuig waardoor ze omkomen. De oorlog alleen, maakt een einde aan het fysieke leven der volken. Dit middel is noodig, opdat het volk, waarvan de tijd is verstreken, physisch omkome, en met den geest opga in een ander, krachtiger ras, met eene andere bestemming.

Zoo wordt *alléén* het natuurlijke element in het volk gedood en blijft zijn geest voortleven door de eeuwen heen, van volk tot volk gebracht, elk volk daaraan voortwerkend met zijn eigen genie. Zien wij niet in de historie, dat elk volk begaafd is met een afzonderlijk genie en bestemd schijnt met eigenaardige krachten aan eene bijzondere taak te werken? Doch het volk is eindig, de krachten zijn meetbaar, er komt een tijd dat de bestemming schijnt vervuld, de kracht tot verderen arbeid is uitgeput; het vaandel, waarop de roeping staat te lezen, weleer hoog gehouden, omringd, geëerd en verdedigd door de schare, zinkt omlaag en wordt verlaten. De reden van zijn is geweest. Doch de overgave gaat daarom niet vrijwillig. Volken sterven niet aan zelfmoord. De dood moet door den oorlog van buiten worden aangebracht. Een ander volk, hartstochtelijk van aard, met een ander doel voor oogen, met eene nieuwe levenskracht, heeft behoefte aan ruimte. De kracht werpt het de richting van minsten weerstand uit, en in de worsteling des oorlogs gaat een volk te gronde naar het ligchaam, doch treedt de idéé van dat volk als element in een nieuw leven.

Ten opzichte van den oorlog kunnen wij het Darwinisme huldigen. Wij zien daar ten slotte de minder edele en zwakke soorten verdrongen door die welke beter en krachtiger zijn, of althans door die, welke bestemd zijn éénmaal het proces der ontwikkeling verder te brengen. Krachtige levensbehoefte uit zich veelal in ontwikkeling naar buiten: zij wil ruimte. In den strijd des levens is *winst* en *verlies*. De winst *hier*, gaat ten koste van het verlies *ginds*. Er is *hartstocht* die begeert en *zwakte* die moet toegeven. Er is ontwikkeling en teruggang. Zonder deze zou het zijn stilstand, dat is: de dood. Een eerste eigenschap van alle leven is beweging. En, te midden van al die beweging, vinden wij als beweegkracht den oorlog terug.

Oorlog is in het leven eens volks dikwijls een heilzaam ziekteverschijnsel, dat de schadelijke stoffen uit het organisme verwijdert en de gezondheid aanbrengt. Hij is een zedelijke schok, die een volk soms redt en verheft, waar het zonder dat te gronde zou gaan. Hij is het groote middel tot verandering in de historie. „Je ne veux pas médire de la guerre,” zegt Tocqueville; „elle grandit presque toujours la pensée d'un peuple et en élève le cœur!”

Van tijd tot tijd bemerkt men in de geschiedenis van die machtige persoonlijkheden, die al wat in hunne omgeving geraakt aan zich onderwerpen. Het zijn de mannen, die in hooge mate bezitten wat men zou kunnen noemen slagvaardigheid, en wat misschien nog beter wordt uitgedrukt door 't woord „combativité"! Zij geven bewijzen van eene intense levenskracht: eene gelukkige verhouding der lichamelijke, verstandelijke en zedelijke vermogens doet zich bij hen voor; er bestaat bij hen eene innige overeenkomst tusschen neiging en plicht; al hunne macht, al hunne liefde is gericht naar de taak die ze te vervullen hebben; er is eenheid tusschen gedachte en handeling; hunne geheele verschijning kenmerkt zich door kracht en het natuurlijke der beweging, en is opmerkelijk door hare éénheid en door harmonie van de krachten met het levensdoel.

Zij zijn de mannen uit één stuk en der handeling, die in het leven invloed uitoefenen; zij onderwerpen de menigte aan hun wil; zij zijn de aangewezen leiders en voorgangers, lijnrecht strevende naar het doel, de zwakke mededingers ver achter zich latende, en ter zijde duwend wat als hinderpaal op hun weg komt.

Zijn er zulke individu's, ook zulke volken wijst de geschiedenis ons aan. En deze gaan hun weg naar het doel, wat ook eene vredelievende philantropie moge argumenteeren, over de puinhoopen van wat hun in den weg treedt. Er is in hun gang iets onweersstaanbaars, iets noodlottigs. Er is eene kracht in beweging, voortgestuwd door eene idéé, waartegen geene redeneering, waartegen zelfs *het recht* niet baat. Van eene oorzaak zijn de gevolgen in werking, en die gevolgen zijn onvermijdelijk, *hetgeen* wij zien: *het tegenwoordige* is de lang voorbereide, nu voldragen vrucht van het *verleden*.

Kracht is het groote woord der geschiedenis, doch voor den oplettenden beschouwer is die *kracht* zelve niet haar hoogste uiting. Achter elke *kracht* vinden wij *eene gedachte* werkzaam. Deze heeft de kracht in haren dienst en gebruikt ze tot haar doel.

Zoo krijgt de oorlog voor ons eene hoogere beteekenis dan die eener ruwe krachtsuiting. Andere dan de stoffelijke krachten zijn hier oorspronkelijk werkzaam. De oorlog beteekent in hooge mate

de stof in dienst van den geest. Zoo is de oorlog niet omdat er is een leger, doch is het leger een uitvloeisel van den oorlog. En is het ons duidelijk dat de oorlog een gevolg is van een loop van zaken, die buiten de materiële belangen en invloeden omgaat, dan behoeft het verder geen betoog, dat deze, *wat zij ook aanwenden*, den oorlog niet kunnen verijdelen.

Om het onmogelijk bereikbare te vatten van het ideaal „een eeuwigdurende vrede”, denke men zich een toestand, zoo gunstig mogelijk, ter verwezenlijking er van.

Men stelle zich voor, dat al wat mensch is te zamen is gebracht onder het gelukkigst, meest ideale bestuur. Dan zal ook dáár ongelijkheid ontstaan tusschen de burgers; er zullen zich dus partijen vormen; er zal eene partij ontstaan die het bestaande behouden wil, uitgelokt door eene die het bestaande wil veranderen. Er zullen personen zijn, bekwaam en krachtig genoeg, daarvan bewust, en met genoeg eerezucht om het partijbelang ten hunnen voordeele te exploiteeren; steeds zal de mensch hartstochtelijk blijven en in staat om in hartstocht naar de wapens te grijpen, wanneer geen andere toevlucht overblijft om het vurig verlangde doel te bereiken: er zal actie ontstaan, deze reactie uitlokken en slechts van de mate van hartstocht zal het afhangen of de oorlog op nieuw ontbrandt!

Hoe kan men ooit de zekerheid van oorlog in de toekomst betwijfelen! De geheele maatschappij draagt de kenteekenen van oorlogstoestand: zij is een onuitputbaar arsenaal van licht ontbrandbare stoffen. Zij verkeert voortdurend op oorlogsvoet. Alle wetten, zoo *van de staten onderling*, als *in den staat* tusschen geregeerden en geregeerden en tusschen de burgers onderling, zijn te beschouwen als vredescontracten, eenmaal uit een oorlogstoestand voortgevloeid: contracten, waarvan elke schending den kunstmatigen vrede verstoort en den oorlogstoestand weder doet intreden.

Zagen wij den oorlog steeds woeden in 't verleden, wij mogen eene gebruikelijke redencerméthode volgende besluiten, dat, wat de ervaring ons leerde in 't verleden, ook eene wet is voor de toekomst.

Als oorzaken van het ontstaan der oorlogen voerden wij aan: *de fysieke eindigheid der volken*, en *de menschelijke hartstochten*.

Aangezien nu deze factoren mogen beschouwd worden als te zijn onveranderlijk, kunnen we besluiten, dat zij in de toekomst dezelfde resultaten zullen opleveren, dat zij *den oorlog* zullen blijven teweeg brengen.

En hoe beschaamt de werkelijkheid dikwijls de schitterendste geesten op het onverwacht in hunne vredes-utopiën! Hoe kortzichtig blijken dan dikwijls de schrandersten!

Het moet ons bevreemden, wanneer men een schrijver als Buckle, doelende op den oorlog tussehen Rusland en Turkije in 1855, hoog hoort opgeven van den vooruitgang der beschaving, die oorzaak is dat een langdurige vrede kon worden verstoord, niet door twee beschaafde volken gelijk vroeger, doch slechts door de botsing tussehen twee barbaarsche staten, als Rusland en Turkije, terwijl de vooruitgang zoo ver is gevorderd, dat men twee eertijds naijverige en vijandige machten, als Frankrijk en Engeland, thans *vereenigd* het zwaard ziet trekken, en dat niet uit eigenbelang, doch om de beschaafde wereld tegen het geweld van een onbeschaafden vijand te beschermen!

De waarheid is, dat men noch een zekeren graad van beschaving, noch een zekeren regeeringsvorm kan aanvoeren als argument tegen het mogelijke van den oorlog, omdat onder alle regeeringsvormen en onder alle vormen van beschaving oorlogen zijn gevoerd.

Was onze overtuiging niet er mede in strijd, wij zouden gaarne instemmen met hen, die gelooven aan een eeuwigen vrede. Velen van hen zijn voorzeker te goeder trouw; onder hen telt men de edelste menschevrienden; doch onder de verbreiders der vredesleer zullen wel niet ontbreken zij, die de wereld der verschijnselen alleen afleiden uit een bekrompen réalisme, dat niet verder ziet dan de onmiddellijke omgeving met hare belangen, en gevolgen voor oorzaken houdt; zij, die de eigen hartstochtelijke begeerte verwarren met de waarheid, en wie een overspannen jacht op stoffelijke voordeelen doet voorbij zien de hoogere wetten en invloeden, die wij tot het teweeg brengen van den oorlog werkzaam zagen.

II. *Het leger in den Staat.*

Is de oorlog een noodwendig verschijnsel in het statenleven, dan moet, aangezien het hier in de hoogste mate een *algemeen* belang geldt, dat, gelijk wij zullen zien, *niet* aan de burgers kan worden overgelaten, *de staat* de macht leveren, om hem te voeren.

En, aangezien de oorlogvoering is eene moeilijke kunst, die wil, dat hare uitvoerders van een bijzonderen geest zijn doordrongen, zoo zal het noodig zijn, dat die macht, het leger, zich in vrede tot hare taak voorbereide.

Op welke wijze moet dat leger zijn samengesteld en georganiseerd? Moet het *geheele* volk de taak des oorlogs op zich nemen? Of moet een *gedeelte* des volks tot dezen arbeid in den staat worden afgezonderd?

Deze vragen zijn door de staten in hoofdzaak op drie verschillende wijzen opgelost.

In hoofdzaak bestaan er 3 verschillende legerstelsels (1).

1°. *Het militie-leger, waarvan en de kaders en de manschappen eerst bij het uitbreken van den oorlog worden georganiseerd.* Dit leger komt niet voor als afgezonderde groep in den staat; zijne leden verrichten tegelijk den burgerlijken en den militairen arbeid.

2°. *Het staande leger, waarvan en de kaders en de manschappen ook in vredetijd steeds worden voltallig gehouden.* Dit leger staat afgezonderd in den staat; zijne leden verrichten uitsluitend den militairen arbeid; de staande legers komen overeen met het beginsel van *verdeeling van den arbeid*.

3°. *Het kader-leger, waarvan in vredetijd alleen de kaders worden voltallig gehouden.*

Het Nederlandsche leger b. v. heeft dus de meeste overeenkomst met het *kader-leger*, hoewel het eigenlijk aanbiedt eene vereeniging der 3 genoemde legerstelsels.

Het heeft gemeen: met het *militie-leger*, dat een gedeelte zijner leden niet op de been wordt gehouden en, na geoefend te zijn, enkel op bepaalde tijden en voor korten duur wordt bijeengeroepen; (2)

(1) Zie o. a. het reeds aangehaalde werk van den heer Abel.

(2) Volgens de bepaling van militie-leger in Rustow: *De oorlog in zijn aard, middelen en doel*.

met het *kader-leger*, het vaste kader, en met het *staande leger*, het kader en eene vaste kern vrijwillige beroepssoldaten.

Het bestaat uit een vast kader en een klein staand leger, waaraan zich als aan eene vaste kern, periodiek tot oefening aansluiten eene groep uit het volk voortgekomen, en na de oefening weer, met zekere verplichtingen voor de toekomst en onder zekere voorwaarden, in den schoot des volks terugkeerend.

De benaming *staand leger* wordt niet altijd in zijne zuivere, boven opgegeven beteekenis toegepast. Zoo is het gebruikelijk te spreken van ons staand leger, waarmee dan wordt bedoeld de standvastige kern des legers gedurende zoo vredes- als oorlogstijd.

Het is niet mijne bedoeling in beschouwingen omtrent deze verschillende legerstelsels te treden. Zij zijn, gelijk ik reeds zeide, in den jongsten tijd met talent geleverd. Deze beschouwingen liggen niet op mijnen weg.

Ik wil beproeven, Mijne Heeren, *het leger in 't algemeen* te schetsen in zijne roeping en zijn werkkring, in den geest die het moet bezielen, in zijn invloed, in zijne betrekking tot staat en maatschappij — *en dat vooral uit een geestelijk en zedelijk standpunt*, daarbij buiten beschouwing latende zóó de getalsterkte als bijzonderheden omtrent techniek en organisatie van dat leger.

Het is mijn pogen, juist deze zijde der legerquaestie, welke naar mij voorkomt te veel wordt verwaarloosd ten gevolge van den tijdgeest, naar mijne beste krachten in een helder daglicht te stellen. En wellicht zou het mij gemakkelijk vallen dit te bewerkstelligen, aan de hand geleid door een der vele lofredenaars van het leger, een dier mannen, welke op eene dichterlijke wijze over de roeping van het leger en van den soldaat hebben gesproken, en vervuld van geestdrift voor het leger, daaraan hunne schitterendste bladzijden hebben gewijd. Doch met opzet wil ik dit vermijden, omdat de taal dier mannen, — grootendeels zelve militairen en van eene natie, licht ontvlambaar voor soldatendeugd — licht kon schijnen te getuigen van een partijdigen, vooringenomen geest, die de practische waarde der zaken te veel uit het oog verliest.

Liever zij het mij vergund, U te doen kennen de beschouwingen omtrent het leger van een man, die als de grootste der staat-

huishoudkundigen, als de eigenlijk gezegde schepper van dat vak, als de vrijmaker van den handel, een der hoofdbronnen is van dien zoo hooggeroemden rijkdom, en die, als zoodanig, omtrent het leger eene verhevenheid van inzichten ten toon spreidt, beschamend voor hen, die door een baatzuchtig realisme verleid, deze inzichten miskennen en tegelijk de vruchten van zijn economisch genie met gretige hand plukken.

Wij bedoelen den grooten Schotschen wijsgeer Adam Smith (1), die in zijn werk: *Wealth of nations*, de grondslagen heeft gelegd der moderne staathuishoudkunde, een dier werken heeft gewrocht, die als onvergaukelijke monumenten op den weg der wetenschap voorkomen en die, al ware het alleen als de vinder van de theorie der arbeidsverdeeling, of liever als de eerste die de verwonderlijke uitwerkselen van die verdeeling aanwees, een onuitdoofbaar licht op dien weg heeft ontstoken.

De argumenten van Smith leiden hem aangaande de legers, in een hoofdstuk van zijn werk handelende over de gewapende macht, tot de conclusie, die wij o. a. aangehaald vinden in den aanvang der voorrede van het werk: *Is Nederland nog te verdedigen?* door een Oud-Soldaat, en die luidt: „dat het dus enkel is door middel van een leger van geregelde troepen, dat de beschaving in een land zich kan vereeuwigen, of zelfs zich gedurende langen tijd kan staande houden.” De Oud-Soldaat zegt hieromtrent: „Dat geheele hoofdstuk, handelende over de samenstelling der legers in verschillende tijden en bij onderscheiden volken, verdiende wel aandachtig te worden overwogen door allen, die geroepen zijn om op de samenstelling onzer krijgsmacht invloed uit te oefenen.”

En de waarde der argumenten van Smith wordt voor ons verhoogd door de beide omstandigheden, dat hij was een staathuishoudkundige, die, als zoodanig, hoofdzakelijk de materiële belangen, den rijkdom, op het oog had, en dat hij was een Schot en dus behoorde tot de Britsche natie, die — zooals ieder weet, die

(1) Men zie omtrent Smith en zijne werken o. a. uitvoerig: Buckle's *History of civilisation in England*, Volume V, Chapter XIX, en Blanqui's reeds aangehaald werk.

geen vreemdeling is in hare geschiedenis — gedurende haar historisch leven geene grootere vrees kende, dan die tegen de staande legers, als wapen in de hand der willekeur en van het geweld tegen de hooggewaardeerde individueele vrijheid.

Het zij mij vergund u een kort overzicht te geven van de beschouwingen, die Smith tot zijne conclusie voeren. Wij zullen trachten dit te doen met noodzakelijke weglating van vele belangrijke, vooral geschiedkundige bijzonderheden, in den vorm van enkele opeenvolgende stellingen met of zonder gevolgen, waartoe zich de beschouwingen van Smith (1), naar ons voorkomt, het best laten herleiden.

1. De eerste plicht van den soeverein: „bescherming der maatschappij tegen geweld en overrompeling van andere onafhankelijke maatschappijen”, kan alleen vervuld worden door middel van de militaire macht.

2. De uitgaven, zoo tot het voorbereiden dier macht in tijd van vrede, als tot haar gebruik in oorlogstijd, zijn zeer verschillend, naar gelang van den toestand der maatschappij en van de tijdperken harer ontwikkeling.

3. In eene beschaafde natie worden de soldaten onderhouden door den arbeid van de niet-soldaten. Daarom kunnen de eerste nimmer overschrijden een zeker getal, bepaald door hetgeen overblijft, wanneer de niet-soldaten hebben voorzien in eigen onderhoud en in dat van de overige ambtenaren, elk overeenkomstig zijn stand.

Er zijn volken bij wie de natuurlijke toestand geheel of nagenoeg overeenkomt met den oorlogstoestand. Hunne bezigheden en levenswijze in vrede zijn dezelfde, of leiden onmiddellijk tot oefening voor de bezigheden en de levenswijze des oorlogs. Naarmate dit meer het geval is, er meer tijd voor die oefeningen kan worden besteed, naarmate het leven in vrede meer het beeld oplevert van den oorlog, is de overgang van vredes- tot oorlogstoestand

(1) Er bestaan van het werk van Smith *Wealth of nations*, verschillende Fransche vertalingen, waaronder die van Garnier, Paris 1822, op nieuw uitgegeven en verbeterd, voorzien van aantekeningen door Blanqui, Paris 1822, de beste is. De vertalingen van Roucher en Blavet zijn veel minder. De Engelsche uitgave door Mac-Culloch, met aantekeningen verrijkt, is de voorstreffelijkste van alle.

gemakkelijker en met minder kosten te bewerkstelligen. Zoo bij de volken, die zich uitsluitend met de jacht, en achtervolgens in mindere mate bij de herdersvolken en bij die, welke zich uitsluitend met den landbouw bezighouden.

In een meer ontwikkelden staat der maatschappij, zijn er *twee* oorzaken die het *onmogelijk* maken, dat zij, die te velde trekken, in hun *eigen onderhoud* voorzien. Die oorzaken zijn: de vooruitgang der nijverheid en de vooruitgang der oorlogskunst.

Wanneer de landbouwer te velde trekt op een tijdstip tusschen den zaai- en den oogsttijd, ondervindt hij geene belangrijke vermindering van opbrengst. De natuur werkt voor hem, gedurende zijne afwezigheid. Wanneer de handwerksman of de kunstenaar evenwel zijne werkplaats verlaat, houdt de bron van zijn inkomen op te vloeien. De natuur doet niets voor hem. Te velde getrokken voor het algemeen belang, moet hij onderhouden worden ten koste van dat belang. In landen, waar de nijverheid een zekeren trap van vooruitgang bereikt, oefent het meerendeel der inwoners een handwerk of een nijverheidsbedrijf uit. Het leger dat voor de verdediging te velde trekt, moet daar noodwendig getrokken worden uit die klassen en dus — zoolang het in dien dienst blijft — worden onderhouden.

Van eene andere zijde heeft de vooruitgang der krijgskunst ten gevolge dat de oorlogen langer duren, en dus dat het oorlogvoerende leger, ten minste gedurende den geheelen tijd dat de oorlog duurt, moet worden onderhouden. In de vroegste tijden besliste eene enkele schermutseling of een enkele veldslag in den oorlog.

Dit is evenwel niet het eenige gevolg van den vooruitgang der krijgskunst. Een der voornaamste gevolgen daarvan was: de *verdeeling van arbeid* toegepast op die kunst.

In de oude republieken was ieder burger soldaat; elk oefende zich en was weerbaar. Die oefeningen konden afzonderlijk plaats hebben; zij waren niet samengesteld. Daar de krijgskunst evenwel is de edelste der kunsten, moest zij, door zich te volmaken, noodzakelijkerwijze een der meest saamgestelde worden.

De toestand der mechanische kunsten en van die, waarmede de krijgskunst innig is verbonden, bepaalt den graad van volmaaktheid, waartoe zij in een gegeven tijd kan worden opgevoerd.

Doch om tot dien graad van volmaaktheid te geraken, waarvoor zij vatbaar is, moet die kunst de eenige of hoofdbezigheid worden van eene bijzondere klasse van burgers, dewijl de graad van hare volkomenheid, gelijk die van elke andere kunst, afhankelijk is van *de verdeeling van den arbeid*.

Die verdeeling ontstaat van zelf in de overige kunsten, onder de natuurlijke inwerking van de voorzichtigheid en het eigenbelang der individus. Maar de wijsheid van den staat is noodig om het *beroep van den soldaat* te maken tot een beroep, gescheiden en afgezonderd van alle andere beroepen.

Een burger zou volstrekt niet gebaat zijn in zijn eigenbelang, al besteedde hij al zijn tijd, gedurende den vrede, aan militaire oefeningen. De wijsheid alleen van den staat kan ten gevolge hebben, dat die burger er *belang* bij hebbe, het grootste gedeelte van zijn tijd aan die oefeningen te besteden. Niet altijd hebben de staten die wijsheid bezeten, zelfs dan niet, wanneer de zorg voor eigen behoud dit het dringendst vorderde.

De landbouwer, de handwerksman en de kunstenaar hebben, ten gevolge van de ontwikkeling van landbouw, nijverheid en kunsten, weinig vrijen tijd. Elk uur, gewijd aan militaire oefening, beteekent voor hen verlies. De zorg voor het eigenbelang leidt hen er toe, die oefeningen geheel te verwaarloozen. Het volk verliest op die wijze den krijgsgeest.

Van eene andere zijde lokt de rijkdom, die het gevolg is van die nijverheids- en landbouwontwikkeling, — en die inderdaad niets anders is, dan de opbrengst ten gevolge van die ontwikkeling bijeengegaard, — den inval uit van naburige volken. Een nijvere en bijgevolg rijke staat is het meest aan aanval blootgesteld, en juist in zulk een staat maken de natuurlijke gewoonten het volk volstrekt ongeschikt om zich zelf te verdedigen, indien de staat niet de noodige maatregelen tot die verdediging op zich neemt.

6. Er schijnen slechts twee methoden te bestaan, om in de algemeene verdediging te voorzien.

De eene methode is die, welke de burgers allen of gedeeltelijk dwingt het beroep van soldaat uit te oefenen, te gelijk met dat hunner keuze.

De tweede is die, welke het beroep van den soldaat afscheidt van alle andere beroepen (1).

De eerste methode is die der *militie-legers*, de tweede wil het *staande leger*. Alleen de tweede methode, die der staande legers, huldigt de verdeeling van den arbeid.

In het militie-leger is de militaire arbeid bijzaak; zijne leden leven van de opbrengst eener andere bezigheid. In het staande leger is de militaire arbeid de hoofdzaak, en de soldij, welke die arbeid den soldaat opbrengt, is zijn eenig middel van onderhoud.

In een militie-leger zal het karakter van den burger dat van den soldaat overheerschen; in het staande leger beheerscht het karakter van den soldaat dat van alle andere beroepsbezigheden; en in dit verschil van richting naar den geest is het hoofdpunt van onderscheid tusschen beide soorten van legers gelegen.

7. Vóór de uitvinding der vuurwapens was de meerderheid van een leger gelegen in de individueele kracht, behendigheid en oefening. De oefening kon afzonderlijk worden verkregen.

8. De handigheid met de vuurwapens kan niet zoo gemakkelijk als die der oude wapens worden verkregen. Er wordt gezamenlijke oefening en school toe vereischt.

9. De regelmaat, de orde en de stipte gehoorzaamheid zijn in de moderne legers evenwel nog gewichtiger tot het bepalen van den uitslag, dan de graad van oefening in het behandelen der wapens. Tot het handhaven dier regelmaat en van die gehoorzaamheid en orde, bieden de moderne gevechten veel meer hinderpalen dan die der ouden.

De soldaat der ouden kon vertrouwen op zijne kracht en zijne oefening; wanneer het gevecht hem niet *lichamelijk* naderde, was hij buiten gevaar; alleen het geluid der stem werd vernomen en er waren geene onzichtbare oorzaken van dood of verwonding in werking. De soldaat der hedendaagsche legers daarentegen, voelt

(1) Smith leefde in de 18e eeuw. Toen hij zijn boek schreef, was de *conscriptie* nog niet ingevoerd. Wanneer Smith nu leefde, zou hij waarschijnlijk een minder uitsluitend voorstander zijn van het *staand leger*, volgens de bepaling die wij daarvan gaven; hij zou nu waarschijnlijk begeeren een vaste kern van staande soldaten, met periodieke deelname van het volk; doch die vaste kern *groot, en vooral deugdelijk* gevoeg om *het geheel* met den noodigen militairen geest te bezielen.

zich langduriger blootgesteld; het geluid der vuurwapenen, de rook en de onzichtbare dood omgeven hem en trachten hem te beïnvloeden. Eene groote mate van zedelijke tucht heeft hij noodig om staande te blijven!

10. En het zijn juist die meerdere regelmaat, orde en gehoorzaamheid, welke het moderne leger zoo dringend eischt, die slechts kunnen worden verkregen bij troepen die men tot groote korpsen vereenigd laat manoeuvreren.

11. Hoe ook eene militie geoefend en gedisciplineerd zij, zij blijft zeer ondergeschikt aan een staand leger, dat eveneens goed geoefend en gedisciplineerd is.

Soldaten, die eens per week of per maand worden geoefend, kunnen niet in dezelfde mate geoefend zijn als zij, die *dagelijks* onder de wapens komen.

Soldaten, die slechts ééns in de week of in de maand in tegenwoordigheid komen van hunne officieren, en die van den overigen tijd hun geene verantwoording verschuldigd zijn, kunnen niet zoo door die tegenwoordigheid worden ingehouden en beheerscht, noch dezelfde geneigdheid hebben om hen te gehoorzamen, als soldaten waarvan de officier dagelijks het leven en het gedrag leidt, en wier geheele leven, wat de tijdverdeeling betreft, onder het opzicht en naar de bevelen van hunne officieren wordt geregeld, van het oogenblik van opstaan tot dat der nachtrust.

Eene militie staat altijd in krijgsdeugden, in discipline achter bij een staand leger, en nog meer hierin dan in den graad van oefening. En juist in den modernen oorlog zagen wij, dat die geest van onmiddellijke gehoorzaamheid, van discipline, nog van grooter belang is dan eene groote voortreffelijkheid in de behandeling der wapens (1).

(1) De beste milities zijn die, welke, als die van de Tartaren en der Arabieren, ten oorlog trekken onder dezelfde chefs, aan wie ze gewend zijn gedurende den vrede te *gehoorzenamen*. Zij naderen meer tot de staande legers, wat betreft den eerbied voor hunne officieren en de gewoonte eener stipte gehoorzaamheid. Het spreekt overigens van zelf, dat militie-legers, na gedurende zekeren tijd het veld te hebben gehouden, langzamerhand van aard veranderen en die der staande legers aannemen. Het beste militie-leger zou zij, een dat vereenigt den meesten vrijen tijd tot oefening, de meeste overeenkomst tusschen vredes- en oorlogsbezigheid en de leiding van dezelfde chefs in oorlog- en vreedestijd.

12. Verscheiden redenen hebben samengewerkt tot de verslapping der discipline in de Romeinsche legers.

In den tijd hunner grootheid legden ze hunne zware wapenrusting, als een onnutten last, af en verwaarloosden ze hunne voortdurende oefeningen. Onder de keizerlijke regeeringen werden de legers, die de grenzen bewaakten, dikwijls gevaarlijk voor hunne keizers, tegenover wie ze hunne eigen generaals stelden. Om ze minder gevaarlijk te maken, werden de legers van de grenzen weggenomen, waar ze steeds in groote korpsen vereenigd waren gelegerd geweest, en werden ze opgelost en verspreid in verschillende provincie-steden. Die kleine afdeelingen soldaten, gedurende langen tijd ingekwartierd in dezelfde handeldrijvende industriële steden, veranderden in kooplieden, kunstenaars en manufacturiers. De burgerlijke geest begon den militairen geest te overheerschen, en de legers van Rome ontaardden in eene bedorvene, verwaarloosde en ongedisciplineerde militie, niet meer in staat het hoofd te bieden aan de Germaansche milities en aan die der Scythen.

13. De geschiedenis leert, dat in den regel militie-legers overwinningen hebben behaald, — niet op geregelde troepen of staande legers, — doch alleen op minder geoefende of minder gedisciplineerde militie-legers.

14. Het staande leger heeft eene onbetwistbare meerderheid over elke, zelfs de beste soort van militie-leger.

15. Wanneer eene beschaafde natie voor hare verdediging steunt op eene militie, is zij ten allen tijde er aan blootgesteld, door eenige barbaarsche natie in hare buurt te worden veroverd. De militie toch eener barbaarsche natie, heeft de overhand over elke beschaafde militie.

16. *Doch elk goed geregeld staand leger heeft de meerderheid boven elke soort van militie-leger.*

Zulk een staand leger nu kan enkel worden onderhouden door eene rijke en beschaafde natie; terwijl ook enkel zulk een staand leger kan behoeden tegen den inval van een naburig, arm en barbaarsch volk.

Het is dus alleen door middel van een staand leger, dat de beschaving in een land zich kan vereenigen of zelfs zich gedurende langen tijd kan staande houden.

Zóó wordt de noodzakelijkheid der legers betoogd door den man, wicens werk het is de bronnen van rijkdom der volken op te sporen en aan te duiden, en die deze taak op eene schitterende wijze heeft voltooid.

De beschaving, die den krijgshaftigen geest verslapt, veel tijd en krachten in beslag neemt voor de nijverheid, in dezelfde mate krachten onttrekt aan de oorlogskunst en tevens hoogere eischen stelt aan die kunst — vordert zelve dringend de *verdeeling van arbeid* voor het leger. En dit beginsel nu, waaraan het leger zijn ontstaan heeft te danken, moet — zullen we zien — daarin consequent worden doorgevoerd. Die verdeeling alleen kan een goed leger ten gevolge hebben. En alleen een goed leger kan productief zijn in den staat; alleen een *goed* leger kan interest opleveren van het kapitaal daaraan besteed: interest in stoffelijken, doch vooral ook in zedelijken zin. Het leger bewaart een volk voor totalen ondergang, voor den smadelijksten, die het gevolg is van de ontarding der eerste deugd van den man: de moed, de kracht en de lust om zich te verweren.

Van de staten gaat door wat Kolb in zijne *Culturgeschichte* ergens zegt: „weerloosheid beteekent machteloosheid.”

Beschaving is schoon, doch zij leidt tot verfijning, overprikkeling en ontarding, indien de staat er niet voor zorgt, dat de militaire geest met zijne deugden worde bewaard en in eere gehouden. En dat geschiedt alleen, gelijk wij zagen, door de staande legers, dewijl de practijk der militaire oefeningen en daarmede de krijgshaftige geest langzamerhand verloren gaan in den boezem van het volk, in eene maatschappij, bloeiende door den handel en door de kunsten. Het bestaan van elk volk hangt in meerdere of mindere mate af van het bestaan van dien krijgshaftigen geest in zijn midden. Waar die geest bij het volk weinig is ontwikkeld, wordt het staande leger dubbel noodzakelijk om hem levendig te houden en te waken voor zijne geheele uitdooving. De moreele eigenschappen van het leger zien wij door Smith op den voorgrond gesteld, zelfs nog vóór de oefening. Volgens hem moet in het leger de *geest* in hooge mate de *stof* beheerschen. Die *geest* maakt uit de groote meerderheid der staande legers boven de militie-legers. En beperkte de onbekendheid met het conscriptie-

stelsel Smith in zijne keus omtrent het beste legerstelsel noodzakelijkerwijze tot *het staande leger*, omdat *dit* in zijne oogen alleen kon voldoen aan de hooge eischen die hij stelt aan den geest, *wij* willen zijne argumenten niet zoo uitsluitend tot hetzelfde resultaat bezigen.

Terwijl ook *wij* de eigenschappen van den geest in 't leger het hoogste stellen, leiden dezelfde beschouwingen van Smith ons er toe, voor dat leger slechts te begeeren eene vaste kern, waaraan zich de militie aansluit; doch die vaste kern, groot of klein, in staat het geheele leger met den noodigen militairen geest te doordringen, en *bijgevolg voortreffelijker naarmate zij kleiner is*.

De deugd van het leger gaat boven zijne stoffelijke kracht. Wij zagen de regelmaat, de orde, de stipte gehoorzaamheid, de discipline, als hoofdvereischen gesteld aan de moderne legers. En wij kunnen alzoo de geleverde beschouwingen terugbrengen tot de volgende formules, welke ons door eene strenge logica als in de pen worden gegeven:

De moderne staat heeft behoefte aan een staand leger; (1) dat leger voldoet alleen aan zijne bestemming als het goed is. Om goed te zijn, moet dat leger in zijne arbeidsverrichtingen huldigen eene strenge toepassing van de verdeeling van den arbeid.

De arbeid door het leger in den staat te verrichten, is van stoffelijken, doch ook van zedelijken en geestelijken aard.

De zedelijke en geestelijke functiën van het leger vorderen niet minder verdeeling van arbeid, dan zijne stoffelijke functiën, omdat het nog meer de zedelijke dan de stoffelijke zijn, welke het leger noodzakelijk maken als eene afgezonderde groep; omdat juist het verdwijnen dier zedelijke krachten uit het volk een hoofdoorzaak is, waarnit de noodzakelijkheid der staande legers is afgeleid.

Verdeeling van arbeid is dus noodzakelijk voor het leger, zoo in stoffelijken als in geestelijken en zedelijken zin.

In deze verdeeling van arbeid ligt nu, naar wij meenen te

(1) Tot voorkoming van misverstand bij den lezer zij nog opgemerkt, dat door *staand leger* hier door ons wordt bedoeld de vaste kern beroepssoldaten, hoewel de mogelijkheid aannemende, dat ook nog andere soldaten daaraan toetreden op gezette tijden.

hebben doen uitkomen, de oplossing der vraag, hoedanig de verhouding van het leger tot den staat moet zijn. De oogenschijnlijke eenvoudigheid van die oplossing kan toch geene reden zijn om hare juistheid in twijfel te trekken.

Verdeeling van arbeid in stoffelijken zin, dat wil zeggen: een afgezonderd gebied van oefening en lichamelijke voorbereiding tot de daad des oorlogs.

Verdeeling van arbeid in geestelijken zin, dat wil zeggen: afgezonderde oefening in het verstandelijke, in de wetenschap.

Verdeeling van arbeid in zedelijken zin, dat wil zeggen: het aankweeken en uitoefenen van bijzondere zielshoedanigheden, uitsluitend vereischt in den militair, hoedanigheden aan welker onmisbaarheid in de maatschappij het leger zijne hoofddeden van zijn ontleent.

Wij zien het, Mijne Heeren, de afzondering bevat nagenoeg het geheele gebied van het fysieke, intellectueele en moreele — van het gemoed, van de gedachte en van de handeling.

En uit den aard der zaak mogen de wetenschap en de handeling, die daarvan het gevolg is, op het militaire gebied meer aan verandering onderhevig zijn, de *zedelijke eischen, die zijn beroep hem stelt*, blijven onveranderlijk.

Wat ook rondom hem verandere, het zedelijk element in den militair blijft standvastig. En meer nog! Hoe veranderlijker de omgeving, hoe meer afwijkend van het militaire programma, des te meer wordt standvastigheid van dat zedelijke element in den militair eene noodzakelijkheid en hem ten plicht.

In de verhouding van het leger tot den staat, zien wij reeds doorschemeren wat in een helderder licht zal voorkomen, waar wij de verhouding van het leger tot de maatschappij zullen beschouwen. Wij bedoelen: het isolement, de afzondering van het leger.

En deze verdeeling van den arbeid nu moge behooren tot de algemeenheden, waarvan in den aanvang mijner rede sprake was, en die door velen met wantrouwen worden begroet — zij blijft niettemin eene der lichtbaken van de moderne wetenschap.

Het komt ons voor, dat zij het zuivere en ware beginsel is, waaraan stelselmatig moeten worden getoetst de gewichtigste

quaestiën , die het leger en zijne belangen raken. Zij is een fakkel die onmisbaar voorlicht op den rechten weg.

Het moge dan vreemd klinken in de ooren van hen , voor wie die afzondering van het leger , om redenen van ondergeschikt belang , een doorn in het oog is , het blijft niettemin een waarheid , dat het algemeen belang , dat de staat , dringend die afgezonderde houding van *het* leger eischt , en dat de samenwerking van dat leger tot het algemeen belang *dàn* het grootst is , wanneer het dien personen schijnen zou , zich door afzondering daarvan het meest te verwijderen.

En waarom zou die verdeeling van arbeid , overal elders zoo hoog gewaardeerd , op het leger toegepast niet dezelfde voordeelen opleveren ? Wij zullen ons overtuigen dat dit werkelijk het geval is. Die voordeelen , — ten opzichte van den arbeid , — zijn volgens Adam Smith *driedelig* ; te weten : *vooreerst* , de vermeerdering van handigheid van ieder arbeider in het verrichten zijner taak ; *ten tweede* , de besparing van tijdverlies , door het overgaan van de eene bezigheid naar de andere ; en *ten derde* , de uitvinding van een groot aantal werktuigen , die den arbeid vergemakkelijken en verkorten , en een enkelen man in staat stellen het werk van velen te doen : uitvindingen , die veel kans hebben het eerst te geschieden door personen , wier gedachten steeds op dezelfde bezigheid zijn gericht en voortdurend daaraan werkzaam zijn.

Deze voordeelen worden door Stuart Mill aan een nader onderzoek onderworpen. Het *eerste* , zegt hij , is het meest in 't oog vallend en algemeene. Doch vlug werk is daarom nog niet altijd goed werk. Wat men dikwijls doet , doet men met grooter gemak , en wat men gemakkelijker doet , heeft eene groote kans ook goed te worden gedaan ; doch het hangt ook af van de schranderheid van den arbeider en van de mate waarin zijn geest medewerkt met de handen , of zijn werk niet alleen door vlugheid , maar ook door degelijkheid zal uitmunten. En , voegen wij er bij , het zal voornamelijk afhangen van hem , die de oefeningen eener troep leidt , of daarbij zal worden verkregen én eene groote mate van vlugheid én eene groote mate van degelijkheid , — of daarbij zullen samenwerken hand en hoofd. Wanneer die oefeningen zooveel mogelijk in overeenstemming worden gebracht met de toestanden

waarin zij haar nut zullen moeten opleveren, — in den oorlog, — wanneer zij telkens het beeld des oorlogs voor den geest brengen — zullen zij voorzeker tegelijk lichamelijk en verstandelijk oefenen.

De infanterist bij zijne schiet- en tactische oefeningen; de artillerist in zijne moeielijke kunst om het doel te bepalen, de middelen te kiezen en het doel te treffen, of wel om snel zich te bewegen, plaats te kiezen en slagvaardig te zijn; de pionnier om snel en zeker lading- en ontstekingsmiddelen aan te brengen of zijne bruggen te slaan, — zij allen hebben noodig lichamelijke en verstandelijke oefening. Kortom, dat eerste voordeel *handigheid* kan door den militair worden verkregen; doch daartoe is noodig in de eerst plaats *voortdurende oefening*. En omdat *handigheid* zonder verstand geen degelijk werk levert, is niet minder noodig *verstandig geleide oefening*.

Het *tweede voordeel* wordt door Mill niet ontkend, doch hij maakt daartegen enkele bedenkingen, naar ons voorkomt, ook uit een militair oogpunt niet van belang ontbloomt. Vooreerst, zegt hij, geeft verandering van bezigheid dikwijls eene welkome verpozing, waar zonder deze rust noodzakelijk zou zijn. Verschillende bezigheden spannen verschillende spieren of verschillende functiën van den geest in: sommige van deze rusten, als andere werken.

De afwisseling van arbeid heeft een veerkrachtigen en opwekkenden invloed op de dierlijke levensgeesten, en maakt dat men met frischheid en levendigheid de nieuwe taak aanvaardt. Het temperament evenwel moet hierbij niet buiten rekening worden gelaten.

Lichamelijke arbeid verpoost van verstandelijken arbeid, en omgekeerd. En dit is dunkt ons een punt van belang voor den militair bij zijne oefeningen. Deze bieden juist eene gelukkige verhouding van lichamelijken en verstandelijken arbeid, zooals ze in geen andere betrekking wordt aangetroffen. Die verhouding werkt gunstig op het arbeidsvermogen, en de leider der oefeningen moet van deze gunstige omstandigheid partij trekken, door noch het lichaam, noch het verstand te uitsluitend in te spannen, en door afwisseling beiden frisch en veerkrachtig te houden.

Bij het *derde voordeel* maakt Mill de opmerking, dat de uitvindingen tengevolge van bijzondere bezigheid, meer nog afhangen

van de algemeene ontwikkeling en de gewoonte van activiteit van den geest, dan van het uitsluitende dier bezigheid, en — voegt hij er bij — indien die uitsluiting van ongunstigen invloed is op de ontwikkeling van den geest, zal er in dit opzicht meer verloren, dan gewonnen worden. Wat ook de oorzaak zij, die tot uitvindingen leidt — zegt hij verder — als ze eens zijn gemaakt, is de meerdere uitwerking van den arbeid een gevolg van de uitvinding zelve, en niet van de verdeeling van den arbeid.

Wij voegen er bij: *de staat* moet zorgen dat de officier eene opvoeding ontvangt, zoodanig dat hij in intelligentie en activiteit met zijne medeburgers kan wedijveren. Hij heeft al zijn tijd beschikbaar voor het vak zijner keuze. Dat vak geeft ruimschoots stof tot ontwikkeling van den geest. En vindt de militair zelf niet uit, de verdienste is niet veel geringer, wanneer hij de uitvindingen van anderen onderzoekt, wijzigt en waar noodig toepast, wanneer hij van de wetenschap der industrie partij trekt ten nutte van het leger.

Een vierde voordeel eindelijk, door Stuart Mill gereleveerd, is gelegen in de economische verdeeling van den arbeid, die de arbeiders rangschikt naar hunne bekwaamheid. De productie toch is dan het doeltreffendst, wanneer daartoe juist de vereischte hoeveelheid kennis en kracht wordt gebruikt en niets meer.

En dit voordeel, hoewel niet zoozeer op het leger in zijn geheel als in zijne deelen toepasselijk, is in hooge mate een gevolg van de hiërarchieke gradenverdeeling in het leger, die in den regel elk individu naar kennis en arbeidsvermogen zijne plaats aanwijst.

De vermeerdering van bekwaamheid tot het verrichten der taak werkt economisch voor den staat, als verminderend de getalsterkte van het leger. Het is toch duidelijk, dat tot het uitvoeren derzelfde taak worden vereischt een *geringer aantal bekwame dan onbekwame werklieden*.

Ook de uitvinding van werktuigen, ten gevolge van de bijzondere bezigheden van het leger, levert den staat een aanzienlijk voordeel, doordat zij het aantal individu's in het leger langzamerhand tot een minimum brengt, en alzoo het aantal arbeiders door den staat te onderhouden vermindert.

Om dit goed te vatten, denke men zich een leger, dat zich
1873/74.

eensklaps beroofd zag van alle hulpmiddelen en werktuigen, die het van de moderne industrie ontleende, als: wapenen, vervoer- en gemeenschapsmiddelen, enz., en men berekene dan hoeveel talrijker dit leger zou moeten zijn, om in de verte tegen zijne kracht van weleer te zijn opgewassen.

Door eene goed toegepaste verdeeling van den arbeid, werkt dus het leger het staatsbelang in de hand, en brengt dat leger wel geene vermeerdering van inkomsten, doch eene vermindering van uitgaven te weeg, door zich zelf krachtens dat beginsel te volmaken en tot een minimum te herleiden.

Deze zijn de materieele voordeelen, welke de verdeeling van arbeid in het leger den staat oplevert.

En de nadeelen?

Men denke niet dat die afgezonderde houding van het leger eene vijandige houding behoeft te zijn: dat het leger, door zich van zijne medeburgers af te scheiden, tot eene bijzondere kaste met een bijzonderen kastegeest, ooit met een politiek gevaar zou kunnen dreigen.

In die strenge afzondering zelve, ligt daartegen het beste, het eenige voorbehoedmiddel.

Mocht dit elders gevaar opleveren, wat wij niet gelooven, in Nederland voorzeker niet. Bij verschillende volken passen verschillende instellingen. Wat ginds nadeelig is, werkt hier voortreffelijk.

Een leger, dat werkelijke militaire deugden en eene degelijke militaire waarde bezit, laat zich niet gebruiken tot doeleinden tegen de wettige macht. Het is in de eerste plaats gewend aan eerbied en gehoorzaamheid voor die macht.

Het is slechts van een leger, waarin doorgedrongen zijn de critische en redeneerende geest, waarin partijzucht heerscht, waarin de discipline is ondermijnd, waarin het burgerlijke element overheerscht, dat in eene ontbonden maatschappij gebruik kan worden gemaakt tegen de wettige macht. Wij veronderstellen dat elk recht genaard Nederlander de orde lief heeft en de omwenteling schuwt. Het leger heeft een even groot belang bij die orde, als de burgermaatschappij. Ook worden in democratische maatschappijen — zegt Tocqueville — geene ambities opgewekt, groot genoeg om gevaar op te leveren. Doch het blijft ook daarom een plicht van den staat,

om het belang van het leger te behartigen, omdat hij daarmee het belang bevordert, dat zulk een leger bij de bestaande orde van zaken heeft.

Prévost Paradol, het betreurende dat het Fransche leger tweemaal eene onwettige rol heeft vervuld in de handen van de uitvoerende macht, en naar aanleiding daarvan de vraag stellende, hoedanig het politieke karakter van het staande leger moet zijn, geeft in zijn *France nouvelle* den raad, dat het leger zich doordringe „de l'esprit civique,” en dat alle militaire instellingen van dien geest werden doordrongen.

De raad komt mij zonderling voor, althans voor Frankrijk. Het antwoord op de vraag *naar het politieke karakter van het leger*, kan, dunkt mij, niet anders zijn dan dit: dat het *geen politiek karakter moet bezitten*, dat het moet zijn, neutraal en kleurloos.

Men heeft gezien, wat in het roemrijke Fransche leger, de inmenging met de politiek, gedurende het Keizerrijk, heeft opgeleverd. Wat kan het invoeren van het burgerlijke element, — een element zoo hartstochtelijk, bewegelijk en veranderlijk als het Fransche, — in het leger anders dan verwarring en ontbinding opleveren? Dat leger zoek zijne toevlucht, — gelijk het doet, — in het eenig mogelijke redmiddel, eene strenge tucht en een streng militair karakter, met buitensluiting van den politieken geest des volks. Doch dit is een raad, soms moeielijk, wellicht onmogelijk op te volgen!

Het ongelukkige Spanje, een beter lot waardig, levert gedurende jaren het schouwspel op eener natie, waar het *leger zelf* de rol vervult van een *politiek* lichaam, kabinetten opricht, ondersteunt en omverwerpt, en door zijne aanslagen het lot des lands verandert.

Zóó het volk, zóó het leger!

Het is wel mogelijk, het leger eene zedelijke tucht te doen verkrijgen, door het te bezielen met een strengen, militairen geest, eene zedelijke tucht, zeg ik, grooter dan die der burgerij; doch dit heeft zijne grenzen.

In een land, waar ministers van oorlog gevonden werden, die, hun plicht vergetende, het leger bevelen de wettige instellingen omver te werpen, is het bijna ondenkbaar, dat er geen leger

gevonden wordt, om die bevelen op te volgen. De schuld is dan meer aan den minister, dan aan het leger, dat dien minister, als vertegenwoordiger der wettige Regeering, *blijft gehoorzamen*. De eerste en grootste overtreder is hier de minister. En dat zulk een minister mogelijk is, daarvan ligt de schuld niet aan het leger doch aan het volk, aan de gebrekkigheid en weinige hechtheid zijner instellingen.

De geest des volks en zijne instellingen moeten zulke ministers tot eene onmogelijkheid maken.

Vruchtbare toepassing van de verdeeling van arbeid vordert, gelijk reeds werd opgemerkt, in de eerste plaats dat er *arbeid* zij. Met andere woorden: er moet worden gearbeid, en dat arbeiden moet geschieden in economischen zin; bij dat arbeiden moet steeds het groote doel, het staatsbelang, worden in 't oog gehouden.

Elk individu in 't leger moet op de hem aangewezen plaats zich oefenen en arbeiden. Op deze wijze alleen werkt elk individu in 't leger mede tot de economie van den staat, door het aantal te onderhouden arbeiders door vlijt te helpen verminderen, door te voldoen aan de economische wet: dat het leven gevuld zij door de taak en van dat leven alzoo geene krachten verloren gaan.

Oefening van den geest door studie, oefening van het lichaam tot zijne harding, oefening zelfs zooveel mogelijk in zielshoedanigheden, door zich voor te bereiden op het onverwachte, door in vreedstijd zich te oefenen in de gevallen die zich bij oorlog kunnen voordoen: ziedaar de arbeid, die het leger tot zijne bestemming brengt.

Vergeten wij het niet: alleen een *goed leger* kan productief zijn; een slecht leger is dat nimmer!

Zoo kan eene brigade infanterie, aan wie de verdediging van een gedeelte rivier is opgedragen, alle uitgaven aan haar onderhoud besteed nutteloos maken, wanneer zij door eene gebrekkige opstelling en waakzaamheid den overgang des vijands niet verhindert, dien zij had kunnen verijdelen.

Zoo is de pionnier-troep improductief, waarvan de leider, ten gevolge van gebrek aan kennis en oefening, de hem opgedragen vernieling eener brug doet mislukken.

Zoo is artillerie improductief, als zij door de meerdere oefening der tegenpartij wordt geslagen, terwijl zij in de gelegenheid was gesteld zich dien graad van oefening eigen te maken.

Zoo kan in hooge mate dat fijnst georganiseerde deel van het lichaam des legers, de generale staf, door gebrekkige functie de beweging van het gheele lichaam verlammen.

En zoo kan in nog hooger mate de slechte opperbevelhebber, door gebrek aan kennis of aan karakter, door onbekwaamheid, ontrouw of verraad; het geheele leger tot een nutteloozen lastpost docmen, en in plaats van den staat dienst op te leveren, dezen in eene zee van onherstelbare rampen doen verzinken.

En zoo klimmen in den regel met den rang, de verantwoordelijkheid en de eischen, die de staat aan den militair moet stellen!

Ziet het leger zich zware plichten opgelegd tegenover den staat, niet minder ernstig zijn de plichten, die *deze* omtrent het leger heeft te vervullen.

„De vrije staten”, zegt Brialmont, „maken, door hunne democratische instellingen, het onderhouden eener goede discipline in het leger niet gemakkelijk.

„Het wezen van een vrijen staat is de discussie, de voortgaande uitbreiding der souvereiniteit en de voortgaande verzwaking van het gezag.

„Het wezen van de legers, is de gehoorzaamheid — de hiërarchie — het gezag.

„Wanneer de burger in het leger treedt, moet hij afstand doen van een belangrijk gedeelte zijner burgerlijke vrijheid, zijnen politieke opinies vaarwel zeggen, zijne liberale neigingen overwinnen en met diepen eerbied opzien tegen datgene, wat hij gewend was tot heden met de grootste onverschilligheid voorbij te gaan.”

Montesquieu (1) zegt:

„L'armée étant une fois établie, elle ne doit point dépendre immédiatement du corps législatif, mais de la puissance exécutive; et

(1) *De l'esprit des Lois*. Tome I. Livre XI.

cela par la nature de la chose, son fait consistant plus en action, qu'en délibération. (1)

„Que si, dans le cas où l'armée est gouvernée par le corps législatif, des circonstances particulières empêchent le gouvernement de devenir militaire, on tombera dans d'autres inconvéniens : de deux choses l'une : ou il faudra que l'armée détruise le gouvernement, ou que le gouvernement affaiblisse l'armée.”

Deze wijze woorden, die geheel in harmonie zijn met de *natuur der dingen* en gelijk deze *de handeling* voorstellen als element in het leger, kunnen leiden tot aandachtige overweging der vraag : tot hoever is het in 't algemeen belang wenschelijk, dat de bemoeienis der vertegenwoordiging met het leger zich uitstrekke ?

Brialmont zegt in zijne *Considérations militaires et politiques sur la Belgique* : „Les chambres s'immiscent également dans les moindres affaires de l'armée et résolvent les questions les plus ardues, dans un sens qui n'est pas toujours conforme à l'intérêt général. On exige au surplus, dans ces Etats, que la société militaire soit le reflet de la société civile. Sans cesse on revient à la charge, et il ne s'y fait pas une réforme qui ne tende vers ce but : *mettre la constitution militaire d'accord avec la constitution civile et avec l'état de la société* (2). Le plus grave inconvénient de ce système, c'est que chaque révolution change quelque chose aux libertés civiles et politiques, et qu'il faudrait, par conséquent, pour maintenir l'accord dont il s'agit, *modifier continuellement les institutions militaires dont la nature est d'être permanentes* (3). Vouloir que dans une république l'armée ait des institutions républicaines, c'est tout bonnement une absurdité.”

Deze beschouwingen versterken ons in de meening, dat het leger niet open moet staan voor den geest der burgerlijke instellingen, in den modernen, vrijen staat. Nog veel uitsluitender opinies van schrijvers zou ik kunnen aanhalen. Doch in hunne richting wil en mag ik niet te ver gaan. Zij gaan vaak een absoluten weg op, en treden in nuttelooze vergelijkingen met ver-

(1) Wij cursieveeren. (2) Wij cursieveeren. (3) Wij cursieveeren.

leden toestanden , die wij niet meer mogelijk, noch wenschelijk achten. De liefde voor het leger mag den Nederlander geen oogenblik de burgerlijke vrijheid doen vergeten , en veel minder doen betreuren. Deze moet hij begrijpen en waardeeren , doch ook juist daarom hare toepassing niet wenschen waar zij *niet* behoort: in het leger.

Men moet niet kunnen denken , dat eene afkeuring onzer instellingen in het minst in onze bedoeling zou kunnen liggen. Eerbied voor die instellingen bezielt ons ; zij zijn de onweerspreekbare feiten , door den loop der eeuwen in 't leven geroepen. Doch hare zegeningen erkennende op haar eigenaardig gebied , dat van welvaart en volksvoorspoed , van verlichting en beschaving , van vrijheid en ontwikkeling , brengt juist het begrip van haar wezen , die erkenning harer waarde mede , dat de soldaat ze voor het leger niet mag , niet kan en niet wil begeeren.

Er zijn ook militairen geweest , die meenden dat een leger met instellingen naar het beeld der maatschappij gevormd , levenskracht zou bezitten en *aan het doel* zou beantwoorden.

Deze school is niet de onze. Zij strijdt in onze oogen tegen al wat logisch is ; zij is in volkomen strijd met de „natuur der dingen” ; zij is eene afwijking van de eerste levensbeginselen van het leger.

Wij zagen dat het gemis van sommige deugden in de burgermaatschappij de legers noodzakelijk maakte. Het zou dus ongerijmd zijn , indien de legers den geest dier burgermaatschappij overnamen. Die deugden , ontbrekende in de burgermaatschappij , zijn de militaire deugden. Zij moeten dus in de eerste plaats door de legers worden aangekweekt.

En de wijsheid van den staat , die de legers opricht en onderhoudt , moet dus hoofdzakelijk daarop zijn gericht , dat hij met de grootste zorg waakt voor het in stand houden van dien zuiver militairen geest in het leger.

Dat is het belang van den staat , en daaraan moeten het geheele leger , doch ook vooral de regeering en de staatsmannen medewerken.

Ziedaar de hoofdplicht der regeering ten opzichte van het leger in beginsel aangegeven : het onderhouden van den militairen geest. De overige plichten vloeien uit dat beginsel voort. En die plich-

ten zijn dikwijls zwaar te vervullen, waar de regeering niet altijd medewerking ondervindt !

Het onderhouden van den militairen geest vordert, dat de militaire stand geëerd zij in den staat. De regeering kan daartoe bijdragen door aanmoediging, belooning en onderscheiding, het ophouden van het prestige van den militair en het in eere houden der uniform.

Wij spraken van arbeid en van een naarstigen arbeid des legers, doch tegenover arbeid staat belooning. De verdeeling van den arbeid brengt mede, dat de soldij bij het leger in evenredigheid zij met het loon in de andere takken van arbeid. Die evenredigheid bestaat niet, en zij is noodig, omdat zij invloed heeft op het gehalte des legers. Men spreekt van kostbaarheid ! *Weinig goede soldaten is wellicht beter dan veel slechte soldaten !*

Een der zaken, die vooral nadeelig werken op het prestige van het leger, is de plaatsvervanging. De plaatsvervanging verlaagt den eersten plicht van den burger tot een handelsartikel. Zij declinert het leger, door den dienstplicht in zijne gelederen te verlagen.

Brialmont zegt: „de eer om zijn land te dienen, eene eer, die eenige eeuwen geleden *een voorrecht* was van vrije mannen, wordt in onze dagen geschandvlekt door den naam *servitude militaire*.”

Men wil vrijheid en deelname in het bestuur der zaken; men wil den invloed des volks op de regeering; men wil de voordeelen; — doch waar het er op aankomt een plicht te vervullen, wijkt men terug. Men wil het algemeen belang, doch wellicht alleen voor zoo ver het strookt met eigen belang.

Men beroept zich op zijne rechten, op de wet, waar zij voordeel bezorgt; doch men outduikt de *éérste* wet, waar ze een *mannelijken* plicht ter vervulling eischt.

Een leger is ook geëerd naarmate 't gehalte van zijne bestanddeelen.

Zou het niet anders worden geëerd en meer belangstelling wekken, indien ook de groothandel, de fabriekstand, de aristocratie van geboorte en van geld de rijen van het leger moesten doorloopen ?

Er is geen beter middel in de hand der regeering, tot het onderhouden van den militairen geest en voor de vorming der troepen, dan de groote kampementen. De krijgsgeschiedenis wordt in

vredes tijd alleen opgewekt door de vereenigingen, die het beeld des oorlogs opleveren.

Het openen van eene toekomst voor de leden van het kader, hetzij ze in dienst *blijven*, hetzij ze dien *verlaten*, is van den grootsten invloed op het gehalte van een leger. Dat kader te releveeren, het zoo volmaakt mogelijk te doen zijn, daaraan geene kosten, geene zorgen te sparen, is een der beste middelen die der regeering ter beschikking staan, om heilzamen invloed op den militairen geest van 't leger uit te oefenen en zijn gehalte te verbeteren. En dat er een *kader* moet zijn voor het Nederlandsche leger, — hetzij dan grootendeels of geheel een volksleger, — daaromtrent zijn immers allen het eens!

Wij zagen nu op welke wijze het leger in den staat moet arbeiden, opdat het dezen zooveel mogelijk schadeloos stelle voor zijne uitgaven. De vraag blijft overig: Kan die schadeloosstelling ooit volkomen zijn? Kan het leger meer opleveren, dan het kost? Kan het leger productief genoemd worden?

Deze vraag, die zooveel geschrijf en geredeneer uitlokte, is, zooals zij meestal gesteld wordt, inderdaad eene vraag van zeer ondergeschikt belang. Vooreerst verliest zij van haar belang, omdat de noodzakelijkheid haar geheel beheerscht. Wij zagen toch, dat het leger is eene onvermijdelijke noodwendigheid. De staat is dus *verplicht* een leger te onderhouden; de vrije keus vervalt hier geheel en al. De eenige vraag van *practisch* belang is dus deze: hoe moet dat leger zijn ingericht, om den staat voor eene zekere uitgave, binnen het bereik van zijn vermogen, zooveel mogelijk diensten te bewijzen?

Die vraag meenen wij in de beginselen te hebben opgelost.

De dan volgende vraag: is dat zóó ingerichte leger dan in economischen zin productief? wordt eigenlijk eene *overbodige* vraag. Zij levert daarenboven moeielijkheden ter oplossing, en dat wel omdat zij in zeker opzicht is eene *ongerijmde vraag*. Zij brengt ongelijksoortige grootheden met elkander in vergelijking. Waar is nu de maatstaf?

De econoomist is gewend tegenover elkander te stellen, ter vergelijking, cijfers, en blijft zoo doende steeds, in zekere mate,

vasten grond houden. Bij de vraag van het productief vermogen van het leger, moeten met elkander vergeleken worden aan de eene zijde *materiële uitgaven*, aan de andere zijde onstoffelijke productie. Men verliest vasten grond. De positieve basis begeeft ons. Men opent het uitzicht op een terrein van discussie, zoo weinig helder, zoo wijd en wijsch, dat de kans van ontmoeting hoogst gering wordt.

Stuart Mill (1) zegt: „arbeid is onontbeerlijk tot voortbrenging, doch heeft niet altijd voortbrenging ten gevolge. Er wordt veel arbeid verricht van een hoogen graad van nuttigheid, die geene productie ten doel heeft. Dientengevolge heeft men arbeid verdeeld in productieven en niet productieven arbeid.

„Er is tusschen staathuishoudkundigen veel geredeneerd over de vraag: welke soorten van arbeid worden geacht te zijn productief en onproductief, en men heeft niet altijd bespeurd, dat er in werkelijkheid geen feit bestond om over te twisten.

„Vele schrijvers rangschikken ongaarne arbeid als *productief*, tenzij deze ten gevolge hebbe de voortbrenging van een stoffelijk voorwerp, geschikt om te worden verruild. Anderen zien in het woord *improductief* eene geringschatting, en keuren de toepassing van dat woord af voor iederen arbeid, die als nuttig wordt beschouwd — die een nut of een genoegten oplevert ter waarde van het levensonderhoud.

„De arbeid van ambtenaren van de regeering, van het leger en van de marine, van dokters, rechtsgeleerden, onderwijzers, muzikanten, dansers, tooneelspelers, huisbedienden enz., wanneer zij werkelijk de taak vervullen, waarvoor ze worden betaald, en niet talrijker zijn dan tot het volbrengen van die taak wordt gevorderd, moet — volgens deze laatsten — niet gebrandmerkt worden met de benaming: *improductief*, welke uitdrukking voor hen gelijkluidend is met verkwistend en waardeloos. Dit schijnt mij evenwel toe, eene verkeerde opvatting van de zaak in quaestie.

„Daar het doel van het menschelijk bestaan niet *enkel* productie is, behoeft de benaming *improductief* ook niet als een scheldwoord

(1) *Principles of political economy*, Vol. I, Book I, Chapter III.

te worden opgenomen. Het geldt hier slechts eene zaak van zuiver taalkundigen aard en van rangschikking."

Tot zoo ver Stuart Mill.

Wij zagen in die aanhaling uit zijn werk de militairen niet altijd in schitterend gezelschap voorkomen. Hoe vereerend het gezelschap van dokters, rechtsgeleerden en onderwijzers ook moge zijn, minder vleidend is het in een adem genoemd te worden met balletdansers en huisbedienden. In dergelijke kringen vindt zich de militair in den regel door de meest wilwillende economisten verplaatst. Wij zien, dat wij het met hunne zucht naar klassificatie niet te nauw moet nemen.

En in werkelijkheid: het leger wordt door de staathuishoudkunde stiefmoederlijk behandeld. De nijverheid is haar troetelkind, de landbouw en de handel zijn hare gunstelingen. Steeds drukt loodzwaar op het leger, het noodlottig feit, dat het geen cijfers voortbrengt, dat zijne diensten niet in cijfers zijn uit te drukken. Juist die zijden, van welke beschouwd het leger zulk eene hooge belangstelling inboezemt en verdient, ontsnappen aan die wetenschap. Zij liggen niet op haren weg. Hare methode heeft er niets mede gemeen. En dit zeer terecht. De staathuishoudkunde beschouwt de zaken van *haar* standpunt. Zij moet een maatstafaannemen, en deze is van materiëelen aard. Zij heeft op het oog den rijkdom, en zij begeert cijfers in hare formules. Zoo zij van dit standpunt afweek en alle zedelijke en onstoffelijke elementen in zich op wilde nemen, zou zij van den weg afdwalen en haar nuttig doel niet bereiken.

De wetenschap, vooral die de practijk ten doel heeft, wint niet bij eene eclectische behandeling. Deze moge door veelzijdigheid uitblinken, zij levert zelden een practisch resultaat op. Om *dit* te bereiken is veeleer eene zekere eenzijdigheid en streng vasthouden aan het aangenomen beginsel, is stelselmatigheid een hoofdvereischte.

Doch dit alles, Mijne Heeren, is in onze oogen slechts bijzaak. Al keerde de staathuishoudkunde zich nog stelliger van het leger af, dan zij ooit doet, dan blijft de *nulligheid* van dat leger boven allen twijfel verheven.

Het blijft *nullig in materiëelen zin*, omdat er behalve materiëel,

gerceedschap en werkkraacht voor de industrie, ook eene kracht moet zijn die belet dat haar werk worde verontrust en hare producten worden vernietigd door het geweld en de roofzucht der menschen: en het is het leger dat die kracht levert. Het leger is de kracht, die alle kracht van productie beschermt. Omdat het leger is, kan de arbeider ongestoord arbeiden, de kunstenaar zijn werk voltooien, en de rechter recht spreken. De uitgave voor het leger — zij moge dan improductief zijn — maakt het mogelijk, dat de andere uitgaven zijn productief.

Het leger blijft *nuttig in zedelijken zin*, omdat het leger — als het is, wat het *moet* zijn, — aankweekt en in stand houdt hoedanigheden, onmisbaar in het volk, en die zonder dat leger zouden verloren gaan (1). Er gaat van uit dat leger, als het *goed* is, een beteekenisvolle zedelijke stroom door de maatschappij, die daar leven wekt; een invloed die zich omzet in zedelijke kracht en karakter, en als zoodanig zeker niet anders dan voordeelig werkt op het arbeidend vermogen en den ondernemingsgeest der natie. De maatschappij leent hare burgers voor eene wijl aan het leger, — het ware te wenschen in het belang van welbegrepen vrijheid en zedelijkheid, dat dit van *al* hare burgers kon worden gezegd, — en het leger moet het geleende niet als zedelijk mismaakte, doch als hervormde en betere burgers teruggeven aan den staat.

Bij dat woord *burger*, Mijne Heeren, zij het me vergund, een oogenblik stil te staan. Er is wel eens beweerd, men hoort nog dikwijls beweren, „de soldaat is vóór alles burger,” of anders: „hij is eerst burger, dan soldaat.” Alsof er twijfel kon bestaan omtrent het burgerschap van den soldaat! Alsof de woorden soldaat en burger eene verschillende beteekenis zouden hebben! Het is alsof hier tusschen *soldaat* en *burger* eene scheiding wordt aangeduid, waar zij *niet* bestaat. Zijn die woorden, aldus gebruikt, de uiting eener school, die wil dat de burgerlijke geest de militaire

(1) Adam Smith zegt: Wanneer zelfs de krijgshaftige geest van een volk, — die door het leger moet worden bewaard, — *niets* bijbracht tot de verdediging van den staat, dan nog zou de regeering steeds zorgvuldig moeten waken, dat die verminking, die mismaaktheid en die ellende, — het gevolg van de lafhartigheid die zich niet kan verdedigen of wreken, — het groote lichaam des volks niet verlaagde.

instellingen doordringe? In dat geval strooken zij niet met de hier behandelde denkbeelden. Die woorden zijn in *onze* oogen inderdaad slechts verschillende trappen van dezelfde hoedanigheid: *burger*.

In den aanvang dezer rede gaven wij de bepaling van het woord *burger*, en zeiden dat *hij* dien eere naam het meest waardig is, die naar verhouding zijner vermogens het meest aan 't algemeen belang ten offer brengt. Is naar die bepaling *de soldaat* niet de eerste burger van den staat? Bij hem is het geven, meer dan bij eenig ander, in de omgekeerde verhouding van het ontvangen. Hij leeft voor het algemeen belang en geeft daaraan zelfs zijn leven. *Hij* is geen econoomist: zijne *uitgaven* zijn grooter dan zijne *inkomsten*! En daarom is het onjuist en kweekt het wanbegrip aan, te zeggen: „eerst burger, dan soldaat,” en is men nader bij de waarheid, als men zegt: „*de soldaat is burger en wel de eerste burger van den staat.*”

De burgers van den staat zou men kunnen verdeelen in drie soorten: de burgers in economischen zin; zij brengen den rijkdom voort, en hij is daarvan de eerste, die het meest voortbrengt en het meest verbruikt, beide *productief*, zoodat het verschil oplevert vermeerdering van *rijkdom*; de burgers in zuiver nuttigen zin, dat zijn zij, die met hun verstand of met hunne kunstenaarsgaven hunnen evenmenschen diensten bewijzen; en eindelijk de burgers in zedelijken zin, dat zijn zij, die door hunne zielshoedanigheden invloed uitoefenen en zedelijk de onschatbaarste diensten bewijzen.

Tot deze laatste soort behoort de militair: in den regel ontvangt hij het minst, hij geniet materiëel de minste voordeelen; doch zijne zedelijke waarde moet daardoor winnen aan beteekenis. Die zedelijke waarde zal ons nog duidelijker in het oog vallen bij de nu volgende schets van het beeld des legers.

III. *Het leger-ideaal.*

Zagen wij, voornamelijk geleid door den grooten wijsgeer en staathuishoudkundige Adam Smith, uit de roeping van het leger in den staat reeds enkele zijner hoofdeigenschappen voortvloeien, saâm te vatten in het woord discipline; leerden zedelijke en economische wetten ons de verhouding kennen van het leger tot den staat, uit de eigenaardige wijze waarop dat leger *dáár* moet werk-

zaam zijn, hoofdzakelijk bestaande in eene streng doorgevoerde verdeeling van den arbeid: thans, verder doordringende in den geest des legers, zullen wij U dien in zijne meest sprekende trekken trachten weer te geven, op dat zich voor ons vorme het zuiver, afgerond en op zich zelven staande beeld van dat leger.

Eerst toch moet het leger, afzonderlijk, in een helder licht worden geplaatst, opdat zich bij de dan volgende schets der maatschappij langs natuurlijke weg aan den geest opdringe, de verhouding waarin leger en maatschappij tot elkander moeten staan.

Tegenover den staat beschouwden wij het leger in zijn geheel, als eene éénheid. Voor *den staat* is het leger te zaâm genomen, *ambtenaar*.

In *de maatschappij* lost de éénheid zich op in hare deelen en individu's.

Hier, zijn wij buiten het strenge gebied der *Wet*: het leger opgelost in kleine groepen en enkele personen, treedt in het maatschappelijk leven; het neemt daaraan deel en is veelzijdig er in betrokken.

Zien wij, welke vaste, afzonderlijke trekken, in overeenstemming met zijne natuur, het leger ook hier blijft bewaren.

Al aanstonds treft ons in den boezem des legers een verschijnsel, waarvan de kenmerken nergens in de maatschappij op gelijke wijze of in de dezelfde mate worden waargenomen.

Wij bedoelen de militaire eer.

Ik zal U niet vermoeien met hoogdravende uitweidingen omtrent haar wezen, hoewel deze als een overvloedige voorraad zijn verspreid in geschriften, waarvan de schrijvers zich bezighielden met den geest der soldatenwereld.

Eer kunnen wij bepalen als: het vooroordeel, eigen aan elken persoon en aan elken stand.

Zij bestaat, hoewel gewijzigd, overal in de maatschappij.

Elke stand, elke betrekking, brengt min of meer zijn eigenaardig eergevoel mede. Doch wij zullen zien, dat bij den militair, uit den aard zijner betrekking, de eer meer wordt ontwikkeld, dan overal elders in de maatschappij. Haar oorsprong verliest zich in den nacht der middeleeuwen.

Schrijvers als Châteaubriand, toonen ons de eer tot haar top-

punt gevoerd, in het tijpe van den ridder (1); dat tijpe, hetwelk wij ons niet kunnen denken, zonder dat de tragi-komische figuur van Don Quichotte, in zijn ernstigen en edelen waanzin, op den achtergrond verschijnt: ons herinnerende het spreekwoord „du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas!”

De militaire eer in het moderne leger is, zou men kunnen zeggen, het gelouterde overblijfsel van die aloude eer der ridders, waaraan de beschaving het ruwe en overdrevene ontnam, doch waarvan zij het goede en edele onaangeroerd liet. In het ridderlijke element ligt het onderscheid tusschen militaire- en burger eer. En ook omtrent dat begrip van eer mogen sommigen kleinachtend de schouders ophalen: het zal blijven bestaan zoolang er legers zullen zijn. Indien het niet bestond als eene erfenis van 't verleden, zou het ontstaan overal, waar zich vereenigd vindt eene groep mannen, strevend naar een doel, waarvan het bereik of de nadering afhankelijk is van zuiver mannelijke deugden. De maatstaf, waarnaar in het leger deugd wordt gemeten, houdt dáár de eer in stand. Het leger in vrede, is de kweekschool voor het leger in den oorlog, en dáár staat vooraan hij, die het meest ontwikkelt de deugden, die het wezen der eer uitmaken.

De zelfopoffering, de trouw, de moed, de edele emulatie, die niet wil dat de eigen taak door een ander worde vervuld en die de taak vervult tot den dood, zullen ten allen tijde de deugden blijven het meest in den krijgsman gewaardeerd. Het beroep van den soldaat brengt van zelfs mede de logische ontwikkeling der militaire eer, onderscheiden van de eer in alle overige betrekkingen, waar andere beweegredenen en eene andere maatstaf van deugd een ander begrip van eer te weeg brengen.

In die betrekkingen kan de eer bestaan, doch is zij minder een gevolg van den natuurlijken loop der zaken. De eer verliest van haar ridderlijk karakter, waar dit overtollig wordt. De fijnere wetten der eer, die, nergens geboekstaafd als een reglement, beter gevoeld dan beschreven kunnen worden, zijn in de betrekkingen van handel en nijverheid minder geldend en natuurlijk.

Zij worden daar meer tegengewerkt en beheerscht door andere wetten, die van het eigenbelang. Op de maatstaf der *maatschap-*

(1) *Genie du Christianisme.*

pelijke beoordeeling, heeft het *geld* in den regel zeer veel invloed.

En daarom moet het leger juist in de landen, waar die betrekkingen de hoofdbezigheid van het volk uitmaken, het vaandel der eer hoog en onbevlekt houden. *Daardoor* verwerft het zich aanzien en achting, niet door zijn karakter te verloochenen. Niet door te volgen, maar door getrouw te blijven aan zich zelf, toont het zich eerbiedwaardig, zelfstandig en krachtig.

Doch niet alleen uit een *militair* oogpunt, nog meer wellicht uit een *politiek* oogpunt komt ons het behoud van het beginsel van eer in den staat, noodzakelijk voor. En daar de beschouwingen omtrent de eer uit dit laatste oogpunt ons weder terug voeren op zuiver militair terrein, veroorloof ik mij — zonder van het onderwerp te veel af te dwalen — daarvoor een oogenblik Uwe aandacht te vergen.

Montesquieu stelt in zijn werk „de l'Esprit des lois”, de eer in 't algemeen, wat hij noemt, „le principe de l'honneur” voor, als het leidende beginsel dat in *monarchale staten* bij alle burgers de plaats vervangt van de *politieke deugd* in de *republieken*.

Hij bedoelt dan met *monarchie* een staat, waar een enkel individu door vaste en gevestigde wetten regeert; en met *republiek* een zoodanige staat, waar het volk geheel of gedeeltelijk de hoogste macht bekleedt. *Deugd* wil bij hem vooral zeggen, de liefde tot het Vaderland en tot de gelijkheid.

Niet dat in de republiek de eer geheel afwezig zou zijn, of dat in de monarchie de deugd behoeft te ontbreken: de eer bestaat in de republiek, hoewel zij niet de veer der beweegkracht er van uitmaakt, zooals er deugd bestaat in de monarchie, hoewel hier de eer hoofdzakelijk de beweging te weeg brengt.

De voornaamste regels dier monarchale eer zijn: trouw aan den Souverein; dat het wel geoorloofd is gewicht te hechten aan rijkdom, doch dat het volstrekt ongeoorloofd is gewicht te hechten aan het leven; dat men eenmaal in een zekeren rang geplaatst, niets mag doen of dulden, wat zou doen schijnen dat men beneden dien rang stond; dat de zaken die de eer *verbiedt*, nog strenger zijn verboden wanneer de wet ze *niet* verbiedt, en dat de zaken die de eer *vordert* nog dringender worden gevorderd, wanneer de wet ze *niet* eischt.

De bovenstaande stellingen omtrent de beginselen *eer* en *deugd* (1) behooren tot de fundamenteele, waarop de staatkundige beschouwingen van het geheele werk zijn gebouwd.

Uitgaande van het door Montesquieu gestelde, dat in monarchie en republiek achtervolgens *de eer* en *de deugd* de leidende staatsbeginselen zijn, zou men — ook de juistheid daarvan aannemende — reeds mogen besluiten, dat in het representatieve Koninkrijk — waar de beide elementen, het monarchale en het republikeinsche, zich in de staatsregeling *vereenigd vinden*, omdat de vorst, met het volk of een gedeelte daarvan de regeerende macht deelt — ook *de beide* leidende beginselen, *eer* en *deugd* zullen moeten voorkomen.

En dit komt ons inderdaad natuurlijk en noodzakelijk voor.

Wij zagen in den aanvang dezer rede, dat het staatsleven ontstaat uit de som der bijdragen van alle burgers tot het algemeen belang en zouden het door Montesquieu gestelde omtrent de beginselen *eer* en *deugd*, nu aldus kunnen formuleeren: in de monarchiën levert *de eer* die bijdragen tot het algemeen belang; in de republieken worden ze geleverd door *de deugd*.

De kracht van het staatsleven rijst met de maat dier bijdragen, hetzij dan de *eer* of de *deugd* ze levert. Doch een zeker totaal dier bijdragen is noodig, opdat niet de staat zijne kracht, zijn verband en zijne éénheid verlieze en te niet ga. Waar dus de *deugd* ontbreekt of ontoereikend is, moet de *eer* de vereischte som aanvullen en omgekeerd.

En zuiver politieke *deugd* is moeielijk te betrachten. Zij is zeldzaam. Zij eischt losrukking van het eigenbelang in meerdere mate nog dan de *eer*.

De *deugd* is misschien een edeler, verhevener en krachtiger beginsel; doch zij is ook meer eischend en daardoor moeielijker te beoefenen en zeldzamer, dan de *eer*. In eene maatschappij waar het eigenbelang sterk sprekend is (en dus de *deugd* ontbreekt, wier wezen lijnrecht tegengesteld is aan dat eigenbelang) moet de *eer* uitwerken wat de *deugd* niet vermag.

(1) De lezer zij herinnerd dat in deze en volgende bladzijden door *deugd* steeds is te verstaan *politieke deugd*.

In de moderne staat en maatschappij is alzoo de eer te beschouwen als een noodzakelijk en heilzaam tegenwicht tegen het overwegende eigenbelang, dewijl de deugd, als uitgesloten door dat eigenbelang, niet aanwezig is om dat tegenwicht te leveren.

Het begrip van de monarchale eer is ook innig verbonden met de monarchale begrippen: trouw en gezag.

En *dat hooge gezag*, vertegenwoordigd in het hoofd van den staat, is in een parlementair koninkrijk *grondhoeltig*, doch vooral ook, uit den aard der zaak *onmisbaar*, en dat laatste althans in een klein rijk, waar eene zekere gelijkmakende gemeenzaamheid ontstaat, omdat van allen alles aan allen bekend is, en welks geschiedenis herhaaldelijk het heilzame van het gezag deed uitkomen, waar het algemeene zich zag verdrongen door het bijzondere, en waar de *gezonde partijgeest*, geneigd om van het algemeen belang af te dwalen, en zich verliezende in de strikken van het eigenbelang, vaak ontaardde in den bekrompen *geest der factie*.

Bij zulk een volk is het monarchale begrip der eer te heilzamer van uitwerking, naarmate de deugd *meer* door het eigenbelang is verdrongen.

De eer moet dan aanvullen, waar de deugd tekortschiet om den staat de noodige éénheid, verband en kracht te verschaffen. En dat monarchale begrip der eer nu, vindt zijne aangewezen plaats in *het leger*, welks eigenaardige eer, welks geest en instellingen met dat begrip overeenkomen; in het leger, als het meest monarchale lichaam in den staat, als hangende af van de soevereine uitvoerende macht en als voerende in zijn vaandel de spreuk: *trouw aan den Koning!*

Dat de eer bijzonder in de monarchie wordt aangetroffen, is af te leiden ook uit de bepaling, die wij van dien regeeringsvorm gaven.

In de monarchie regeert één persoon; in de republiek regeert het volk of een gedeelte daarvan.

Daaruit volgt reeds dat in eene monarchie de personen, en dat in eene republiek de instellingen meer op den voorgrond zullen treden.

Waar de persoon den voorrang heeft boven de instellingen, zullen wij de persoonlijke gevoelens van achting, eerbied, gehoor-

zaamheid en trouw zich zien ontwikkelen; deze zijn na verwant aan het beginsel der eer: zij maken daarvan het wezen uit; en omdat zij ook de gevoelens zijn die in het leger te huis behooren, zien wij hier ook uitkomen het monarchale karakter van het leger.

In het leger zijn die persoonlijke gevoelens van achting, eerbied, gehoorzaamheid en trouw, die gaan tot toewijding, onmisbaar.

De soldaat kan zich niet geheel losrukken van den persoon.

De instelling, de wet is hem niet alles; ook de persoon vertegenwoordigt voor hem de instelling. En hij heeft dit noodig. In het vuur der handeling, te midden van het gevaar, zou de kracht der instelling niet altijd voldoende zijn om hem staande te houden. Hij heeft dan behoefte aan een meer rechtstreekschen moreelen steun, — die van zijn meerdere.

De mensch heeft eene ingeschapen behoefte om zich aan den persoon, als den vertegenwoordiger van een beginsel, te hechten, en bij den militair loopt alles mede, om die behoefte te ontwikkelen. Ook in vrede zijn de voortdurende aanraking, waarin hij met zijne meerderen komt; de invloed, dien deze uitoefenen op al zijne bezigheden en de verdeeling van zijn tijd; de stipte gehoorzaamheid, die zij vorderen, onmiddellijk aanleiding dat de militair, behalve met de instelling, ook vooral met den persoon moet rekenen.

En die invloed is onvermijdelijk in de militaire familie, terwijl de reden tot haar ontstaan ontbreekt in de burgermaatschappij. Die invloed wordt uitgelokt door den aard der militaire deugden: deugden, die door hun mannelijk karakter, juist in de eerste plaats invloed, een onweêrstaanbaren, persoonlijke invloed op de omgeving ten gevolge hebben, en wier bezit haast een vereischte is tot uitoefening van het bevel.

De moreele, persoonlijke invloed bestaat bij het leger, als een uitvloeisel van het noodzakelijk *vertrouwen* van den militair *niet alleen op zich zelf, doch ook in de anderen*, door Mar-mont, met *de liefde tot de orde en de gewoonte van gehoorzaamheid*, bij uitnemendheid de militaire deugden genoemd. „Telles sont,” zegt hij, „sous le rapport moral, les bases fondamentales d’une armée.”

En verder in zijn „*Esprit des institutions militaires*”:

„Il est nécessaire que les officiers et les chefs s'occupent avec un soin particulier, d'inspirer aux soldats la confiance; sans ce lien intime on ne peut compter sur rien. Dans le repos, à l'état de paix, le pouvoir régulier est facilement respecté et obéi. Mais dans les perturbations que les dangers font naître, tout se complique et le moindre obstacle naturel peut devenir insurmontable.

„C'est alors que la confiance en soi et dans les autres, cette voix intérieure si puissante, donne une énergie extraordinaire qui amène le succès.”

Den bevelhebber wordt zelfs een nog inniger gevoel aanbevolen:

„Autant le maintien de l'ordre doit être pour les chefs de tous les degrés une préoccupation de tous les moments, autant il faut aussi que l'amour pour les soldats soit profondément gravé dans leur coeur.”

Ook de korpsgeest, te gelijk oorzaak en gevolg van het gevoel van eer, legt in het leger persoonlijke banden, die daarbuiten niet bestaan: die geest, welke in de groote familie van het leger wapens- en korpsgewijze zijne kleine groepen vormt, door broederlijke sympathie verbonden; die geest, zoo heilzaam en hartverheffend — wanneer hij is wat hij moet zijn, wanneer hij niet ont-aardt in een geest van uitsluiting jegens andere wapens of korpsen, *niet indachtig, dat allen leden zijn derzelfde familie en onmisbaar in het groote geheel.*

Die *persoonlijke* invloed, in harmonie met de natuur van den mensch, is nuttig en noodzakelijk in het leger, en is daarenboven de bezielende oorzaak van een der schoonste trekken in het militaire karakter: de gehoorzaamheid en de trouw, die gaan tot opoffering van het leven. En alles wat verachtelijk of afkeurenswaard is, is vreemd aan die beweging. Gebrek aan zelfstandigheid heeft daarmede niets gemeen.

De persoonlijke toewijding is het meest verheven schouwspel van menschelijke deugd; is een hoogst zedelijk verschijnsel, omdat haar grondslag is zelfopoffering, omdat zij berust op de erkenning van het hoogste in den evenmensch, de erkenning der hoogere eigenschappen van zijn geest en van zijn karakter, en omdat

zij de vrucht is eener onderwerping van het eigenbelang aan het belang van het algemeen, van den staat.

Het is eene eigenschap geweest van de meeste groote legerhoofden, van die mannen van wie in hooge mate uitging, wat Ambert noemt: „*le fluide impératif*”, — dat zij die persoonlijke toewijding in hunne omgeving wisten op te wekken.

Wanneer men het door Clausewitz psychologisch zoo diep gedachte hoofdstuk: het Krijgsgenie van zijn wijsgeerig werk „*Over den oorlog*” aandachtig doorleest, dan ontvangt men een indruk van den omvang der hoedanigheden van karakter en geest, noodig tot vorming van wat hij uoemt „het krijgsgenie”. Ook daár zien wij de hoedanigheden van ziel en geest, waarvan reeds zoo dikwijls sprake was, op den voorgrond geplaatst; ook hier zien wij den geest over de stof heerschen.

De oorlog is het gebied der handeling. Voorbereiding tot die handeling is het werk van den vrede. Handeling is voor den militair het groote woord. Zij beheerscht met hare eischen en wetten het geheele militaire karakter. De eigenschappen, vereischt tot de handeling, zijn die, welke de militair in de eerste plaats moet bezitten.

De oorlog is het rijk des toevals, van de onzekerheid. Dit maakt, dat zelfs het eenvoudigste in den oorlog moeielijk wordt, omdat zich tusschen plan en uitvoering altijd belemmeringen voordoen. Een groot verstand om de plannen te maken en te combineeren, en een groot karakter om ze met een vasten wil uit te voeren, zijn dus de vereischte eigenschappen van den bevelhebber. Doch het karakter moet het verstand nog beheerschen.

De moeielijkheid van een besluit vast te stellen, is de grootste zorg van de bevelvoering. Zij legt den militair eene onmetelijke verantwoordelijkheid op, voor zich zelf, voor de opinie, voor zijne meerderen. De verstandelijke en zedelijke eischen, den bevelhebber gesteld, zijn van onvergelykelijken omvang.

„Ainsi donc,” zegt Marmont, „quand un général possède de l'esprit pour voir, juger, combiner, du caractère pour exécuter; quand à ces qualités il joint la connaissance des hommes, des passions qui les conduisent, des secrets mouvements de leur coeur,

que tant de causes développent à la guerre; quand d'ailleurs le danger, loin de le priver de ces facultés, ne fait que les accroître, et leur donner une nouvelle énergie; quand enfin il aime ses soldats en est aimé, et s'occupe de leur conservation, de leurs intérêts, de leur bien être, comme un père de famille, alors il réunit toutes les qualités qui promettent le succès."

De eigenschappen, noodig tot de handeling, zijn van een zoo uitgestrekten, edelen aard, dat het ongerijmd is, uit de hoogte tegenover den man der handeling dien der gedachte te stellen.

Deze tegenstelling vindt men bijv. bij Buckle, waar hij tegenover elkander stelt de intellectueele klasse en de militaire klasse, als vertegenwoordigend de tegenstrijdige begrippen: *gedachte* en *handeling*.

Alsof er tegenstrijdigheid bestond tusschen die begrippen! Zij zijn veeleer graden van dezelfde functie: het denken.

Wij stuiten hier weder op een onzuiver, op een wanbegrip, als een gevolg van gebrek aan juistheid van „*bepaling*."

Wat toch kan men anders door *handeling* verstaan, dan eene uitgevoerde gedachte? Wat beteekent eene *handeling*, zonder *voorafgegane gedachte*? Handeling heeft de meerderheid boven gedachte, omdat zij de gedachte *in* zich sluit. De gedachte maakt een *deel* uit der handeling. En naarmate de afstand tusschen gedachte en handeling in den tijd geringer wordt, stijgt met hare moeielijkheid de waarde der handeling.

Die afstand wordt tot zijn minimum gebracht door den militair (1). Het schitterendst komt dit uit bij den opperbevelhebber des legers. Dáár doet de kunst des oorlogs zich voor als de moeielijkste, de meest spontane der kunsten. Met de snelheid des bliksems volgt de handeling hier op de gedachte: zij vloeien in elkander en vereenzelvigen zich. De welsprekendheid, waar het *gesproken* woord, als daad onmiddellijk op de gedachte volgt, is de eenige der kunsten, waar die éénheid tusschen handelen en denken zoo volkomen bestaat. Het gesproken woord is vluchtig en kan worden herroepen. Doch bij den militair verkrijgt de handeling, behalve door hare

(1) Vooral door den kavelerie-Generaal (zie Marmont in zijn aangehaald werk: *Deuxième section; De la cavalerie*).

éénheid met de gedachte, eene nog grooter beteekenis, doordat zij eene uitwerking teweeg brengt, onvergelykelyk van omvang en onherroepelyk van bestaan.

Ziedaar, Mijne Heeren, het karakter des legers in enkele zijner trekken ontleed.

Het geheel is eene éénheid vol verscheidenheid: al zijne deelen gaan op in de groote éénheid; al zijne instellingen hebben ten doel die te bevestigen.

In zijne organisatie bevat dat leger van alle menschelijke gewrochten wellicht het beeld, meest nabijkomende de groote natuur: die éénheid vol verscheidenheid, geregeld naar de hoogste methode van orde en wijsheid. Steeds veranderend, blijft het leger immer hetzelfde. De stofwisseling in de deelen laat het geheel onaangevoerd. Er is slechts wijziging in den vorm; de geest blijft onveranderd. De beweging, die gij waarneemt, is als de golving der zee, alleen oppervlakkig. Met den last der eeuwen beladen, schijnt het leger eene eeuwige jeugd deelachtig. Hebben wij eerbied voor die aloude overlevering, en zijn wij huiverig te veranderen aan hetgeen de tijd ongedeerd liet. Doch die veranderingen verbieden zich zelve; buiten zekere perken zijn zij menschelijk onmogelijk.

De zedelijke grondgedachten van het stelsel des legers zijn *daarom* onaantastbaar en onvergankelijk, omdat zij in harmonie zijn met de behoeften der menschelijke natuur, en omdat zij berusten op wat in de beweegredenen van het menschelijke hart het meest onveranderlijk is!

Alles grijpt in elkander tot één vast en onveranderlijk doel. Alles heeft zijne plaats en zijne bestemming. Elk deel verliest zijne beteekenis buiten het geheel geplaatst, en het geheel heeft elk zijner deelen noodig.

Toen het grootste krijgsgenie der nieuwere tijden zijne onoverwinbare scharen voerde in het verre Oosten, op eene dier tochten, die van uit de nuchtere alledaagschheid ons voorkomen als fabellen, gehuld in den nevel des verledens, wees hij zijne troepen op die onvergankelijke pyramiden, van welker toppen, veertig eeuwen op hen nederzagen.

Het schijnt mij toe, dat zulk eene pyramide het beeld is van het leger in zijne ontzagwekkende bouworde.

Alles streeft omhoog naar den top. De hiërarchieke opklimming wijst de pyramide ons in hare opgestapelde lagen, waarvan elke laag steunt op die beneden haar, en helpt dragen wat zich boven haar bevindt. Elke laag beheerscht de lagere en is ondergeschikt aan de hoogere lagen. Zelfs de enkele steen werkt mede aan de éénheid, en verbreekt het geheel als hij ontvalt.

Doch de steenen, tot welke eene menigte ook, bijeengebracht en opgestapeld, zijn alleen toereikend om op te richten grootheid zonder sterkte. Opdat het gevaarte meer zij dan schijn en straks niet ineensstorte tot een vormloozen puinhoop, is cement onontbeerlijk.

Dat bindingsmiddel, hetwelk de deelen samenhecht en de éénheid bevestigt, dat het onverbreekbaar geheel vormt en dit de kracht leent, die het stoffelijk monument aan den aanval der eeuwen doet weerstand bieden, is te vergelijken bij den bezielenden geest des legers: de orde, de gehoorzaamheid en het onderling vertrouwen.

En op het hoogste standpunt is de top het beeld van den opperbevelhebber, die in zijne hooge zelfstandigheid, tegelijk allen beheerschend en door allen gedragen, de ruimte overziet, en alleen zóó hoog schijnt geplaatst, om nader te zijn aan dien verheven geest van orde en wijsheid, die het heelal vervult.

IV. *Het leger in de Maatschappij.*

In het straks behandelde, Mijne Heeren, leerden wij kennen de roeping van het leger en de eigenschappen die het tot vervulling van die roeping noodig heeft.

Werpen wij, eindelijk, een blik in de maatschappij, die het leger van alle zijden omgeeft en doordringt, en die, hoewel hare wetten niet gelijk die van den staat in een vasten vorm zijn gegoten, door hare zeden, hare gewoonten, hare instellingen, hare „conventies,” die een uitvloeisel zijn van haren „geest” op een gegeven tijdstip, bij machte is een anderen en nog gewichtiger invloed op dat leger uit te oefenen.

Is het goed dat het leger zich ontvankelijk stelle voor die indrukken der maatschappij, er aan toegeve en daarvoor wijke?

Of moet het tegenstand bieden, en tegenover de maatschappij,

als wij tegenover den staat zagen geschieden, een geïsoleerd, onafhankelijk standpunt aannemen, vanwaar het meer toeschouwt dan deelneemt?

En dit zal, aangenomen dat het leger zijne reeds geschetste roeping getrouw blijve, afhankelijk zijn van den geest, welke die maatschappij op een gegeven oogenblik bezielt.

Trachten wij daarom dien geest, en wel die van den tegenwoordigen tijd, op te vatten en weêr te geven.

Voorop zij gesteld, dat onze bedoeling is met deze schets der maatschappij te leveren *eene beschrijving* en geenszins *eene kritiek*.

Wij zeiden reeds, dat bij het Nederlandsche volk de rede de overhand had boven de verbeelding. Dezen trek hebben wij gemeen met de Germaansche, met de noordelijke volken, in tegenstelling met de zuidelijker Latijnsche rassen, bij welke de verbeelding meerdere heerschappij voert over de rede.

En gelukkig voor ons volk! Aan die macht der rede, welke de weelderige verbeelding onderdrukt en in bedwang houdt of haar met bedaardheid tracht te leiden, heeft ons volk zijne schoone historie, zijn groot verleden te danken. Het Nederlandsche volk met zijne gelukkige instellingen en zijn praktischen zin, is een monumentaal gewrocht, door de macht der rede opgericht.

Doch die rede, hoe voortreffelijk als leidster van een volk, heeft hare eigenaardige gebreken. Zij ontaardt licht in koele berekening, en verliest bij wijlen de hoogere belangen voor de materiële en zoo doende de toekomst voor het tegenwoordige uit het oog.

Zij is na verwant aan het proza. Cijfers treden bij haar op den vóórgrond.

Bij het geheele volk wekt die rede eene eigenaardige onverschilligheid jegens de buitenwereld, zooals zij bij de burgers van dat volk lichtelijk aankweekt de zorg voor het eigen belang met verwaarloozing van de zorg voor het belang van 't algemeen.

Het bijzondere verdringt dan het algemeene: en de neiging hiertoe hebben wij zeker ook door stamverwantschap gemeen met de groote Germaansche familie die zich gaarne verdeelt en afzonderd tot kleine groepen (1).

(1) Zie Gervinus inleiding tot de geschiedenis der XIXde eeuw, waar hij spreekt over *het particularisme*, in tegenstelling met de Latijnsche volken.

Die neiging is eene deugd, in zoo ver zij zich uit in eene diep gewortelde liefde voor de individuëele vrijheid, in een' ontwikkel den familie- en godsdienstzin, in een' ordelijken en rustigen geest afkeerig van hevige omwenteling; zij wordt eene ondeugd, wanneer hare gevolgen zijn: gemis aan belangstelling in 't algemeene leven, onverschilligheid in het belang van den staat waar dit het eigenbelang niet raakt, in 't kort, een te ver gedreven bekrompen egoïsme.

Het is, volgens Montesquieu, eene vaste wet, dat handel en zachte zeden onafscheidelijk van elkander zijn. „Men kan zeggen dat de „wetten van den handel de zeden volmaken, om dezelfde reden „die maakt dat die wetten de zeden ontaarden.”

De handel verzacht en beschaaft de zeden van een barbaarsch volk, doch dreigt dat zelfde volk te ontzenuwen, wanneer het door dien handel beschaafd en rijk is geworden.

De handel neigt ten vrede, en wij zagen reeds vroeger dat de krijgshaftige geest noodwendig verdwijnt bij de volken bloeiende door handel en nijverheid, indien de staat geene maatregelen neemt, dien geest met geweld in stand te houden.

Het is uit deze ruwe schets van het Nederlandsche volk, reeds op te maken, dat dit volk een afkeer moet gevoelen van den oorlog, en zijne sympathiën liever elders plaatst dan op het leger.

Ik geloof niet ver van de waarheid te zijn, door te beweren, dat in de moderne maatschappij het streven naar vrijheid in alle richtingen, en bovenal naar individuëele vrijheid, een kenmerkend verschijnsel is.

Men verlangt rechten en nog eens rechten. Doch wijdt men daarbij evenveel zorg aan de plichten?

Wordt tusschen beide het noodzakelijk evenwicht bewaard?

Wanneer de burger streeft naar meerdere vrijheid en naar meerder recht, om deel te nemen aan de regeling van het algemeen belang, dan moet die burger zich ook meer solidair stellen voor het algemeen belang. Verovert hij zich meerdere voordeelen en meerdere politieke rechten, dan moet het besef hem niet verlaten, dat voor hem ook rijzen de te dragen lasten en de te vervullen verplichtingen, en dat telkens een zeker gedeelte der

staatszorg, eerst door anderen voor hem behartigd, op hem komt te rusten.

Naarmate hij van *geregeerde* overgaat tot *regeerder*, komt een grooter gedeelte van 't algemeen belang voor zijne rekening, wordt het bezit van meerdere *politieke deugd* hem een vereischte. Hoe meer de staatsregeling het *gemeene-best* nadert, des te meer wordt ieder verantwoordelijk voor het *gemeene-best*.

Zonder dat wordt de staat eene verzameling onzamenhangende individu's, elk strevende naar 't eigen belang, doch het verband in dien staat gaat verloren: het hechtend cement, dat bestaat uit de som der bijdragen, die elk aan 't algemeen belang ten koste legt, is afwezig, en maakt het gebouw van den staat tot eene ruïne.

Het groote gewicht, dat in onze maatschappij wordt gehecht aan de stoffelijke belangen en voordeelen, moet het egoïsme bevorderen, en dit verlangt rechten voor zich zelf, zonder zich te bekreunen om de plichten jegens anderen.

Het valt gemakkelijk alléén de *voorrechten* te genieten der vrijheid, doch de vervulling der *plichten*, die zij oplegt, vordert groote inspanning.

De vrijheid stelt hooge eischen!

Zij verlangt in de eerste plaats, toepassing der *politieke deugd*, waarvan vroeger sprake was.

Alleen de uitoefening dier deugd — de liefde voor het algemeen belang — maakt dat een volk de vrijheid kan verdragen. Zonder die deugd is vrijheid gevaarlijk, schadelijk, verzwakkend en eene aanleiding tot ontbinding van den staat, omdat zij dan tot niets anders leidt dan tot het involgen van een zuiver egoïsme.

Is het niet een betreuenswaardig verschijnsel, dat te midden van een volk, doordrongen van de beginselen der vrijheid en der burgerlijke gelijkheid, eene instelling als de plaatsvervanging blijft bestaan in lijnrechten strijd met den geest van die beginselen.

Dat volk komt daardoor in tegenspraak met zich zelf; het verraadt inconsequentie, en het geeft een teken van gebrek aan zedelijke kracht wanneer die onlogische daad het gevolg is eener te uitsluitende afhankelijkheid van het materiële eigenbelang. Een zoodanig volk verradt gemis aan krijgsdeugd.

En bij een zoodanig volk, is tot de noodige handhaving dier

militaire deugden, in den staat een goed leger dubbel noodzakelijk.

Hier zien wij het contrast uitkomen tusschen het karakter der maatschappij en dat des legers. Het leger kan niet medegaan met de maatschappij in het krachtige streven naar vrijheid. Het heeft andere wetten en instellingen, het heeft een anderen geest. De vrijheid wordt er met eene andere maat gemeten. Zij is onmogelijk en onlogisch, buiten zekere gestelde grenzen.

De vereischte regelmaat en orde vorderen eenvormigheid; de strikte gehoorzaamheid vordert dat elk opga in zijne meerderen, en dat meerderen en minderen te zamen opgaan in de groote éénheid van het leger. „Im Ganzen da sitzt die Macht” is een waar soldatenwoord uit Schiller's *Wallenstein*. Waar in de maatschappij het individu met zijn eigen belang op den voorgrond treedt, vordert het leger juist de wegeijfing van het individu en de zelfopoffering. Voor het leger moet het woord *plicht* meer beteekenen dan het woord *recht*.

Wij deden vroeger reeds uitkomen, dat het gevoel van eer door den natuurlijken loop der zaken in andere en in mindere mate wordt ontwikkeld in de maatschappij dan in het leger. Ook de aan het gevoel van eer verwante persoonlijke gevoelens van achting, eerbied, gehoorzaamheid, trouw en vertrouwen, zijn minder op hare plaats in de maatschappij. Dáár treden in ruimer mate de zaken vóór de personen. Elk staat meer op zich zelf. De betrekkingen tusschen de personen zijn niet zoo onafgebroken en zedelijk ingrijpend. Onze maatschappij is democratisch. Het is eene der eigenschappen van eene democratische maatschappij, dat de eerbied en het ontzag jegens persoonlijkheden eene zekere mate niet te boven gaan. In die maatschappijen is het, of elk zich meer verliest te midden der algemeene gelijkheid, welker machtig vlakkende hand als naijverig schijnt neêr te drukken alles, wat zich boven haar tracht te verheffen.

Weinige jaren geleden zag te Parijs het licht een boekwerk, getiteld: *l'Armée Française en 1867*, toegeschreven aan generaal Trochu. Het gerucht, door de verschijning te weeg gebracht, het zich spoedig opvolgen der uitgaven (1), duiden dit boek aan

(1) Een exemplaar van de *negentiende* uitgaaf in 1868, was in onze handen.

als een dier werken, welke op den *juisten tijd* de *rechte stof* behandelen, die, voldoende aan eene onuitgesproken doch lang gevoelde behoefte, den stempel dragen van overtuiging en waarheid.

Dit werk ligt den sluier op over toestanden in het leger, over verschijnselen aldaar, beide stoffelijk en geestelijk, die door het algemeen wellicht werden bevroed en geraden, doch waaraan de *zekerheid* ontbrak. Het schudde wakker uit de zelfbegoocheling, waarin buitensporig vertrouwen op de macht en wijsheid van een enkelen — als het noodzakelijk gevolg van het overdragen van de volksmacht en van den last der staatszorg op diens schouders — de geesten had gedompeld.

De schrijver toont zich een vriend van het leger, omdat hij het niet vleit, omdat hij noch zijne deugden overdrijft, noch de gebreken verzwijgt, omdat hij enkel streeft naar *waarheid*. Dit werk handelt over het leger op dezelfde wijze als het reeds aangehaalde werk van Prévost-Paradol: *la France Nouvelle*, handelt over staat en maatschappij in hun geheel (1). Beide werken volgen dezelfde methode. Zij prediken hervorming en leveren daartoe de hoofdplannen. Doch daartoe wijzen ze in de eerste plaats bestaande gebreken aan. Een hooge, soms treurige ernst, een scherpe blik, een helder oordeel, een warme liefde voor de waarheid: adiel van geest en ziel spreken uit die werken. Zij zijn bij uitnemendheid wat men noemt teekenen des tijds. In beide wordt de vinger gelegd op de wondeplaatsen. Min of meer duidelijk zien wij in staat en maatschappij, als in het leger, de teekenen van verval, en als fundamenteele oorzaak daarvan het egoïsme aangewezen. Die profetische stemmen klonken, als dikwijls, ook nu te laat door het bouwvallige keizerlijk gebouw. Het gedruisch der instorting versmoorde weldra haar geluid. De gebeurtenissen deden recht. Zij wierpen met onweêrstaanbare kracht het oude omver en riepen met een klem, grooter dan die van eenige menschelijke stem, een *nieuw Frankrijk* te voorschijn.

De schrijver over het leger vond zich zelf veelzijdig gemengd

(1) De eerste uitgaaf van dit werk had plaats in 1868 (de voorrede er van is gedateerd Parijs, Juni 1868); terwijl voor ons heeft gelegen een exemplaar der *tiende* uitgaaf in 1869.

in die gebeurtenissen, toen de ontwerper van het nieuwe Frankrijk, ver van het vaderland, door wanhoop overstelpt, reeds een onoverkoombare kloof had gesteld tusschen zich zelf en de toekomst, door zich met vrijwilligen dood aan de aanstaande gebeurtenissen te onttrekken.

Beide werken, hoewel uitsluitend met het oog op Fransche toestanden geschreven, bevatten veel wat ook op andere volken en toestanden toepasselijk is. Veel daaruit is leerzaam. De nieuwere beschaving toch heeft veel van het verschil in eigenaardigheden van karakter en geest tusschen de volken weggenomen. Er is een geest, welke alle volken gemeen hebben: het is de geest der eeuw. In dien geest vindt alle verschil tusschen nationaliteit zich opgelost, en in zoover die geest der eeuw zijne praemissen levert aan de conclusies der genoemde schrijvers, hebben hunne werken meer eene universeele dan eene nationale kleur, en zijn ze leerzaam, nuttig en toepasselijk buiten den kring waarvoor ze werden opgesteld, dus ook voor ons (1).

Zoo brengt Trochu in een hoofdstuk over den „geest van hierarchie” verband tusschen de vermindering van het beginselen van de gewoonten van „eerbied” in het groote lichaam der Fransche maatschappij — een gevolg gelijk wij zeiden van het democratisch karakter dier maatschappij — en diezelfde vermindering in den boezem der militaire familie. „Men moet,” zegt hij, „de beteekenis niet miskennen van dit verschijnsel, waardoor de overlevering: het verheven en uiterst behoudend gevoel, dat steeds eene hoofdkracht van samenhang in het leger was, — wat hij noemt „de geest van hierarchie”, — ten ondergang neigt.

„Eertijds,” zegt hij, „waren de uitvoerders van het bevel „omringd door een zedelijk gezag, dat in zijne gevolgen heilzaam „werkte op het in stand houden eener strenge discipline en van „de militaire gewoonten Wanneer de man, wiens functiën „van een zoodanig prestige waren omringd, in tegenwoordigheid van „den troep kwam, werkte zijn invloed, zoo die goed begrepen en

(1) Zoo bijv. in *la France Nouvelle*, het geheele eerste boek, handelende over de democratie, welke studie volgens den schrijver zelven Frankrijk niet alleen aangaat.

„goed geleid werd, hoogst gelukkig op den geest van het perso-
„neel, op alle deelen van den dienst, en liet die invloed duur-
„zame sporen achter. Tegenwoordig vertoonen kolonels, generaals,
„de hoogste militaire autoriteiten zich voor de troepen, zonder
„daarop indruk te maken. Het is alsof het besef van de roeping
„die zij bij de troepen hebben te vervullen en van hunne hooge
„standplaats in de hiërarchie, is verflauwd.”

De geest van hiërarchie wordt in de eerste plaats bevorderd door *eerbied* voor den meerdere. Het ideaal is dat het karakter van den meerdere, diens geheele verschijning onwillekeurig eer-
bied afdwingt. Doch eene zoo groote algemeenheid der hooge eigenschappen, die van zelf de uitoefening van het gezag medebrengen en de gehoorzaamheid afdwingen, is ondenkbaar. Het is niet mogelijk dat steeds de persoon, enkel door zijne eigenschappen bevele. Die persoonlijke invloed moet worden tegemoet gekomen, gemakkelijk gemaakt en in de hand gewerkt. Daartoe is noodig de rang. Om de werking van dien rang te verhoogen, moet deze worden omringd met prestige; en daartoe dient mede de instelling der militaire eerbewijzingen (1).

Het denkbeeld der hiërarchie brengt mede, dat in de betrekkingen tusschen twee verschillende rangen geen der tusschen gelegen rangen mag worden voorbijgegaan. Geschiedt het tegenovergestelde, dan wordt de voorbijgegane rang in discrediet gebracht, en in zijn gezag geknakt. In het leger vormt de hiërarchie van de basis tot den top eene keten, waarvan alle schakels innig verbonden en solidair zijn, in die mate, dat de keten op geen enkele plaats kan worden gebroken zonder dat de geheele hiërarchie er door worde aangetast en er onder lijde. Dat deze wet minder

(1) „ Mais comme cette action puissante et naturelle sur les semblables se rencontre rarement, on a préparé à l'obéissance, en accoutumant les subordonnés au respect et aux hommages envers leurs chefs, On a établi des grades, pour déterminer les droits du commandement, et placer dans des dispositions sociales, distinctes et constantes, ceux qui en sont revêtus. Aux grades élevés on a attribué des honneurs publics, afin de frapper les esprits et de parler aux imaginations. Enfin on n'a rien négligé pour grandir dans l'opinion le dépositaires du pouvoir, afin de mieux assurer l'obéissance etc. ”

Marmont, *Esprit des institutions militaires*.

wordt nageleefd dan vroeger, is volgens Trochu eene hoofdoorzaak van het verminderen van den zedelijken invloed bij het leger.

Het niet in acht nemen dezer hiërarchieke wet, die wil dat *de rangen alle en achtervolgens* tusschenbeide komen met hun advies naar vastgestelde vormen en regels, tast het leger aan in den grond zijner instellingen. Men raakt hier aan het mechanisme, waardoor in het leger de gehoorzaamheid wordt verzekerd. Dit geschiedt toch, volgens eene wijze beschikking, het doelmatigst door elk die beveelt in de verschillende trappen der militaire hiërarchie, slechts in onmiddellijke betrekking te stellen met een beperkt aantal minderen, op welke hij met gemak zijne vermogens kan uitoefenen (1).

Dit zij genoeg om aan te toonen dat het leger vreemd dient te blijven aan den trek, dien wij in de maatschappij bespeurden, en dien wij bepaalden als „gemis aan eerbied.” Ongerijmd zou het zijn, dat gemis te willen bestrijden in de maatschappij zelve. Het is daar een onmiddellijk gevolg van den heerschenden geest. Die geest is *democratisch* van aard. De *aristocratische* geest eener maatschappij bestaat daarin, dat de mensch met eene aristocratische afkomst, zich ten gevolge van die afkomst beschouwt als meerdere van zijne medeburgers, die, dat gevoelen deelen, op hunne beurt hem als meerdere beschouwen en hem iets verleenen boven de gewone menschen. Wanneer eene aristocratische maatschappij te niet gaat, is het omdat het beschreven gevoel er uit verdwijnt. Is dat gevoel eens verdwenen, dan kan geen menschelijke macht het weêr opwekken. Het *democratisch* gevoel bestaat hoofdzakelijk uit liefde tot de gelijkheid. Het heeft gebroken met den eerbied voor *de geboorte*; het is schaars en sober met zijn eerbied jegens *de verdienste*; het heeft weinig of geen eerbied voor *den rang*. Doch daar in het leger moet bestaan eerbied en in bijzondere mate voor *den rang*, is het ook in dit opzicht noodig, het leger vrij te doen blijven van den geest der maatschappij.

De maatschappij geraakt niet spoedig voor eene daad in geestdrift; zelfs dan niet, wanneer verdienste en rang zich vereenigen,

(1) Zie: Marmont, *Esprit des institutions militaires*. Paris, 1845, pag. 200.

om den luister der daad te verhoogen. Soms behoort er een zekere moed toe, om geestdrift en bewondering te uiten, als die afstuiten op de ijsskoude aanraking met de omgeving. Het gevoel, door den spottenden glimlach van het scepticisme gekwetst, is dan eerder geneigd, achter het koele masker der onverschilligheid met zijne warme sympathiën zich terug te trekken in de wereld der eigen beschouwing.

Door een schijnbaar partijbelang medegesleept, laat ook de journalistiek zich soms verleiden, om de edelste daden omlaag te halen naar de sfeer van cijfers en geldelijke belangen, waarin de maatschappij hare dagelijksche taak verricht.

Met eerbied denken wij bij het uitspreken der laatste woorden aan den grijzen krijgsman, die in verre gewesten een Nederlandsch leger ten strijde voert. Ik wil de polemiek, die gevoerd is naar aanleiding zijner benoeming tot het opperbevel, hier niet wcêrgeven.

Zij zou niet op hare plaats zijn in deze bladen.

Die polemiek ligt nog versch in 't geheugen, en het is enkel als een zuiver Nederlandsch verschijnsel, als een kenbron onzer maatschappij, dat ik het waag Uwe aandacht er op te vestigen.

Waren baatzucht en belangeloosheid ooit gelijktijdige beweegredenen tot eene zelfde daad? Is eene diepgaande kennis van het menschelijk hart noodig om te weten, dat van die twee tegengestelde gevoelens het eene het andere uitsluit? Behoeft het van eene andere zijde verwondering te baren, indien eene regeering belooning toekent aan eene daad, die 't eigen belang aan dat van 't algemeen ten offer brengt?

Wij schetsten vroeger de ontzagwekkende verantwoordelijkheid, die rust op den opperbevelhebber eens legers. Wij hebben gezien, dat eene bijna bovenmenschelijke taak hem is opgelegd.

Hij, die met een leven van inspanning en trouwe plichtsvervulling achter zich, reeds eene welverdiende rust genietend, op hoogen leeftijd niet schroomt het aangeboden opperbevel te aanvaarden onder omstandigheden als hier geschiedde, verricht eene edele daad.

Hij toont zich een held, op wien het vaderland met trotsch moet wijzen.

Ver boven de belooning rijkt die daad.

En, al ware het bewezen, dat het aanbod hier niet noodzakelijk ware, dan nog vermindert de aanvaarding er van niet aan grootheid.

Werd zulk eene daad nu beloond? Zoo ja, dan behoefde hij die, die het aanbod deed en dus de aanvaarding in 't algemeen belang noodzakelijk moest achten, — als edelmoedigheid hem niet leidde, — slechts te volgen de eenvoudigste regels der economie, die leeren dat men de kleine som niet bespare, van welker uitgave het vruchtbare eener onvergelykelyk grooter uitgave in zekere mate afhankelijk is.

Doch dit is de uitwerking en tegelyk de straf van de overschatting der geldelijke zijde van groote quaestien, dat ze den geesten ontnemt het begrip van het groote en edele, ze vervult met het kleine en bekrompene, ze doet ronddolen in de bijzonderheden met *voorbijzien der hoofdzak*, ze van het doel doet afwijken en ze ten slotte ongeschikt maakt, dat belang te behartigen, waarheen juist al het streven is gericht.

Deze stijgende macht van het geld is een der in het oog loopende trekken van de moderne maatschappij. De ontwikkeling der staathuishoudkundige wetenschappen, haar klimmende invloed, is daarvan tegelyk oorzaak en gevolg.

De parlementaire regeeringsvorm — zegt Brialmont — heeft, door het geld als grondslag voor het kiesrecht te stellen, de aristocratie van het geld gesticht.

Hoe gelukkig een en ander ook moge werken op de algemeene welvaart en op het belang der maatschappij bij orde en rust; hoe wijs gezien het ook zij, het handhaven van de algemeene welvaart en orde toe te vertrouwen aan hen, die daarbij het meeste belang hebben; die klimmende invloed moet zich niet in het leger doen gevoelen, en het is daarom dat ook dit verschijnsel de personen die over het leger nadachten, ernstig heeft beziggehouden. „De „achting voor het geld maakt dat men in den tegenwoordigen tijd „vraagt naar iemands rijkdom, en niet: is hij moedig, nuttig, „deugdzaam, of welke is zijn afkomst (1)?” Die achting, welke het geld geniet, het verdwijnen der ridderlijke denkbeelden kunnen niet anders dan nadeelig werken op het aanzien van den onbemiddelden officier in de maatschappij (2).

(1) *Brialmont*, *Considérations politiques et militaires*, etc. pag. 27 tome III.

(2) „Combien de pauvres officiers seraient aujourd'hui à la tête d'une brillante

Doch daarom moet de officier niet met de geldvergoeding medegaan. Niets is meer strijdig met de gevoelens, zeden en eigenschappen van den soldaat, dan de lust om geld te verzamelen. Ook in het aangehaalde werk: „l'armée Française en 1867" wordt in een hoofdstuk, getiteld: „l'esprit du siècle sans l'armée," dit punt in overweging genomen.

De schrijver constateert in het Fransche leger den achteruitgang der oude gewoonten van armoede en militairen eenvoud, die de plaats ruimen voor de klimmende behoeften van welvaart, gemak en weelde, die in het land heerschende zijn. En — vragen wij — zou dit enkel het geval zijn bij een leger als het Fransche, dat op een zoo schitterend verleden kan wijzen en waarin zoo vele groote krijgsdeugden erfelijk schijnen?

Wanneer de berekenende geest bij officieren en generaals, die, in plaats van te volgen, het voorbeeld moeten geven, in de plaats is getreden van de vaderlandsliefde, is het met de legers gedaan. De belangeloosheid past bij het beroep van den soldaat. En zoo zien wij helder uitkomen, dat ook, wat de invloed der geldelijke belangen betreft, maatschappij en leger tegenover elkander behooren te staan.

Tot deze conclusie voert ook de beschouwing omtrent den geest der eeuw in het leger den laatstgemelden schrijver, waar hij zegt:

„Pour combattre ces funestes principes, il faut leur opposer les „principes contraires, élever autel contre autel, et montrer que

fortune, s'ils avaient employé ce qu'ils ont de talent, d'activité, de courage à des travaux lucratifs, au lieu de se devouer à la chose publique? Pour n'être pas injuste à l'égard de ces hommes généreux, on devrait leur rendre en considération ce qu'on leur ôte en bien-être. Ils n'en demandent pas davantage. Le militaire ne se plaint de sa solde, que quand il n'a plus d'autre titre à l'estime du monde. Dans les pays où l'épaulette donne droit au respect, l'officier est toujours assez riche. Dans les pays au contraire, où le paletot prime l'uniforme, l'officier regrette de n'avoir pas de fortune, cherche à s'en procurer, sort à tout moment de son caractère et aspire chaque jour après l'heureux instant où la tolérance de l'autorité lui permet de vêtir l'habit bourgeois. C'est ce qu'on remarque dans tous les états libres. Le moyen d'y obvier? nous n'en connaissons pas. Le mal est dans l'opinion générale."

C'est le siècle, c'est la société, c'est l'état des mœurs et des esprits qu'il faudrait changer.

Brialmont, *Considérations etc.* pag. 27, tome III.

„si les habitudes, prises dans l'armée au contact des mœurs publiques sont un péril, ce péril peut être dominé par l'éducation spéciale que la loi, l'état et les hommes à qui l'état délègue une part de ses pouvoirs sur l'armée, feraient prévaloir.”

De parlementaire regeeringsvorm heeft, door het scheppen van de macht des woords, nog een ander contrast in 't leven geroepen tusschen leger en maatschappij.

Het woord en de handeling waren nooit met elkander gemeenzaam. De militair ontvangt geene parlementaire opvoeding; de kronkelwegen van het partijleven zijn hem vreemd. Hij is gewend te gehoorzamen, ook al bevelend. Indien hij duidelijk en kort is, wordt hij begrepen. Meerdere kunst van spreken is hem overbodig.

Wanneer hij nu op gevorderden leeftijd voor het eerst in tegenwoordigheid komt van een lichaam, in het bezit van een volleerden tact, geoefend in het debat, doorkneet in de parlementaire gewoonten, kunstgrepen en verhoudingen, wanneer daarbij komt dat dit zoo toegeruste lichaam tegenover hem in eene voor hem geheel nieuwe verhouding staat, als uitoefenende *critiek*, dan kan het niet bevreemden, dat die militair vaak voor de schitterende welsprekendheid van een jeugdig lid de vlag moet strijken.

Hoe veelbeteekenend ook het woord zij, men overschatte het niet.

Welsprekendheid moge onafscheidelijk zijn van verstand: het verstand meet daarom zich enkel niet af naar de welsprekendheid.

Wij weten allen dat er militairen zijn geweest, behoorend onder de eerste intellecten van het land, uitmuntende door veelzijdige en uitgebreide ontwikkeling; en die toch niet schitterden door bijzondere welsprekendheid.

In de monarchiën klinkt het woord slechts in beperkten kring; doch in de vrije staten weêrgalmt het heinde en ver: het schijnt gevleugeld. De pers brengt het naar alle oorden des lands en het klinkt niet alleen luid, doch het heeft eene groote macht; het is levenwekkend; het breekt af en richt op; het voegt samen en ontbindt; het leidt de meening en baalt tot haar over; het is eene kracht waardoor men overwint, en die door het schitterend effect, de beteekenis en de hulde die haar te beurt valt, door hare beweging, de zedige handeling van den militair in vredestijd overschaduwf.

Er is nog eene andere tegenstelling van gewichtigen aard te bespeuren tusschen leger en maatschappij, voor hem die de verschijnselen der eeuw aandachtig gadeslaat. Wij bedoelen haar *critischen geest*, die in onze oogen weder een contrast vormt met het element *der handeling*, dat in het leger, gelijk wij vroeger zagen, zoo oppermachtig moet heerschen. Waarheen in de maatschappij men ook den blik wende, men vindt er *critiek*. De XIXe eeuw, het is meermalen gezegd, is de eeuw van het critische onderzoek.

Op historisch en staatkundig gebied, in de wetenschap, de kunst en de letteren — ook zelfs op godsdienstig gebied vinden wij critiek. Die geest heeft zijne uitmuntende zijde. Het critische onderzoek berust op twijfel en op lust om te weten, en deze leiden tot zekerheid en kennis. Aan dien geest hebben wij hoofdzakelijk onze beschaving te danken. Doch die geest heeft zijne schaduwzijde — in zoover hij onmiskenbaar afbreuk doet aan de samenstelling en aan de handeling. Uit dit laatste standpunt bezien, is er verband oefent de critiek in de maatschappij invloed op het leger. En daar *het leger* in die maatschappij thans het onderwerp onzer beschouwingen uitmaakt, zal het enkel uit dat laatste standpunt zijn, dat wij u de werking van den critischen geest zullen aantoonen.

Er wordt meer gecritiseerd, dan geleverd, meer beoordeeld dan uitgevonden, meer afgebroken dan opgebouwd. En dat kan niet anders.

Het wezen der critiek is in tegenstelling met het wezen der samenstelling.

Tot de critiek worden geheel andere eigenschappen van den geest vereischt, dan tot de constructie.

De critiek wil een koelen, onderzoekenden geest, die, ontledend van aard, een scherp blik heeft voor het bijzondere, de *détails*.

De samenstelling daarentegen wil het vuur der geestdrift. Zij grijpt plaats in eene warme en hooge atmosfeer, waar het bijzondere wijkt voor het algemeene: in die geheimzinnige werkplaats waar de scheppende kracht zelfs al brengt zij geene volmaakte vormen voort, al verwerkt zij door elkander het goede en slechte, het

schoone en het leelijke, — toch overeenkomstig hare natuur tot een afgewerkt resultaat komt, haar doel bereikt, en hoe dan ook, *voortbrengt*.

Zóó de handeling. Zij vereischt in zekeren zin dezelfde eigenschappen als de samenstelling. Haar doel is voortbrengen, niet beoordeelen. Haar doel is samenstellen, niet de ontleding. Zij verlangt gehoorzaamheid en geene critiek.

Ook in de philosophische richting in onze maatschappij werkt die critische geest. Het zij mij vergund met U deze richting een eindweegs te volgen.

De wijsbegeerte toch is de wetenschap, die alle andere wetenschappen omvat en in zich sluit.

De logica, een deel der wijsbegeerte, is de wetenschap van het denken: niet alleen van den vorm, doch ook van den inhoud van dat denken.

Het behoeft dus wel geen betoog, dat de richting welke in de philosophie heerschende is, een belangrijk verschijnsel in eene maatschappij moet worden genoemd.

Gelijk wij zullen zien, staat die richting in nauw verband met de trekken, die wij reeds waarnamen in den geest onzer maatschappij. Die richting is mede een uitvloeisel van dien geest.

Van groote beteekenis in de maatschappij, moet zij dus ook haar belang doen gelden voor het leger, dat in die maatschappij leeft en altijd in zekere mate daardoor wordt beïnvloed.

Nimmer mag men uit het oog verliezen, dat maatschappij en leger noodwendig wederzijds invloed op elkander uitoefenen. Die invloed te leeren kennen, hem waar het kan te bepalen, kan niet anders dan nuttig zijn. En het groote nut daarvan voor den militair is hierin gelegen, dat hij door een helder begrip van het drijven der maatschappij, door de kennis harer beweegredenen eerst wordt in staat gesteld naar overtuiging te bepalen, in hoever hij met die maatschappij kan medegaan.

Wanneer gegeven zijn *de mensch en de buitenwereld*, dan is het duidelijk dat van deze beide elementen elk op het andere invloed uitoefent.

Zonder twijfel oefent de natuur haar invloed op den mensch. Doch ook die mensch heeft invloed op de natuur. Er zijn in de philosophie twee hoofdrichtingen: het *sensualisme* en het *idealisme*.

Het *sensualisme*, stelt overwegend de invloed der natuur op den mensch.

Het *idealisme*, stelt overwegend de invloed van den mensch op de buitenwereld.

Het eerste gaat uit van de zinnelijke gewaarwording, van de indrukken die de buitenwereld te weeg brengt op het menschelijk lichaam: het redeneert, uitgaande van de buitenwereld naar den mensch.

Hier heerscht dus de stof over den geest.

Het tweede construeert de buitenwereld uit de verschijnselen van den menschelijken geest. Het redeneert, uitgaande van dien geest naar de buitenwereld. Hier heerscht dus de geest over de stof.

Beide richtingen zijn natuurlijk vatbaar voor velerlei nuances.

Het *sensualisme* in zijne uiterste richting leidt tot het erkennen van de almacht der stof, tot totale wegeijfening van den menschelijken geest, die geheel afhankelijk wordt gesteld van de stof, dit is het *materialisme*.

Het *idealisme* in zijne uiterste richting leidt tot ontkenning van het bestaan der stof, tot het afleiden der geheele buitenwereld met hare verschijnselen uit den geest des menschen, tot de constructie van het heelal uit het ik; het voert ons in eene wereld van schijn, waar niets werkelijks bestaat; het voert ons in het nevelachtige rijk der ideën.

Het valt reeds dadelijk op, dat de philosophie die de verschijnselen der buitenwereld vooropstelt en die uitgaat van de indrukken en gewaarwordingen, welke de mensch langs den weg der zintuigen ontvangt van de natuur, aantrekkelijkheid moet opleveren voor een practischen geest, meer dan het *idealisme* dat de waarheid zoekt langs een oogenschijnlijk kunstmatiger, minder natuurlijken weg, door namelijk de verschijnselen van den menschelijken geest voorop te stellen, en uit deze af te leiden de verschijnselen der buitenwereld.

Het is meer direct en duidelijk te vatten, het schijnt natuurlijker te beweren dat de natuur invloed oefent op den mensch, dan dat de mensch invloed oefent op de natuur.

Uit de definitie die wij van de hoofdrichtingen sensualisme en idealisme gaven, is reeds af te leiden dat de methoden, waarmede beide richtingen te werk gaan op haren weg naar de waarheid, moeten verschillen.

En dit is werkelijk het geval.

Het *idealisme* huldigt eene methode, die van het algemeene afdaalt tot het bijzondere; het stelt de ideën op den voorgrond en komt van deze tot de feiten. *Bespiegeling* heeft in die methode de overhand boven *ervaring*. De buitenwereld wordt uit de *redeneering* verbannen en uit het gezicht verloren.

De *ontwikkeling* der methode heeft niets met waarneming of ervaring te maken. De zinnelijke gewaarwording is buitengesloten, terwijl de geest eene lange reeks van opvolgende syllogismen doorloopen, van elk syllogisme het verkregen resultaat (de conclusie) stelt als praemis van een volgend syllogisme, en op die wijze eindelijk eene gevolgtrekking verkrijgt, die oogenschijnlijk niet in het minste verband staat tot de eerste praemissen, terwijl zij inderdaad daarvan het noodzakelijk uitvloeisel is. Deze methode is die der *deductie*.

Het *sensualisme* volgt natuurlijk een anderen weg: het zal de van de natuur ontvangen indrukken waarnemen; — het zal die indrukken bepalen, vergelijken en groepeeren; — het zal door waarneming en herhaalde waarneming tot zekerheid trachten te geraken. Het zal eene methode volgen, die het bijzondere, de feiten, op den voorgrond stelt, en van het bijzondere feit tot de algemeene waarheid voor eene zekere reeks van feiten opklimt. Deze methode, die de feiten vooropstelt meer dan de denkbeelden, is die der *inductie*. Zij is de handelwijze waardoor de geest zich verheft van het bijzondere tot het algemeene, van de verschijnselen tot de wetten, welke laatste zijn als torens die men slechts langzaam en met moeite langs alle trappen der ervaring beklimt, doch van welker top het oog den wijden horizon ontdekt.

In deze methode heeft *ervaring* de overhand boven *bespiegeling*.

Zij leent zich uit den aard der zaak het best voor de natuurkundige wetenschappen, evenzoo valt in het oog dat b. v. de theologie eene wetenschap is, waarop de inductieve methode niet is toe te passen en waarvoor alleen de deductieve methode overblijft.

De richting, welke bij *ous* de heerschende is, in de filosofie, is het *positivisme*.

Het punt van uitgang dezer richting is dat van het sensualisme: hare methode is de inductieve.

Deze richting is eene schakering van de hoofdrichting, het sensualisme, waarvan wij den hoofdtrek en de methode schetsten. Zij is eene bij uitnemendheid practische filosofie. Zij berust op den grondslag der zinnelijke gewaarwording. Zij predikt waarneming om ervaring te verkrijgen en daardoor tot zekerheid te komen. Het is de gang van het bijzondere tot het algemeene.

De inductieve methode der natuurstudie wordt door haar voorgestaan; en deze niet alleen voor de natuurkundige wetenschap zelve, doch ook voor de geestelijke wetenschappen. „Hier als daar, is de weg om kennis te verkrijgen dezelfde. Het is de weg der ervaring, niet der eenzijdige bespiegeling (1).”

De kennis gaat uit van waarneming. Aan de feiten wordt hier de voorrang toegekend boven de algemeene stellingen of beginselen. „Redeneering is geoorloofd, is voor den redelijken mensch „zelfs plicht, maar zij moet er altijd in staat en volkomen „bereid toe zijn, door het aanwijzen van feiten haar goed regt te „staven (2).”

En daar dit geheele stelsel berust op den grondslag der *waarneming*, is het natuurlijk, dat de eischen waaraan *deze* moet voldoen, en de verschillende wijzen waarop de waargenomen bouwstoffen kunnen worden verwerkt tot zekerheid, hoofdzaak van dit stelsel zijn.

Reeds in den aanvang dezer rede maakten wij er op opmerkzaam, dat de *inductieve* wetenschappen, die de feiten vooropstellen, het *meeste populair* zijn. Zoo ook heeft het positivisme voor *het algemeen* meer aantrekkelijkheid dan eene idealistische filosofie.

Het eerste berust op waarnemen, de tweede berust op denken. Voor één persoon die kan denken, zijn er minstens honderd personen die kunnen waarnemen. Een nauwkeurig waarnemer is

(1) *Het wezen der kennis, een leerboek der Logika*, door Mr. C. W. Opzoomer. 1867. blz. 190.

(2) *Het wezen der kennis, enz.* blz. 186.

zonder twijfel zeldzaam; doch nog veel zeldzamer is een nauwkeurig denker.

Het oneindig grooter getal waarnemers dan denkers is reeds eene afdoende reden, waarom de inductie, die met *feiten* begint, altijd meer populariteit zal genieten dan de deductie, die aanvangt met *denkbeelden*.

Gelijk wij zeiden is de deductie eene afdaling van het algemeene tot het bijzondere. Van eene algemeene stelling wordt eene individuele (bijzondere) stelling afgeleid. De vorm, waarvan men zich hiertoe bedient, is die van het syllogisme (1).

Door het syllogisme geschiedt de toepassing van een algemeenen regel op een bijzonder geval.

„Het is” — zegt Buckle — „dikwijls beweerd, en waarschijnlijk met recht, dat elke deductie ten slotte berust op voorafgegaane inductie; zoodat in elk syllogisme, de algemeene stelling (dat is de major), eene verzameling van feiten is door de inductie verkregen.

Hoe dit ook zij, langs welken weg de algemeene stelling ook zij verkregen — het zal ons duidelijk zijn dat de toepassing der deductieve methode, als bestaande uit eene reeks van syllogismen, dikwijls eene buitengewone scherpte van gedachten vereischt.

De grootste behendigheid en kracht van de deductie is gelegen in de wijze, waarop de major gepast wordt bij den minor.

Deze voor 't algemeen minder duidelijke methode, waarvan de eerste stappen meer voor 't algemeen zijn verborgen, kon dan ook nimmer op de algemeene sympathie of op populariteit rekenen. Tenzij de menschelijke geest aanmerkelijk verandere in zijn aard

(1) Voorbeeld van syllogisme is:

1. Alle menschen zijn sterfelijk.
2. A, B en C zijn mensch.
3. Ergo: A, B en C zijn sterfelijk.

Het bestaat uit 3 oordeelen:

- 1 en 2 zijn de praemissen ;
- 1 is de praemis, die men major noemt ;
- 2 is de praemis, die men minor noemt ;
- 3 is de conclusie ;
- in 2 is „mensch” de terminus medius ;
- in 3 is A, B en C de terminus-minor,
en „sterfelijk” de terminus-major.

zoowel als in zijne middelen, zal het *zinnelijk* proces, dat van het bijzondere feit opklimt tot het algemeene beginsel, steeds voor meerderen aantrekkelijkheid bezitten, dan het *ideale* proces, dat van het beginsel afdaalt naar het feit. (1)

Volgens Buckle is het historisch, dat de vestiging van de moderne inductieve filosofie, waarvan wij trachten een kort begrip te geven, — met hare afwisselende en aantrekkelijke proefnemingen, hare gewichtige toepassingen, en haar voortdurend beroep op de zintuigen, in het innigst verband staat en samenvalt met den geest van onderzoek en de liefde tot de vrijheid, die sedert de 16de eeuw steeds vooruitgaande zijn geweest. „Scepticisme en democratie zijn „de twee hoofdtrekken van die wetenschappelijke beweging. De „zeventiende eeuw, welke de filosofie van Baco invoerde — „het sensualisme (2) — was opmerkelijk door haar tuchteloozen „geest, voornamelijk in de streek vanwaar die filosofie afkomstig „was en waar ze het meest bloeide. In de volgende eeuw werd „die filosofie overgeplant op Franschen bodem, en ook daar „bewerkte zij den openbaren geest en werd eene der hoofdoorza- „ken van de Fransche revolutie (3).”

De empirische methode van het positivisme gaat uit van twijfel. Het neemt de waarheid niet aan, doch tracht door zelfstandig zoeken haar te vinden; anders als het idealisme: dit *stelt vast* en *leidt af* uit het vastgestelde.

Het positivisme twijfelt, onderzoekt en vindt.

Dit is zijn *sceptische trek*.

Doch ook de *democratische trek* die het eigen is, zullen wij gemakkelijk kunnen aantoonen. Gelijk wij zagen, ligt deze reeds daarin, dat het positivisme meer onder het bereik, althans zeker meer in den smaak van het algemeen valt, en meerdere populariteit geniet, omdat waarnemen gemakkelijker valt en algemeener is dan denken. De oorzaak van den opgang der Baconiaansche filosofie wordt gezocht in de uitbreiding der nijverheidsklasse.

(1) Buckle *History of civilisation etc.* Leipzig 1865. vol. V. — An examination of the Scotch intellect, during the eighteenth Century.”

(2) Zie over Baco en het *sensualisme der 17de eeuw* o. a. Cousin, *Histoire générale de la philosophie etc.* Huitième édition. 1867. Septième Leçon.

(3) Buckle, als voren.

De zakelijke en geregelde gewoonten van deze klasse maken deze geneigd tot empirische waarnemingen van een gelijksoortigen aard, dewijl inderdaad van de nauwkeurigheid van zulke waarnemingen de goede uitslag van alle practische zaken afhankelijk is.

Het verwerpen van de zuiver deductieve scholastiek der middel-eeuwen is overal vergezeld gegaan met de uitbreiding van den handel; steeds zal men in de historie verband ontdekken tusschen de twee volgende verschijnselen: vermeerdering van achting voor materiële en feitelijke belangen, en minachting voor het ideale en voor den bespiegelenden arbeid.

Ook de *geest van onderzoek* en de *liefde tot de vrijheid*, — deze democratische trekken — zagen wij gelijktijdig en in verband optreden met de nieuwere filosofie.

Het is niet anders dan natuurlijk, dat de eigenaardige behoeften van den geest op een zeker tijdstip eene eigenaardige filosofie, passend bij die behoeften, zullen uitlokken. En die behoeften op een zeker tijdstip zijn weder de gevolgen van den algemeenen geest des tijds; van dien geest, welke een gevolg is der bestaande omstandigheden, zooals die als een gewrocht van het verledene noodwendig zijn te weeg gebracht.

Het is duidelijk dat in een tijd, waarin de democratische zin en de zucht naar vrijheid oppermachtig heerschen; waarin de zorg voor de practische, materiële belangen eene ongekende vlucht neemt; waarin op den voorgrond treedt het overwegend eigenbelang; waarin op zoo velerlei gebied het algemeene door het bijzondere wordt verdrongen; waarin nijverheid en handel bijna uitsluitende belangen schijnen te zijn; waarin het stoffelijke het geestelijke hoog schijnt te beheerschen, — dat in zulk een tijd, zeg ik, eene *feitelijke* filosofie verre zal verkozen worden boven eene *idealistische*, waarvan wij de hoofdtrekken slechts hebben te beschouwen, om in haar even vele contrasten met het beeld der hedendaagsche maatschappij te ontdekken.

Doch aangezien bijna al deze karaktertrekken, — welke de sympathie onzer maatschappij voor eene positieve filosofie en haren opgang ten onzent verklaren, en welke daarmede in innig verband staan, niet *die* trekken zijn welke wij in het leger wenschen te

vinden; aangezien deze maatschappelijke verschijnselen juist die zijn, welke ons in tegenstelling voorkomen met den geest van dat leger, zoo kan die positieve filosofie, — welke overigens hare onmiskenbare verdiensten ook mogen zijn, — uit ons standpunt bezien, die sympathie niet zoo in ruime en onverdeelde mate wegdragen.

Wij beschouwen de boven opgenoemde trekken niet alleen als *oorzaken*, doch tevens als *gevolgen* van de heerschende filosofie.

De geschiedenis der filosofie toch leert, naar wij gelooven, het volgende: eene richting ontstaat uit de heerschende behoeften; is zij ontstaan dan reikt zij de hand aan die behoeften en bevordert ze; dit duurt voort totdat die behoeften voor andere plaats maken, en deze nieuwe behoeften eene andere richting te voorschijn roepen. En bijzonder in zoover de bovengenoemde trekken *gevolgen* zijn van het aannemen der positieve filosofie achten, wij deze voor den militair niet verkieslijk.

Het heerschen eener zekere richting in filosofie, *moet* invloed hebben op de levensbeschouwing der individus, ook al geschiedt dit onbewust. Zij doordringt ook *onbewust* de geesten; zij vult met haren geest de atmosfeer waarin men leeft; zij leeft in grondbeginsel in de gemoederen: want het is juist dit, wat ze de heerschende richting doet zijn.

Onze bedoeling is niet de positieve filosofie af te keuren, of over haar een machteloos vonnis uit te spreken. Daartoe rekenen wij ons noch bekwaam, noch bevoegd.

Wij willen haar alleen beschouwen met betrekking tot het leger, uit *ons* standpunt, en, hare breede stroomingen door de groote maatschappij onaangeroerd latende, de kleine plek aanwijzen, waar buiten wij wenschen dat zij geheel of althans gedeeltelijk deze hare stroomingen wende.

En omdat — gelijk ik hoop te hebben aangetoond — die filosofie is een maatschappelijk verschijnsel van het grootste gewicht, even belangrijk als veelomvattend, met het oog ook op het hier behandeld onderwerp, — waag ik het, Mijne Heeren, hiervoor zoo veel van uwe welwillende belangstelling te vorderen.

Het *nut* der positieve filosofie wordt niet door ons ontkend.

Men mag niet wenschen dat het groote systeem, waartoe zij behoort, — het sensualisme — worde vernietigd.

„Zijne vernietiging zou toch gelijkstaan met het wegnemen van „het stelsel, dat enkel in staat is in te boezemen en te onderhouden, de warme liefde voor de natuurkundige onderzoekingen, „de vurige wilskracht die veroveringen maakt op de natuur, als „zijnde de eenige blijkbare werkelijkheid, alleen waardig de aandacht en den arbeid van den mensch; die vernietiging zou „zijn het wegnemen der tegenstelling die het idealisme voorlicht, „van het heilzame tegenwicht dat het idealisme weêrhoudt op de „gladde helling der onderstelling.

„Van eene andere zijde, zou de opheffing van het idealisme „onvermijdelijk ten gevolge hebben, dat de studie en de kennis „van de gedachte en van hare wetten er ten zeerste onder zouden „lijden, en dat het besef van de waardigheid der mensche- „lijke natuur daardoor een doodelijke slag zou worden toegebracht (1).”

Alle stelsels van filosofie hebben bijna gelijkelijk nut gesticht; *elk* stelsel voldoet aan eene bepaalde richting en behoefte van den geest; doch aangezien, binnen zekere grenzen, die behoeften *veranderlijk* zijn, is ook elk stelsel slechts *tijdelijk*.

En ook elk stelsel van filosofie is *eenzijdig*. Het kan slechts bevatten *een gedeelte* der waarheid, nimmer *de geheele* waarheid.

De wijsbegeerte toch kan men bepalen als de wetenschap, die ten doel heeft het bepalen van het verband tusschen den menschelijken geest en de buitenwereld.

Elk stelsel dier wetenschap moet uitgaan van eene *eerste* stelling. Men kan de reeks dier betrekkingen tusschen den mensche- lijken geest en de buitenwereld slechts aanvangen op *éene* der twee wijzen, *óf* uitgaande van de eerste, *óf* uitgaande van de laatste.

De invloed, dien elk dezer beide elementen op de andere uitoe- fent, kan wel in *éene* stelling worden opgenomen, doch dan wordt

(1) Zie het aangehaalde werk van Cousin, Première leçon, pag. 26.

het onmogelijk uit die stelling logisch voort te redeneeren tot een practisch resultaat.

Men kan redeneeren (1), uitgaande van den invloed dien de natuur op den menschelijken geest uitoefent; doch dan moet in de logische redeneering buitengesloten worden de invloed van den menschelijken geest op de natuur, en zoo omgekeerd.

Eene andere operatie dan eene zoodanige, schijnt niet binnen het bereik van den menschelijken geest te liggen.

In *werkelijkheid* evenwel heeft er *Wechselwirkung* tusschen beide plaats. Daarom kan de éérste stelling, waarvan men uitgaat en het geheele stelsel dat logisch er op wordt gebouwd, niet anders bevatten dan een gedeelte der waarheid. Dit is de noodwendige fout van elk stelsel. Is elke richting alzoo eenzijdig, het voortuitbrengen van kennis in die richting is het groote nut dat zij sticht.

Wanneer men te doen heeft met verschillende zelfstandige elementen, alzoo geene directe gevolgen van elkander, die wederkeerig invloed op elkander uitoefenen, is het onmogelijk al die invloeden op te nemen in één stelsel, dat, van *eene enkele stelling* uitgaande, logisch voortredeneert. Wanneer men dit beproeft komt men tot *historie* of tot *critiek*, doch niet tot het *stelsel*.

Door die eerste stelling wordt reeds één invloed vooruitgezet en bepaald tusschen twee dier elementen, zoodanig, dat de hoofdrichting van het geheele stelsel reeds daarin ligt opgesloten, en zoodanig, dat men voortredenerende de andere invloeden noodwendig moet verwaarloozen.

Wij zijn het gevoelen toegedaan van het beroemde hoofd der Fransche eclectische school in de philosophie (2), dat alle stelsels hun nut hebben, en dat men zich, wat betreft hunne betrek-

(1) Zoo zon, gelijk wij reeds opmerkten, de staathuishoudkunde haar doel niet bereiken, indien zij, die de stoffelijke zijde der zaken beschouwt, ook de onstoffelijke en zedelijke zijden der zaken in zich wilde opnemen. Zoo zon zij niet volbrengen wat haar voornemen was. Zooals ze *is*, geeft ze wel niet de geheele waarheid, doch een gedeelte er van. Meer schijnt langs den weg van het wijsgeerige *stelsel* niet te kunnen worden bereikt.

(2) Victor Cousin.

kelijke verdienste, moet houden aan dit beginsel: zij hebben bestaan, zij hadden dus hunne reden van bestaan; zij bevatten dus waarheid.

„Moitié vrais, moitié faux, ces systèmes reparaissent à toutes les grandes époques. Le temps n'en peut détruire un seul, ni en enfanter un de plus, parceque le temps développe et perfectionne l'esprit humain, mais sans changer sa nature et ses tendances fondamentales.

„Il ne fait donc autre chose que multiplier et varier presque à l'infini les combinaisons des systèmes simples et élémentaires.”

Die elementaire stelsels worden door Cousin tot *vier* herleid.

Door zijne geheele geschiedenis der filosofie van de vroegste tijden tot de XIXe eeuw, loopt het betoog dat die vier stelsels standvastig en in dezelfde volgorde zich afwisselen. Hoofdzakelijk aan dit betoog is het werk gewijd. En de waarneming van dit verschijnsel, zoo nauwkeurig en volledig mogelijk over alle bestaande bijzondere gevallen uitgestrekt in *het verleden*, stelt den schrijver in staat — dewijl hij aanneemt de standvastigheid der wetten zoo van de natuur als van den menschelijken geest — door eenvoudige inductie te besluiten dat het verschijnsel zich ook steeds in *de toekomst* zal blijven voordoen, en dat die standvastige afwisseling der vier stelsels de wet zelve is, die voorziet aan de ontwikkeling der geschiedenis van de filosofie.

De erkenning dezer waarheid moet ons huiverig doen zijn, aan het verschijnsel van den dag ook hier eene te groote beteekenis te hechten, en als blijvend aan te zien wat voorbijgaande is.

Waarom toch zou ook het positivisme alleen aan die algemeene wet der onbestendigheid ontsnappen, die bijna al wat is beheerscht? Zou het daarom bestand zijn tegen de verandering in de behoeften van den menschelijken geest, omdat het alle behoeften van dien geest buitensluit? Omdat het enkel op zinnelijken grondslag rust en de verschijnselen van het *leven des geestes* stilzwijgend voorbijgaat?

Al ware dit het geval, dan zou dit enkel eene aanleiding zijn, die den voorbijgang van die richting nog eerder zou doen voorstellen — omdat het, gelijk de historie leert, onmogelijk is die

geestelijke behoeften voor goed op den achtergrond te dringen. Zekere oorzaken mogen dit *tijdelijk* bewerken; met des te meer kracht zal de miskende geest daarna zijne rechten doen gelden. Zijne behoeften zijn onvernietigbaar, zijn onsterfelijk.

Omdat het positivisme is eene philosophie, die uitgaat van de zinnelijke gewaarwording en bernst op de waarneming *der stof*, is haar val verzekerd en kan de opvolging worden voorspeld van eene richting, die, uitgaande van de verschijnselen van *den geest*, de stof op den achtergrond stelt, en de waarneming aan de bespiegeling ondergeschikt maakt.

Reeds is in onze maatschappij tusschen beide richtingen, een strijd merkbaar hoewel de macht der positieve richting te beschouwen is als de gevestigde.

Doch daarom moet zij niet overslaan tot tirannie en onverdraagzaamheid. Zij in de eerste plaats blijve indachtig de wet der onbestendigheid, die wij werkzaam zagen in de historie der philosophie.

Een paar jaren geleden verscheen in een der eerste Nederlandsche tijdschriften een merkwaardig geschrift. De schrijver maakt in gloeiende trekken het beeld van een dier uitstekende denkers, welke, verdwaald van het gebied der praktijk, een leven leiden van louter inwendigen strijd en bespiegeling, een leven, waarin zich steeds afwisselen aspiratie en bevrediging; waarin telkens het vurig streven zich oplost in de verrukking der zekerheid, om weder onder te gaan in de moedeloosheid van den twijfel; een leven, eindelijk verteerd door 't eigen vuur en gebroken door de macht der ideën.

Dit leven wordt evenwel door den schrijver niet gesteld als een voorbeeld ter navolging. De schrijver treedt niet op als apostel, zelfs niet als apologist: hij is niet meer dan de *biograaf*, wijdend eene warme *herinnering* aan den ongelukkigen, doch edelen meester.

Die biographie zelve levert het welsprekendst pleidooi tegen een ziekelijk idealisme, door het te teekenen in zijn vruchteloos strijd en in zijne buitensporigheden; door het ons te doen zien in zijne ontwikkeling, in zijn rusteloozen gang, in zijne vertwijfelingen en in zijn bedroevend uiteinde. Die biographie vervult ons wellicht met een bewonderend medelijden, doch ze kan voorzeker niet aanmoedigen tot navolging.

Toch vond dat geschrift geene genade in de oogen van het uitstekende hoofd der positieve richting ten onzent. Deze vond er in eene aanleiding om de Nederlandsche jeugd te waarschuwen tegen de gevaren van eene ziekelijke richting in de filosofie, tegen de verlokkingen van het idealisme. Doch is in Nederland zulk eene waarschuwing wel noodig? Wordt zij gemotiveerd door den toestand der geesten, door de werkelijkheid? Wij gelooven het niet. Welk gevaar ook onze maatschappij moge bedreigen, het komt ons onmogelijk voor dat men dit vinde in eene bestaande neiging tot het idealisme, in een te sterken drang naar het rijk der ideën.

De alarmkreet, die de geesten waarschuwt tegen de uitspattingen van een ziekelijk dweepen, is hier even overbodig als het verzamelteeken dat ze oproept op het gebied der ervaring.

In een land waar de bodem en het klimaat, waar de aard der bezigheden, het geheele volkskarakter, waar bijna alles samenloopt om *het feit* te doen eerbiedigen, men welligt *eerder* hebben te vreezen dat eene *feitelijke* filosofie er toe leide om de waarde van het feit te doen overschatten, om het algemeene geheel te doen verdringen door het bijzondere, en om de bespiegeling meer dan nuttig is de plaats te doen ruimen voor de ervaring.

Op militair gebied evenwel dient in vele en gewichtige gevallen de bespiegeling nog vóór de ervaring te worden gesteld.

Allereerst in de *wetenschap*. De wetenschappen, die de militair bijzonder noodig heeft en die een hoofddeel zijner opvoeding uitmaken, zijn: *de wiskundige en de zuiver militaire wetenschappen*.

Ongetwijfeld steunt de wiskunde voor een groot deel op de ervaring; doch voorzeker ook in mindere mate dan de natuurwetenschap.

Zij behandelt de grootte der lichamen én als hoeveelheid én als uitgebreidheid. Met de grootte als hoeveelheid houdt de rekenkunde zich op; met de grootte als uitgebreidheid de meetkunde. Ze laten alle andere eigenschappen buiten rekening, en bewegen zich dus op het gebied der abstractie. Daarop gaat de algebra zelfs nog eene schrede verder.

Naar ons bescheiden oordeel, gaat de meetkunde niet uit van de waarneming der feiten. Zij komt eerst tot die feiten uit het rijk van het denkbeeldige.

Van het *feitelijke* vlak denkt zij weg de dikte, van de lijn de breedte en dikte, van het punt alle uitgebreidheid, dat is lengte, breedte en dikte.

Van deze denkbeelden uitgaande, kan zij toch niet gezegd worden te steunen op de onmiddellijke zinnelijke gewaarwording.

Deze kunstmatige scheiding van eigenschappen, die in de natuur onscheidbaar zijn, is een vorm der deductie: zij is eene *idealistische* operatie van den geest (1).

Is nu het bewijs dat de wiskunde eene *natuurwetenschap* is, gelegen in hare toepasselijkheid op de natuur?

Ook de *differentiaal- en integraalrekening* is van onmiddellijke toepassing op de natuur. Toch gaat zij uit van de abstracte begrippen: het oneindig kleine en het oneindig groote, onvatbaar voor alle zinnelijke waarneming. Zij mist wel niet *geheel* den steun der ervaring. Zonder dat zou zij den naam van wetenschap niet verdienen. Hoe ook het proces der menschelijke gedachten zij, uitgaande van feiten of van denkbeelden, steeds valt daarin aan te wijzen zoo de lijn der bespiegeling, als die der zinnelijke gewaarwording.

Doch het komt er slechts op aan te bepalen de *verhouding* dezer twee: *ervaring* en *bespiegeling*, en welke der twee op den voorgrond treedt, zoo in het wezen als in den betoogtrant eener gegeven wetenschap.

Het gedeelte der wiskunde, dat het innigst verbonden is met de praktijk, is de *beschrijvende meetkunst*. De inhoud van deze ontsnapt geheel aan de waarneming. Zij beweegt zich geheel in het gebied der verbeelding. Van daar dat sommige hoofden haar zoo moeielijk in zich opnemen.

En toch, de bouwmeester past hare resultaten onmiddellijk op de werkelijkheid toe. Het hechte gebouw, dat wij bewonderen, rust in werkelijkheid op den vasten bodem, en toch ware zijne verrijzing eene onmogelijkheid geweest, indien het te voren

(1) Zie Buckle's meer aangehaald werk, Leipzig 1865, vol. V. pag. 176 en 177.

niet ware opgericht in het denkbeeldige, indien het reeds niet ware ontworpen met behulp van een gedeelte der wiskunde, waarvan de hoofdbestanddeelen zijn: *verbeelding* en *bespiegeling*.

Het gebouw bestond in het rijk der ideën, eerder dan in dat der feiten. Uit de gedachten is het feit afgeleid, en dit juist is de gang der *idealistische* wetenschap.

De zuiver militaire wetenschappen, wij bedoelen de taktiek, de strategie, en de versterkingskunst, berusten mede ontegenzeggelijk op de ervaring; doch ook hier komt bespiegeling die ervaring te hulp in eene mate veel grooter, dan bij de zuivere methode der natuurwetenschap. Met betrekking tot den oorlog, waar de onzekerheid en het toeval alles beheerschende factoren zijn, is het niet mogelijk alle gevallen, die zich kunnen voordoen, te voorzien en te bepalen. De waarneming is daar gebrekkig: zij wordt steeds in haar werk gestoord. De geest, de bespiegeling moet aanvullen, waar ervaring te kort schiet.

Die wetenschappen behooren niet tot de zoogenaamd naauwkeurige: zij missen de positieve basis. Hare hoofdregels zijn vaak de vruchten van overdenking en bespiegeling. In de oorlogskunst ontstonden de grondbeginselen vaak onafhankelijk van de ervaring, als de spontane voortbrengselen van het genie. *Dit* levert als het ware de schetsen en van deze maakt de wetenschap zich meester om er, volgens de methode der deductie, hare gevolgtrekkingen uit af te leiden. Het algemeene wordt vastgesteld en daaruit het bijzondere bepaald.

In die wetenschappen treedt voor een groot gedeelte als element op de menschelijke geest, vooral bij de handeling, waar de geest der tegenpartij een gewichtigen doch onzekeren factor uitmaakt.

Was het b. v. mogelijk dat Napoleon, op jeugdigen leeftijd, gedurende zijn meesterlijken veldtocht in Italië (1796), handelde naar de ervaring? Die ervaring was hem voor een groot gedeelte vreemd; doch zijn geest, zijn genie vulde aan, wat hem aan ervaring ontbrak.

Ook bij de groote meesters der strategie valt eene idealistische methode op te merken. Wij deden deze richting reeds bij *V. Clausewitz* uitkomen. Zij valt op te merken bij de meeste groote schrijvers over de kunst van den oorlog.

Overal beheerscht de geest de stof, en worden wij ingeleid op het gebied der verheven bespiegeling, die, wel nimmer de ervaring geheel loslaat — doch in plaats van neër te dalen tot deze, haar medeneemt in de hooge vlucht naar de sfeer der ideën.

Voor zooveel de ervaring behulpzaam is aan de constructie dier zuiver militaire wetenschappen, mist zij daarenboven de positieve basis die *tot zekerheid* leidt, daar zij moet putten uit de overleveringen der historie, waar de ervaring het niet verder vermag te brengen dan tot een zekeren graad van *waarschijnlijkheid*.

De positieve filosofie houdt de hoofden koel, zij kortwiekert de te weelderige verbeelding, zij wapent den geest tegen hen wier belang mocht zijn, dezen op een dwaalspoor te leiden. Deze filosofie moge ook wettig zijn voor den militair in zoo verre zij den geest wendt tot de praktijk en hem den weg der wetenschap wijst: zij beantwoordt niet aan *al* zijne behoeften. Waar hij tot handelen overgaat, wordt van hem gevorderd de toepassing eener leer welke de beginselen boven de feiten stelt; dan worden van hem gevergd deugden, bij uitnemendheid van *idealistische* strekking.

Het *beginzel* moet den militair meer dan alles zijn.

De strijd tusschen *neiging* en *beginzel* in den mensch, een beginsel, dat, hoe dan ook, voor hem vertegenwoordigt den plicht, was ten allen tijde het schoonste zedelijke verschijnsel.

Die strijd, voortgezet tot den dood, was het onderwerp, van wat de historie en de kunst het schoonst hebben voortgebracht.

Die strijd is het kenmerk der groote mannen, die wij bewonderen, en die, boven het gewone gebied der practische belangen verheven, eene zedelijke kracht en schoonheid ten toon spreiden, welke zij niet enkel aan de leer der feiten konden ontleenen. En die strijd moet bijzondere sympathie opwekken bij den soldaat, wiens leven elk oogenblik kan worden geroepen, het beeld er van te leveren. Door ons geheele werk stelden wij de eigenschappen van den geest, het geestelijke, boven het stoffelijke. Wij toonden de noodzakelijkheid daarvan voor den militair herhaaldelijk en bij verschillende gelegenheden aan. En het is *deze* strekking, die wij op onzen weg allerwege, in overeenkomst zagen met den geest der militaire instellingen, en met de natuur der

dingen, welke tevens de strekking is van eene *idealistische* philosophie.

Wij zijn dus, — de woorden herhalende van Cousin in zijne schoone verhandeling over „het ware, het schoone en het goede (1)”, — voor eene philosophie, die de zintuigen aan den geest ondergeschikt maakt, en waarvan de strekking is, door alle middelen, die de rede zich niet schaamt, den mensch te verheffen en te veredelen.

„Ne fléchissez pas le genou devant la fortune, mais accoutumez vous à vous incliner devant la loi.

„Entretenez en vous le noble sentiment du respect.

„Sachez admirer; ayez le culte des grands hommes et des grandes choses. Repoussez cette littérature évervante, tour à tour grossière et raffinée qui se complait dans la peinture des misères de la nature humaine, qui cause toutes vos faiblesses, qui fait la cour aux sens et à l'imagination au lieu de parler à l'âme et d'élever la pensée. Défendez-vous de la maladie de votre siècle, ce goût fatal de la vie commode, incompatible avec toute ambition généreuse.

„Quelque carrière que vous embrassiez, proposez-vous un but élevé, et mettez à votre service une constance inébranlable.

„Tenez en haut votre coeur, voilà toute notre philosophie”

Wij zien het, Mijne Heeren, een zoodanigen meester kan de militair zonder gevaar volgen: hij onderwijst ons, wat wij reeds als noodzakelijk leerden kennen. Zijne philosophie is de onze.

Zagen wij de *studie der werkelijkheid*, in zekeren zin niet reeds op hare plaats in de hedendaagsche philosophie, in geen geval behoort zij te huis, waar ze zich poogt in te dringen: *op het gebied der kunst*.

Op dat gebied allerminst zij de werkelijkheid heerschende. Wanneer ook daar het algemeene en de geest worden verdrongen

(1) *Du vrai, du beau et du bien*, par Victor Cousin. Quinzième édition. Paris, 1869. Didier et Cie.

Dit werk is even ver verwijderd van een overdreven, ziekelijk dweepend idealisme, als van een uitsluitend, dor en prozaïsch empirisme.

Het geeft nuttige en schoone denkbelden in een schoonen stijl, en het is klaar en helder gedacht en uitgedrukt.

door de feiten en het bijzondere, wanneer ook daar de werkelijkheid wordt gehuldigd, dan gaat de *ware kunst* onder in de *schijn-kunst*: het réalisme.

De kunst in een gegeven tijd, is mede een uitvloeisel van den algemeenen geest in dien tijd.

Ook in de kunst verdringt kritiek de samenstelling, en beheerscht de rede de verbeelding.

Ook daar zien wij eene zekere platheid, een gebrek aan verheffing en gloed — in één woord: het proza.

En omdat in dit proza ligt eene tegenstelling met het wezen en den geest des legers, die bij uitnemendheid poëtisch van karakter zijn, zij mij vergund ook hiervoor uwe welwillende aandacht nog eenige oogenblikken te verzoeken.

Zelfs de kunst — bijwijlen hare hooge roeping vergetend — huldigt de werkelijkheid; zij put enkel uit de naaste omgeving, die haar tegelijk oorzaak en gevolg levert; zij schildert de hartstochten, doch deze zijn haar middel en doel tevens; het dierlijke verschijnsel na te gaan en te ontleden is haar dikwijls voldoende, doch de hogere grondgedachte, waaraan die beweging wordt vastgeknoopt en waarvan deze een gevolg moet zijn, zoekt men te vergeefs. De zaken zijn *omdat* ze zijn, en hare beschrijving heeft geen ander doel dan die beschrijving zelve.

Dit is *het réalisme*, dat zijne middelen zoekt in de werkelijkheid en niet verder gaat dan deze; dat ons dikwijls talent kan toonen in de behandeling der *détails* en in de compositie, in de artistieke groepeerings en in de verhouding der deelen tot het geheel — doch dat eene middelmatige richting is in de kunst, omdat daaraan ontbreekt het heilige vuur der poëzie, omdat het zich niet kan verheffen tot het ideaal.

Het réalisme is eene onlogische richting in de kunst, omdat het zondigt tegen hare grondbeginselen.

Al wat waar is levert nog geen stof voor een *kunstwerk*. Dit ontstaat eerst door eene *keuze* uit het ware. Kunst bestaat nog meer in niet te zeggen, in te schiften en te verwerpen, dan in te zeggen, en het réalisme zondigt reeds daardoor, dat het niet kiest of niet voldoende verwerpt bij zijne keuze. Het neemt wat voor de hand ligt, en verwaarloost de

hoofdzaak voor de bijzaken. Er is geene ware kunst zonder poëzie. Indien poëzie te bepalen is als de eigenschap van het hart en van den geest, waarvan het bezit de gewaarwordingen veredelt, verheft en verlevendigt, — dan beseft men dat de ware kunstenaar, met poëzie begaafd, wanneer hij zijne gewaarwordingen uit in welken vorm ook, zal zoeken naar het edele en verhevener; het feit zal hem niet alles zijn, doch in de warme atmosfeer zijner geestdrift zal hij dit idealiseeren; met het ideaal van het hoogste, het verhevener en het schoonste voor oogen, zal zijn verrukte geest er naar streven, het feit in harmonie te brengen met het ideaal. Hij zal kiezen en verwerpen: *de vorm* is hem heilig, doch veel meer nog *de gedachte*.

Na al hetgeen wij zeiden omtrent de roeping van den soldaat, nadat wij U zijn ideaal hebben geschetst, behoef ik wel niet krachtig uit te laten komen, dat de aspiratiën en de idealen van den soldaat in strijd zijn met de beelden van het realisme, dat enkel zijne zinnen kan streelen, en, de wijding der poëzie missend, zijne effecten zoekt buiten den waren weg der kunst.

Er is poëzie in het beroep van den soldaat. Ten allen tijde is de blik der groote dichters gericht geweest op het leger, om daar bezielende stof voor hunne werken te vinden.

Uit zijne beschrijving van den krijgsman, vindt Chateaubriand aanleiding om op te klimmen tot de bepaling van het ideale schoon. Van het ridderlijke type alleen, levert *de werkelijkheid* in hare schoone mengeling van waarheid en verbeelding, onmiddellijk stof voor de kunst, zonder dat het noodig zij vooraf *te kiezen, te verbergen of lij te voegen*.

Al is de soldaat niet altijd geroepen, in het indrukwekkend drama des oorlogs eene rol te vervullen, zijn leven blijft eene voorbereiding tot die rol. Al zijne studiën, zijne ambtsbezigheden, brengen hem gedurig het beeld des oorlogs voor oogen. En welk tooneel is grootscher en verhevener, dan dat van den oorlog?

Een hoofdgedeelte zijner kunst heeft ten doel de kennis en de studie van het menschelijk hart, — die onuitputbare bron van poëzie, — en van de beweegredenen die het doen handelen; deze studie trekt hem af van de geldelijke zorgen en belangen te midden van welke hij leeft, en brengt hem telkens in de nabijheid van 't ge-

bied der kunst. De militaire instellingen hebben iets dichterlijks. De eer, de persoonlijke toewijding, de militaire handeling, hebben verwantschap met de poëzie.

De soldatenstand is vol zinnebeelden, vormen en gebruiken, die tot de verbeelding spreken.

De oorlog is grootsch en verheven. Een sombere, doch hooge ernst gaat van uit het slagveld.

Het leven van den mensch is eene zaak van waarde. Die waarde stijgt met die der persoonlijkheid. De mensch kan niet meer geven dan het leven. Daarmede eindigt alle opoffering.

Welk een grootsch tafereel!

De adel der opoffering komt de indrukwekkende gedachte van den dood in zijne meest grootsche verhoudingen te hulp, om de sombere waardigheid van den oorlog te verhoogen.

En de oorlogshandeling — welke handeling is dramatischer dan deze!

Welke handeling heeft dien omvang, die gevolgen?

De bevelhebber vóór en in den strijd; zijne inwendige beraadslagingen, de ontzagwekkende verantwoordelijkheid die op hem rust: zijn geest, beslissende over het lot van duizenden, zijne beweegredenen, zijn inwendige strijd — dit alles is indrukwekkend, grootsch en dichterlijk.

De geest des veldheers in den strijd tegen de elementen en de menschen, terwijl het duister der onzekerheid hem omgeeft, brengt ons over naar het geheimzinnig gebied des noodlots, waar het vage, de tooverachtige glansen der poëzie verspreidt over het indrukwekkende en grootsche der tafereelen.

Te midden der natuur, in de nachtelijke stonde, verheffen zich stemmen. Teekenen voorspellen de toekomst. De natuur verliest hare hooge onverschilligheid voor het groote der gebeurtenissen. Er ontstaat verband tusschen natuur en gebeurtenis.

De geest des bevelhebbers, die al die beweging beheerscht en omvat, is het hoogste en dichterlijkste schouwspel van den menschelijken geest, als leverende de grootst mogelijke tegenstelling tusschen de fysieke kleinheid van den mensch en de grootheid van zijn geest.

De dichter en de soldaat begrijpen elkander. Homerus, Tasso,

Shakspeare, Schiller, spreken de taal van den soldaat, en zijn op hunne plaats in het veld en in de legerplaats.

Waar vindt men eene schooner schildering van een leger te velde, met al zijne hartstochten, belangen, beroerselen en sterk gespannen levenstoestanden, dan in Schiller's *Wallenstein*? En wel moeten die toestanden bij uitnemendheid dichtelijk van aard zijn, omdat een dichter als Schiller ze hier bijna getrouw van de werkelijkheid copiëert!

Herhaaldelijk in den loop dezer rede hebben wij onze stem verheven tegen het overwegend eigenbelang, tegen de zelfzucht, in de maatschappij.

Geen besef van zedelijke meerderheid deed ons die taal voeren: alleen het besef der waarheid. Ook de filosofie van de zinnelijke gewaarwording loopt ten slotte op zedelijk gebied uit op het eigenbelang, daar het feit, waarvan zij uitgaat, is: de aangename of de onaangename gewaarwording. Zij verwacht de vrijheid met de begeerte om vrij te zijn. Zij verklaart niet het fundamenteele onderscheid tusschen het goede en het kwade. Zij gaat op haren weg den plicht voorbij. Zij predikt de nuttigheid.

Bij volken, geregeerd door den representatieven regeeringsvorm, vertoont de zelfzucht zich onder eigenaardigen vorm.

Wij vinden dat duidelijk ontwikkeld in John Stuart Mill's werk over het: *representative government* (1).

Volgens hem heeft elk tweeërlei belangen: die hem wel en die hem niet ter harte gaan. Elk heeft zelfzuchtige en onzelfzuchtige belangen.

De zelfzuchtige heeft de gewoonte, die eerste belangen voor te trekken boven de laatste.

Elk heeft tegenwoordige en toekomstige belangen, en de zorgeloze is hij, die zorgt voor de eerste en de laatste verwaarloost. Het doet bij hem niets ter zake wat gewichtiger *is*, als hij gewend is alleen te begeeren wat het gewichtigst *schijnt*.

Die beide gebreken nu: het verkiezen van het eigenbelang boven dat, wat men met anderen deelt, en van de tegenwoordige

(1) *Considerations on representative government*. Chapter VI. Infirmities and dangers of representative government, p. 124 etc.

belangen boven die der toekomst, worden gekoesterd en aangekweekt door het bezit van macht.

Op het oogenblik dat een persoon of eene zekere klasse de macht in handen krijgt, verkrijgt het bijzonder belang van dien man of van die klasse een geheel nieuw gewicht in de eigen oogen. Wanneer men zich vereerd vindt door anderen, wordt men geneigd zich zelven te vereeren en zich in waarde honderdmaal meer dan anderen te wanen.

Het gemak dat men verkrijgt, om aan den eigen wil bot te vieren, zonder te letten op de gevolgen, versterkt onwillekeurig de gewoonte, steeds het oog te hebben op de eigen belangen.

Dit schijnt de beteekenis van die algemeene overlevering, rustende op ervaring, omtrent de corruptie van den mensch door de macht.

Zoo zal bij het parlementaire stelsel het vertegenwoordigend lichaam licht geleid worden door beweegredenen, voorgeschreven door heillooze belangen, min of meer in strijd met het algemeen belang der maatschappij.

De democratie, beschouwd als de regeering der numerieke meerderheid, leidt er toe, dat deze onder den invloed is van gedeeltelijke of klasse-belangen, waarvan het behartigen eene uitwerking heeft niet in overeenkomst met het behartigen van het onpartijdig belang van allen.

Elke meerderheid wordt in den regel gedrongen hare handelingen te richten naar de behartiging van het tegenwoordige schijnbare belang, in plaats van het toekomstig en werkelijke belang (1). Niet wat het belang *is*, doch wat het belang *schijnt*, is de gewichtige beweegreden tot handeling.

Is het geld de maatstaf waarnaar men kiezer wordt en dus

(1) Het ligt voor de hand, dat het gemakkelijker is de belangen van den dag te erkennen, dan die der toekomst; — gemakkelijker de rechtstreeksche dan de zijdelingsche belangen te bepalen.

De eerste zijn *duidelijker* dan de laatste; zij vleien meer het grove eigenbelang.

Eene oppervlakkige waarneming, eene eenvoudige empirie leert de eerste kennen. Om de kennis der laatste te verkrijgen, is noodig verheffing van den geest boven de omgeving en de dagelijksche sleur.

Voor de kennis der eerste is de zinnelijke gewaarwording voldoende. Voor die der laatste de bespiegeling. De eerste zullen worden bespeurd door den geest, vervuld met het bijzondere; de laatste zullen worden bemerkt door den geest, bezielde door 't omvattende en 't algemeene.

invloed uitoefent op de wetgevende macht, dan is er kans dat de zuiver intellectuële klasse verdrongen worde. Daar deze laatste in alle kiesdistrikten de minderheid heeft, zal zij wellicht nergens de keuze tot zich trekken, en dus niet vertegenwoordigd worden naar verhouding van haar getal. Het geld kiest; dit maakt tot meerderheid van kiezers: den middelstand, den kleinhandel en den landbouw.

Deze klasse is uitsluitend gestemd voor de bevordering der materiële belangen. Zij staat met warmte de nuttigheidsleer voor. Hare keuze zal zich bepalen op geestverwanten, of op hen, van wie zij recht heeft de behartiging van hare bijzondere belangen te verwachten.

Men loopt dan gevaar dat de belangen dezer klasse overwegend zullen worden behartigd in het vertegenwoordigend lichaam, dat door het bezit der macht in deze uitsluitende richting nog wordt aangewakkerd.

Op deze wijze zal zulk een lichaam gevaar loopen, den stroom der zelfzucht, van het bijzondere volgende, zich te verliezen in het behartigen der dadelijke, schijnbare, voorbijgaande materiële belangen, met verwaarloozing der hoogere, toekomstige, blijvende, algemeene belangen.

Een dezer laatste is het leger. Wij hebben aangetoond dat dit vertegenwoordigt een der hoogste, edelste en meest blijvende algemeene belangen van den staat en van het volk. Het vertegenwoordigt een algemeen belang van hooge zedelijke waarde.

Doch omdat het niet strookt met de alledaagsche nuttigheidsleer; omdat het geen onmiddellijk materieel belang schijnt; omdat het voor *het tegenwoordige* niet rechtstreeks oplevert, en als een *toekomstig* belang niet genoegzaam de aandacht trekt; omdat het geen belang *schijnt*, hoewel het een der eerste belangen *is*, — daarom zal het leger onder een regeeringsvorm als boven is beschreven, niet veel kans hebben op de zorgvolle waardeering die het verdient.

En niet alleen om *dit* te laten uitkomen veroorloofden wij ons die politieke uitweiding naar aanleiding van Mill, — ook omdat wij in die zelfzucht van personen of standen, in dat vóórtrekken van 't bijzondere belang boven 't algemeene, evenveel trekken zien, waaraan het leger vreemd behoort te blijven en die cene

tegenstelling vormen met den zelfverloochenenden geest en met de onverdeelde toewijding aan 't algemeen belang, die vaste en kenmerkende trekken van dat leger behooren te zijn.

Wij zagen met Mill het bestaande gevaar, dat de staatsman in den parlementairen regeeringsvorm uit neiging, aangewakkerd door 't bezit van macht, zich late verlokken om de bijzondere belangen eener zekere klasse voor te staan.

Is dit eene waarheid, dan moet zij in 't bijzonder gelden voor den machtigen minister. Deze toch wordt gesteund door eene groote numerieke meerderheid in de Kamer, overeenkomende met de bepaalde numerieke meerderheid eener zekere klasse in het land.

Is nu zulk een staatsman daarom practisch?

Ook dit woord wordt niet altijd juist toegepast.

Meestal wordt door *practisch man* aangeduid, hij, die zich op houdt met de belangen van den dag, en het werk verricht dat voor de hand ligt.

Gelijk wij zagen, getuigt dit niet altijd van practischen zin.

De hoogste praktijk is dikwijls zij, welke die belangen oogenschijnlijk verwaarloost, doch inderdaad ze bij uitnemendheid dient, omdat de blik verder reikt dan het tegenwoordige en, gericht op de toekomst, daar hooger en dringender belangen ter behartiging bespeurt.

Die praktijk ligt niet enkel in eene bekrompen ervaring, geput uit de verschijnselen der naaste omgeving. Die praktijk ligt veel meer in de verheven bespiegeling, die verband zoekt tusschen verleden, heden en toekomst; die voor de verschijnselen van het heden den sleutel zoekt in 't verleden, die het heden als product beschouwt van 't verleden, en voor wie *het heden* bijzonder belangrijk is, als dragende *de toekomst* in zijn schoot.

Het doel van den staatsman is voorzeker de praktijk; doch deze ligt niet altijd in de oplossing van de naastbijgelegen vraagstukken, in de oplossing van de materiële gedeelten eener quaestie. Vaak is haar zedelijk gedeelte, hoewel minder duidelijk tot de zinnen sprekend, hoewel minder in harmonie met het materiële belang van den dag, verreweg het belangrijkste.

Toch wordt dit niet altijd in toepassing gebracht, zelfs niet door groote mannen.

Ook zij betalen schatting aan den geest van routine en aan den invloed der omgeving van hun tijd en van hun geslacht, waaraan het niemand gegund schijnt, zich geheel en al te onttrekken.

In het voorbericht van zijne *Aanteekening op de Grondwet* schrijft de heer Thorbecke:

„Onze legers, onze vestingen, onze rivieren, zullen een alge-
„meen gevaar, en dat als 't ware de lucht vervult, niet van ons
„afwenden. Maar ons zedelijk, ons constitutioneel te versterken,
„ja onverwinlijk te maken, dit hangt van ons af. In onzen tijd
„beslist physische overmacht op den duur niet meer, doch heeft
„een klein volk met een zwak politisch gestel en karakter alles
„te duchten.”

Deze woorden zijn den grooten staatsman die ze schreef, niet onwaardig.

De hooge waarde die daarin wordt toegekend aan het zedelijk element in den staat, aan zijne zedelijke kracht, strookt met de hier door ons behandelde denkbeelden.

En toch ligt in het eerste gedeelte dier woorden iets, dat onze sympathie niet kon wegdragen.

Het is alsof ook *de zedelijke* kracht en waarde van het leger den schrijver niet voor den geest stond bij 't stellen van die woorden; of hij dat leger enkel als eene *physische* macht beschouwt. Het leger wordt door hem als het ware geschoven *buiten* dat zedelijke element, aan welks versterking zulk eene groote betekenis wordt gehecht.

Doch het leger — gelijk wij hebben aangetoond — maakt in de eerste plaats een gedeelte uit van dat zedelijk element; het is zelfs eene bij uitnemendheid *zedelijke* kracht in den staat. Als zoodanig nog meer dan als eene physische kracht hebben wij het leger leeren kennen. Omdat de *physische* overmacht niet meer beslist, moet het leger *zedelijk* krachtig zijn.

Is er een beter middel om het politisch gestel en karakter te versterken, dan zulk een *zedelijk krachtig* leger?

Men versterkt zich constitutioneel door goede instellingen. Doch behoort een goed en degelijk leger — gelijk wij zagen — niet in de eerste plaats tot die goede instellingen?

Is het wenschelijk ons zedelijk en constitutioneel te verster-

ken, dan kan daartoe *in de eerste plaats* een krachtig leger medewerken, een leger beziel met een geest als wij schetsen, en dat als zoodanig de heilzaamste zedelijke correctie kan leveren in eene maatschappij als wij beschreven, en waarin zoovele invloeden werkzaam zijn, welke de zedelijke staatskracht tegenwerken.

De aard van onze wetten en regeeringsvorm, de geest van critick, de democratische zin en het opgewekt publiek leven dat deze medebrengt, de deelneming aan de algemeene belangen, en de toenemende verspreiding van kennis in onze maatschappij, zijn zoovele redenen die „de pers” tot eene zeer beduidende kracht in den staat maken. Zij ontleent haar groote beteekenis en invloed voornamelijk aan het parlementaire regeeringsstelsel. Dit is ondenkbaar zonder eene vrije pers. Hef deze op, en het geheele stelsel is in zijne natuurlijke werking belemmerd. Door *haar* uit zich niet alleen de algemeene opinie, doch zij bereidt dikwijls voor den uitslag der gewichtigste discussiën, en neemt alzoo een werkzaam deel aan den loop der gebeurtenissen van het staatsleven. Doch diezelfde geest der maatschappij, welke in de pers zijne uiting vindt, brengt mede dat zij niet *altijd* even keurig is in hare middelen.

Zij heeft het algemeen belang op het oog. Zij behartigt dit volgens eene bepaalde vaste richting, die der politieke partij. Zij is verdeeld in groepen, waarvan elke eene zekere partij vertegenwoordigt. In den strijd om den invloed en de macht die het doel zijn der partijen, vinden wij de organen aan weerszijden trouw op haren post. Deze hebben iets onpersoonlijks. Het is als een on tastbaar lichaam, dat gelijk een orakel zijne stem doet vernemen.

Zij oefent eene zekere republikeinsche deugd uit. „*Elle fait son métier.*”

Zij is een noodzakelijk en nuttig element in den parlementairen regeeringsvorm. Zij licht de gewichtigste quaestiën toe en leidt de opinie. Is zij éézijdig en weinig sentimenteel van aard, spaart zij weinig *de personen*, — het is omdat zij *zaken* behandelt, en omdat zij door véélzijdigheid en eene zekere meêgaande welwillendheid te betrachten haar doel zou missen en het bewijs leveren, dat de staat een zijner beste eigenschappen — een gezond en levendig partijleven — niet bezat.

Wanneer men de houding onzer pers vergelijkt met de uitspattingen, waartoe zij zich laat verleiden in den vreemde — dan moet men haar achten en in haar erkennen de eigenaardige deugden van het volkskarakter.

Bij de groote gelegenheden verradt de pers een prijzenswaardigen geest, een onloochenbaar staatkundigen takt.

De geschiedenis der pers in den vreemde leert ons, hoe ze aldaar dikwijls een nadeeligen invloed op de gebeurtenissen heeft uitgeoefend.

Gedurende de Amerikaansche omwenteling, gedurende de oorlogen der groote Fransche revolutie oefende zij een heilloozen invloed in het leger. Zij zaaide er het wantrouwen en de indiscipline.

Gedurende het eerste Keizerrijk in Frankrijk was zij in ketenen geklonken. Napoleon toch had tot beginsel dat het belang der discipline medebrengt dat de pers in hare vrijheid beperkt zij wat betreft het leger, gelijk het staatsbelang dit vordert wat betreft den oorlog.

Onder de restauratie stak de pers het hoofd weêr op, en stookte in het volk en in het leger den strijd en de hartstochten der partijen weder aan. Doch nergens was haar invloed zoo heilloos, als in de veldtochten van Piëmont. Nooit werd een leger zoo mishandeld door de pers als het Piëmonteesche leger, dat toch zijn plicht vervulde. Zelfs de Oostenrijkers erkenden, aan den ontbindenden invloed der pers op het leger, hoofdzakelijk hunne voordeelen te danken.

Voor zulke verschijnselen van onverstandige hartstochtelijkheid zal de Nederlandsche pers het volk sparen. Zij acht zich zelve en het volk daartoe te hoog.

Toch kunnen wij ons niet geheel onthouden vergelijkingen te maken, wanneer wij lezen in het meermalen aangehaalde werk van Brialmont: „C'est elle qui accueille les réclamations des mé-
„contents, qui censure les chefs pour les moindres punitions in-
„fligées à un de leurs subordonnés, qui entrave continuellement
„par de misérables avocasseries l'action de l'autorité, et qui porte
„enfin à la discipline les plus rudes atteintes, en vouant au ridi-
„cule ou en maltraitant les plus hauts dignitaires de l'armée,
„etc.”

In billijkheid evenwel kan men niet verlangen dat de pers zelve de militaire reglementen en voorschriften toepasse.

Zij is vrij. En zoo zij ook de gewichtigste militaire quaestiën in behandeling neemt, is zij in haar volste recht, en vervult ze, daar die quaestiën in hooge mate het algemeen belang raken, daarmede een plicht.

Eene andere vraag evenwel is, of het leger zelf de pers mag gebruiken als middel tot het doel.

Hoedanig is de verhouding van het leger zelve tot de pers, in zoover deze is een middel tot publiciteit?

Wij raken hier aan eene teedere en kiesche quaestie.

Na al wat wij omtrent het leger zeiden, na de hier verkondigde stellingen en beginselen kan onze uitspraak haast niet twijfelachtig zijn.

Voorzeker is de pers den militair een geoorloofd middel, in zoover zij hem het voertuig is der wetenschappelijke of technische gedachten en critiek.

De grens tusschen het geoorloofde en ongeoorloofde is hier niet aan te duiden.

De tact, het gevoel moeten hier waken, dat de juiste maat niet worde overschreden.

Doch er zijn ook voorzeker gevallen, waarbij het gebruik der pers als in rechtstreekschen strijd met de gehoorzaamheid, dien eersten plicht van den militair, en met den geest des legers, is af te keuren.

Het is wanneer de militair, zich verschuilende achter het anonieme masker, optreedt als streng en scherp veroordeelaar van bevelen of handelingen zijner meerderen, deze op eene hatelijke wijze critiseert, ze daardoor belemmert in de noodzakelijke uitvoering, en zoodoende den geest van discipline in het leger helpt ondermijnen.

De gevallen aan te geven, waarin de critiek tot indiscipline overgaat, is niet wel doenlijk.

Als dit evenwel geschiedt, verricht de militair eene daad, die hij niet met open vizier zou volvoeren, omdat ze verboden is bij 't reglement van krijgstatucht, en handelt hij in onze oogen niet overeenkomstig het begrip van eer, door de leer te huldigen:

„het doel wetligt de middelen”. Het is het „begrip van eer”, dat juist in lijnrechte tegenspraak is met dat beginsel.

Waar Prévot-Paradol in zijn meermalen aangehaald werk op een hoogernstigen, bijna verheven toon, handelt over de: „Signes de décadence,” zegt hij de volgende merkwaardige woorden:

„Lorsque l'idée que le succès passe avant tout et que la fin justifie les moyens s'est emparée fortement des esprits, le point d'honneur, qui consiste précisément à ne pas trouver bons tous les moyens de réussir et à respecter en toute chose les règles du jeu, est en danger de disparaître.”

En dat het gevoel van eer, waar ook, bij den soldaat *niet* moge verdwijnen, is, naar hetgeen wij daaromtrent zeiden, boven allen twijfel verheven. Doch omdat uit een militair oogpunt het *vrije gebruik* der pers den soldaat niet is gegund, rust op de regeering, die den militairen geest in het leger door alle middelen moet onderhouden, de plicht, de belangen van den militair te behartigen op eene zoodanige wijze, dat hij, medegesleept door den geest des tijds en door het voorbeeld van anderen, niet als laatste toevlucht een middel aangrijpt, dat de wet, en meer nog de geest der militaire instellingen hem verbiedt.

En nu nog ééne zaak van zóó kieschen aard, dat wij huiverig zijn haar aan te raken. Is het goed dat de militair deel neemt aan de politieke beweging van zijn tijd? De gevaren daaraan verbonden in onze rustige en ordelijke maatschappij met hare hechte instellingen, zijn voorzeker niet groot.

Doch, deze consideratie ter zijde latende, komt het er op aan een beginsel vast te stellen. En daartoe is het goed naar voorbeelden te zoeken, waar wij de beginselen tot het uiterste gevoerd werkzaam zien. Dan eerst wordt het duidelijk waarheen zij leiden.

De geschiedenis leert ons nergens de heilzame uitwerking van eene diep gaande deelname van het leger aan de politiek. En natuurlijk. Bij het leger is alles ondergeschikt aan 't overwegend belang *der eenheid*. Deze wordt verbroken wanneer het openstaat voor de partijbeweging welke eene zekere mate van rustigheid te bovengaat. Deze stuite af op het leger als op de rots, onverstoortbaar te midden van de onstuimige zee.

Kan het doelmatig genoemd worden dat bijv. door het leger het *algemeen stemrecht* wordt uitgeoefend? Wij gelooven het niet om twee redenen. Vooreerst moet daardoor in sommige gevallen een scheeve militaire verhouding ontstaan tusschen den soldaat en 't hoofd van den staat als *legerhoofd* en ten tweede is het te vreezen dat de verdeeldheid naar opinie, wanneer de belangrijkheid der kwestie de hartstochtelijkheid opwekt in den boezem van het leger, meerderen en minderen tegenover elkander stelt, meer dan raadzaam is voor de éénheid en de tucht. Het komt ons voor dat alleen een zeer gematigd aandeel in de partijbeweging die hem omgeeft, den militair kan worden gegund.

De grens is niet aan te geven. Hier vooral moet die grensbepaling worden overgelaten aan dien staatkundigen, fijnen, takt, die den officier, geleid door het begrip van eer en steeds met het *algemeen* belang voor oogen, in zoo hooge mate moet eigen zijn.

Die tact moet hem aanwijzen, tot hoever hij vermag te gaan, en die tact vereischt van den modernen militair eene groote beschaving en een helder oordeel.

Het zou belachelijk zijn te verlangen dat de Nederlander, al is hij militair, vreemd, onverschillig of oningewijd bleef aan de belangen van zijn vaderland en aan de stroomingen der openbare of bijzondere meening. Dat zou in onze maatschappij tot de onmogelijkheden behooren.

Doch de militair in 't bijzonder zij, te midden der woelingen die hem omgeven, indachtig aan die ééne groote partij, welke voor hem *alles* moet zijn, de partij van *het vaderland*. Hij moet steeds het *algemeene*, het *groote* en *ééne* voor oogen houden, waar ook anderen, door hartstochtelijk of ontaard partijbelang gedreven, dit uit het oog mogen verliezen. Achter het *partijbelang* verschuilt zich soms iets anders dan het belang der *politieke* partij. Soms geeft zich uit als *politieke* partij, eene zoodanige welke de *politiek* alleen gebrnikt als een middel om *bijzonder* belang, vreemd aan alle gezond politiek leven te bereiken. Dáár in 't bijzonder zij de militair op zijne hoede en trouw op zijn post op dat *algemeene* en *zuivere* terrein, waar alle *ware partijen* zich ontmoeten in de onverdeelde liefde tot het algemeen, tot het vaderland.

Het komt mij voor, Mijne Heeren, dat die onthouding van

bemoeienis met de politiek den officier geene zware opoffering behoeft te zijn, zoo hij zich houdt aan de hem gestelde taak. Deze is van genoegzamen omvang en levert hem voldoende bezigheid.

Hij is niet zoo onmiddellijk betrokken in de politieke belangen van den dag. Hij staat eenigszins boven en afgezonderd van de partijen. Hij maakt deel uit van een standvastigen factor in den staat, uit den aard minder aan verandering onderhevig.

De aard van zijne betrekking doet hem in zekeren zin neigen tot *conservatieve* zijde. En het conservatisme is minder eene *actieve*, dan eene *passieve* partij. Het wordt eerst opgewekt door eene andere partij die wil veranderen aan 't bestaande. Zij heeft iets negatiefs: zij zou niet bestaan, indien zij niet door den aanval werd uitgelokt en ontwikkeld. Haar aard is defensief.

En indien wij de eigenschappen nagaan, welke het innerlijk wezen, de natuur van het conservatisme uitmaken, zooals die ons worden geschetst door den Heidelbergschen hoogleeraar Bluntschli, zelf een liberaal, in zijn werk „over de politieke partijen”, dan vinden wij dat die eigenschappen juist die zijn, welke wij onmisbaar achten in den militair.

Het beginsel der trouw, de bijzondere ontwikkeling van het gevoel van plicht, de hooge eerbied voor de wet, het gezag en de instelling, de piëteit jegens personen, waarin zich de adel van het conservatieve gemoed openbaart, ziedaar bij uitnemendheid *conservatieve* hoedanigheden, die de militair en de conservatief gemeen hebben.

Van eene andere zijde heeft de militair trekken gemeen met *den liberaal*. Het vuur en de voortvarendheid der handeling, de scheppende kracht, de moed en de wilskracht, de scherpe blik die in de eerste plaats de geestelijke eigenschappen ontdekt, het verheven idealisme dat de idéé boven alles stelt. Ziedaar de *liberale* karaktertrekken, die ook in den militair zijn te ontdekken. Deze heeft dus in de politiek als het ware een neutraal karakter: de edele hoedanigheden van beide partijen moeten zich in hem vereenigd vinden. Het moet hem gemakkelijk vallen eene zekere onpartijdigheid te blijven bewaren omtrent richtingen die hij beide liefheeft, waarin hij zich zelve erkent, en wier strijd, dewijl hij er persoonlijk niet in is betrokken, hoe ook de uitslag zij, hem eene zekere objectieve kalmte kan laten.

Wij zijn thans genaderd tot het einde onzer taak. Wij hebben geschetst de roeping van het leger, zijn aangewezen werkkring in den staat en de wijze waarop het daarin moet arbeiden, volgens het albeheerschende beginsel van de verdeeling van den arbeid. Die verdeeling dwingt het leger tot afzondering in den staat.

Doch nog in meerdere mate dwingt de maatschappij, die het leger omgeeft, tot eene afgezonderde, meer toeziende dan deelnemende houding van dat leger, dewijl de vergelijking van den geest die het leger moet bezielen, en van den geest die in de maatschappij heerschende is, waar wij die ook zochten, slechts *legenstellingen* opleverde.

De overdreven zucht naar vrijheid, het vooroptreden van de individueele, materiële belangen, het overwegend eigenbelang, de gelijkheid en de vermindering van eerbied, de positieve richting, de analiseerend critische geest, zijn nog slechts de hoofdtrekken die wij oppervlakkig konden aanstippen, doch even zoovele trekken waaraan het leger vreemd behoort te blijven.

Ook geene heerschappij dus van de maatschappij over het leger, doch het isolement voor beide.

Men zegge niet dat wij de maatschappij of de belangen der standen, van den handel, de landbouw of de industrie miskenden. *Deze* staan de nuttigheid voor. *Zij* gaan in hunne beschouwingen het leger stilzwijgend voorbij of *zij* beschouwen het van *hun standpunt*, dat is het *materieele*. De staathuishoudkunde, die voor de belangen dier standen strijdt gaat hierin voor. Doch ook *wij* hebben het recht het leger te beschouwen uit *ons standpunt*: het *zedelijke* en *niet materieele*. Wij hebben de belangen van andere standen niet miskend. Ik heb getracht naar objectiviteit en naar waarheid, terwijl ik poogde het algemeen belang nooit uit het oog te verliezen.

Ik heb *trouw* gezocht naar de beginselen en heb gepoogd naar *eerlijkheid* in hunne toepassing. Ik liet mij leiden, waarheen de *kracht der beginselen* mij voerde. En voor de keuze dier beginselen bepaalde ik mij tot die groote mannen, wier stem waarde en klem aan de redeneering bijzet, waar *de mijne* te vergeefs naar aanspraken zoekt om zich te doen hooren. Geen waan van persoonlijkke meerderheid deed mij spreken.

Ik heb de eer een lid uit maken van het leger, waaraan deze gedachten en beschouwingen grootendeels waren gewijd. Dat leger steekt voorzeker niet ongunstig af te midden der Europeesche legers in beschaving en ontwikkeling, door zijn waardigen, ernstigen geest en zijne vele degelijke eigenschappen. Het is met eerbied, dat *ik* in gedachte dit werk opdraag aan mijne beteren en meerderen.

Ik trachtte mijn persoon af te scheiden van mijn onderwerp en mij daarbuiten te plaatsen. De bewustheid van dat streven kon mij alleen den moed geven, in uwe tegenwoordigheid een zoo ingrijpend, veel omvattend onderwerp te behandelen.

Eene meer dan oppervlakkige en gedeeltelijke behandeling kon men niet van mij verwachten; terwijl ik *die* punten met opzet vermeed, welker teedere en kiesche aard verbieden, dat men ze in discussie brenge. Mijn werk zal voorzeker niet vrij zijn van feilen; doch heb ik gefaald in de grondbeginselen? Of was de logische weg, die mij van deze tot mijne conclusies voerde, onjuist? Zij, die meenen dat het gesprokene ten doel moet hebben eene vijandelijke houding te prediken tusschen leger en staat of maatschappij, hebben mijne bedoeling verkeerd begrepen.

De *verdeeling van arbeid*, streng volgehouden, ook in 't maatschappelijke, is het eenige middel om het leger te doen voldoen aan zijne bestemming en tevens te verzoenen met de moderne begrippen die het omgeven.

Leger en maatschappij ontmoeten elkander in dezen modernen tijd alleen op dat zuiver modern begrip. Van *dat* hoofdbeginsel laten zich alle overige beginselen afleiden, ook die de plichten der regeering ten opzichte van het leger regelen.

Juist die scheiding van beide, dat strenge volhouden van afzondering der werkkringen, is het *eenige* middel, dat naar onze meening het bestaan van een goed leger in den modernen staat mogelijk maakt. Wij hebben die meening aan de verschillende verschijnselen, die zich voordeden, getoetst en juist bevonden.

Die oogenschijnlijke scheiding beteekent voor ons werkelijke vereeniging tot hetzelfde algemeen belang. In die scheiding ligt de oplossing der tegenstrijdigheid tusschen beide: leger en staat of leger en maatschappij. Die scheiding behoeft niet te schaden aan den omgang tusschen beschaafde militairen en beschaafde niet-militairen.

Integendeel, een leger dat goed is en zijne roeping begrijpt, rijst in de achting zijner medeburgers. Er gaat een edele gedachtenstroom van dat leger uit, die nimmer zijn invloed mist.

Een laatste woord nog. Men zal wellicht beweren dat de tegenstellingen die door mij zijn aangetoond tusschen leger en maatschappij, van dien aard zijn, dat een leger naar het geschetste ideaal onmogelijk is eene maatschappij als de geschetste. Dat een staand leger of eene staande legerkern, al is ze nog zoo klein, met de ideale legerbeginselen onbestaanbaar is. Doch, antwoord ik, het was juist de strekking van mijn betoog, de noodzakelijkheid eener zoodanige kern aan te toonen, waarop het geheele begrip van leger en weerkracht in den modernen staat berust. Men zegge dus niet: *die kern KAN er niet zijn*; men zegge: ze *MOET* er zijn.

Isolement, en *vereenigd werken tot het algemeen belang*, door dat *isolement*: ziedaar de verhouding van het leger in staat en maatschappij. Vijandigheid heeft daarmede niet te maken.

Er zijn natuurkundigen, die het ontstaan der schepping verklaren door de kracht des waters. Er zijn anderen, die dat ontstaan verklaren door de kracht van het vuur. Zouden niet veeleer beide hebben saâmgewerkt, vuur en water, tot het ontstaan van het groot geheel dat wij bewonderen, en toch zijn water en vuur tegenstrijdige elementen, welke bij elkander gebracht en door elkander gemengd, elkaâr vernietigen!

Mijne Heeren! Wij hebben den geheelen avond over het leger geproken. Wijden wij onze laatste gedachte aan een Nederlandsch leger, dat in de Oost-Indiën de eer van Nederland zal verdedigen. Dat leger schittert door zijne krigsdeugden.

De roem zal als altijd het deel zijn van dat leger. Doch de heilwensch stijgt uit ons op: dat ook *het geluk* zijne daden moge bekroonen in den roemrijken strijd voor Vaderland en Koning!

De VOORZITTER: Namens de vergadering betuig ik bijzonderen dank aan den spreker voor zijne meesterlijke, wijsgeerige beschouwingen, waarin vele belangrijke waarheden voorkomen, die aller aandacht verdienen.

De heer ABEL: Het zij me vergund een paar woorden te zeggen naar aanleiding der rede van den heer Drabbe. „Naar aanleiding”, niet zoozeer omdat ik daarbij indachtig ben de wenk, in dit opzicht, ten vorigen jare door den geachten Voorzitter gegeven, dan wel, wijl het mij voorkomt, dat men, om in critiek te treden van eenige verhandeling, deze in haar geheel moet hebben omvat, ten einde elk gedeelte der voordracht te kunnen plaatsen in 't licht, waarin de spreker dit heeft willen stellen. Bij het vele en veelzijdige door den heer Dr. geleverd, schijnt mij eene onmiddellijke beoordeelende wederlegging, zoo men zich daartoe al gerechtigd acht, zeer moeilijk; ik althans, acht me tot het uitbrengen van dergelijke critiek onbevoegd, en daarom bezig ik de uitdrukking „naar aanleiding,” m. a. w. volgens den algemeenen indruk, dien de gehouden rede op mij heeft gemaakt.

Die indruk was, dat een krachtig pleidooi is geleverd ten gunste van de staande legers en eene scherpe veroordeeling der militie-legers. Die opgevatte meening kan ik nog niet deelen. Eene tegenovergestelde meening ben ik toegedaan, niet enkel omdat ik rekening houd met de ervaring en de feiten, waaraan ook door spr. groote waarde wordt gehecht. Gaat men daarmede te rade, dan pleiten vele omstandigheden voor een militiestelsel, waarbij alle klassen der bevolking in het leger zijn vertegenwoordigd. De Europeesche Mogendheden zijn overgegaan tot de invoering van den algemeenen weerplicht of van den algemeenen dienstplicht, ook Frankrijk; terwijl in Engeland het staande leger op den achtergrond geraakt en sterke drang bestaat tot betere inrichting der militie, niettegenstaande in Engeland het staande leger eerder dan elders gewettigd zou zijn, met het oog op zijne geïsoleerde positie en op zijne koloniën. Een groot deel der beschouwingen van den heer Drabbe waren ontleend aan het werk van den Schot, Adam Smith, die blijkbaar niet geheel vrij is gebleven van de nog heerschende voorliefde der Engelschen voor staande legers.

Maar, zoo als ik zei, behoef ik niet enkel te rade te gaan met de ervaring en de feiten; ook niet eens met de omstandigheid, dat het onderhoud van ons 30.000 man sterk vredes-leger — volgens den heer Drabbe nu reeds niet behoorlijk bezoldigd — door velen geacht wordt de finantiële krachten van het land te boven

te gaan, waardoor, bij het huldigen van het stelsel der staande legers, de staf gebroken zou zijn over de mogelijkheid onzer landsverdediging; — want wij kunnen niet onderhouden een staand leger van 30.000 man, en zoodanige getalsterkte zal ook bij eene goede inrichting van een staand leger wel door niemand voldoende gerekend worden; maar ik zou een staand leger veroordeelen met argumenten, die de heer Drabbe ter verdediging aanvoert, namelijk: het beginsel van plaatsvervangings, het begrip van arbeidsverdeling en de discipline.

Wanneer de plaatsvervangings wordt veroordeeld — en terecht, omdat daardoor een deel van de burgers zich onttrekt aan zijne verplichtingen en die door anderen doet volbrengen voor eene som gelds — dan vind ik in het begrip van staande legers niets anders terug dan de toepassing van het stelsel van plaatsvervangings, waarbij een deel der bevolking den plicht om het land te verdedigen op zich neemt tegen betaling en een ander zich aan dien eersten plicht onttrekt.

Wanneer de heer Drabbe meent dat discipline meer wordt aangetroffen bij de staande dan bij de militielegers, dan kan ik dat gevoelen niet zoo grif aannemen als het mijne, want voorbeelden zijn aan te halen, dat geworven legers met gedeelten zijn overgelopen, terwijl indisciplinaire handelingen daarvan tot de meest voorkomende gevallen behooren. Ik geloof dat dit verschijnsel van disciplinaire handelingen bij geworven legers een natuurlijk gevolg is van de omstandigheid, dat in de onderste laag van een staand leger, uit den aard zijner samenstelling, geen besef genoeg wordt aangetroffen van het noodzakelijke der trapsgewijze ondergeschiktheid. Wanneer de soldaat weet waarom hij de gegeven bevelen moet opvolgen; wanneer hij begrijpt dat eene stipte opvolging der gegeven bevelen alleen tot eene goede uitkomst kan leiden; wanneer hij zijn eigenbelang bij die uitkomst betrokken weet, dan zal ook hij de hooge waarde gevoelen van eene goede discipline. Dit nu kan men wel vinden bij een militie- of conscriptieleger, waarbij door wettelijke regeling alle standen der natie zijn vertegenwoordigd, en dat derhalve onmiddellijk belang heeft bij de verdediging van den vaderlandschen grond, maar niet, of veel minder, bij manschappen, die strijden voor belangen waar-

mede zij weinig of niets te maken hebben; de laatsten werden dan ook dikwerf bereid gevonden om den dienst te verlaten, zoodra hun elders eene hoogere soldij werd aangeboden.

Ook uit het oogpunt van arbeidsverdeeling zou ik niet gestemd zijn voor een staand leger. Nadat de soldaat eene zekere mate van geoefendheid verkregen heeft, neemt hij, in vreedstijd, bij de gevolgde periodieke jaarlijksche oefening, niet in geoefendheid toe. Zooals de geachte Voorzitter dat eenmaal heeft geschreven, neemt onder de aangehaalde omstandigheden, de soldaat eerder in geoefendheid af; — altijd in vreedstijd, wanneer hij niet de ondervinding kan opdoen, die men alleen in den oorlog verkrijgt. Wanneer nu de milicien den *noodigen* graad van geoefendheid verkregen heeft, zou ik hem in de burgermaatschappij willen zien terugkeeren. Voor het geld dat hij zou kosten, indien men hem langer onder de wapenen hield, kan men wederom een ander oefenen. Zoo verkrijgt men, tegen een minimum van kosten een maximum van behoorlijke geoefende weerbare mannen voor den staat. Dit komt me voor, het begrip te zijn van het militieleger tot zijne eenvoudigste uitdrukking teruggebracht. Dit stelsel zou ook bij ons goed en zuiver kunnen gevolgd worden, indien het mogelijk was den algemeenen krijgtplicht te vestigen. Intuschen vinden velen dat de Grondwet voor dit laatste belemmerend werkt, doch bij de invoering van den verplichten persoonlijken dienst voor de door het lot aangewezenen, zou het korter in dienst houden van den milicien, — ten minste niet langer dan noodig is voor den te verkrijgen graad van behoorlijke geoefendheid — en zijne vervanging door een ander na dat tijdstip, reeds een eerste en groote stap kunnen worden tot den algemeenen dienstplicht. De soldaat zal daardoor tevens te spoediger aan zijn burgerlijken werkkring worden teruggegeven. Natuurlijk geldt die beschouwing niet voor de kaders, voor welke, ten minste in de hoogere rangen, de militaire carrière wel niet anders is aan te merken dan als een levensberoep.

Onder helgeen mij nog is opgevallen bij het luisteren naar de rede des heeren Drabbe, is er een punt, waaromtrent ik geheel met hem van gevoelen verschil: het onderscheid tusschen militaire en burgerlijke eer. Ik geloof dat het begrip van eer voor den militair

geheel hetzelfde moet zijn als voor den burger. Dit begrip zal het meest ingang vinden, wanneer het stelsel van algemeenen dienstplicht in een Staat zuiver en consequent wordt doorgevoerd.

Naar mijne meening zou er dan, even als nu in Pruisen en Zwitserland o. a., alleen nog sprake zijn van de eer van militair te zijn. Wat nu betreft het gezag van den schrijver, waarop de geachte spr. zich heeft beroepen, niettegenstaande al het wegslepende van de door hem aangevoerde gronden is het ontegenzeggelijk, dat zijn geschrift vele sofismen inhoudt. Daarenboven kan men stellingen uit de werken van verdienstelijke schrijvers aanvoeren, die ten doel hebben het tegendeel te bewijzen van hetgeen de heer Drabbe betoogd omtrent dat punt van eer. De gehouden keurige voordracht slaat m. i. meer op een leger, samengesteld, om zoo te zeggen, *buiten* den staat, dan op zulk een, dat eigenlijk een integreerend deel van den staat uitmaakt.

De heer Drabbe gelieve deze opmerkingen niet zoozeer te beschouwen als eene bestrijding van zijne verhandeling dan wel als een bewijs van hulde door een jongere gebracht aan het vele verdienstelijke in dien arbeid, die zeker veel zal kunnen bijdragen om, ook bij ons, eenmaal het leger in den staat de rechte plaats te doen innemen.

De heer DRABBE meent dat er een klein verschil bestaat tusschen het door hem gezegde en de opvatting daarvan door den vorigen spreker.

Het doel van zijn opstel was niet zoozeer de staande legers tegenover de militie-legers te verdedigen, als wel de zedelijke waarde van een leger, onafhankelijk van zijne getalsterkte, te doen uitkomen. Hij heeft in het begin gezegd: Adam Smith spreekt van staande legers, maar die uitdrukking wordt dikwijls onjuist toegepast. Men spreekt ook van een Nederlandsch staand leger, hoewel dat geen staand leger is volgens de zuivere krijgskundige bepaling. Dit is de eenigszins onjuiste opvatting van den vorigen spreker, en toen eenmaal die opvatting bij hem bestond, is hij daarop doorgegaan en heeft hij die als grondslag aangenomen voor verdere redeneeringen, die, van zijn standpunt beschouwd, veel waars bevatten. Doch het was sprekers oogmerk niet, de voortreffelijkheid der staande legers boven de militie-legers te betoogen, wat de

organisatie betreft. Hij heeft een leger in het algemeen, als kracht in den staat, willen doen zien in zijne werking en daarbij minder gelet op de organisatie van dat leger, en daaruit heeft hij zijne denkbeelden in het algemeen afgeleid.

De heer Abel heeft gezegd, dat bij een staand leger de geoefendheid niet altijd toeneemt met den duur van den dienst, maar dit zal veel afhangen van de wijze van oefening. Wanneer die stelselmatig en goed plaats heeft, moet de meerdere oefening meerdere capaciteit medebrengen, vooral in een leger zoo als spreker zich voorstelt als het ideaal van het Nederlandsche leger, namelijk eene kleine vaste kern waaraan zich, ook volgens het denkbeeld van den heer Abel, eene militie aansluit, kortom het stelsel dat tegenwoordig in Nederland heerschend is. Spreker heeft meer getracht het leger als een ideaal te schetsen, omdat hij daardoor beter den invloed kan aantonen, dien hij in het licht wilde stellen.

Wat het verschil tusschen militaire en burger-eer betreft, herhaalt spreker wat daaromtrent is gezegd, en wat in hoofdzaak hierop neêrkomt, dat de aard der betrekkingen meêbrengt dat bij den militair steeds een andere maatstaf van zedelijkheid en deugd of eer zal blijven bestaan, dan bij den niet-militair.

Daar niemand meer het woord verlangt, wordt de discussie gesloten en de vergadering gescheiden, nadat 27 nieuwe leden waren aangenomen.

Namens het Bestuur:

De Secretaris,
W. HOOGENBOOM.